

ЛЕСКОВАЧКИ СТВАРАОЦИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Литература:

Д. Коцић: Лесковачки писци – трагови и трагања

Д. Коцић: Лесковачки писци – библиографија и коментари

Д. Коцић: Лесковачки писци и њихово доба

Д. Коцић: Лесковачки писци – библиографија и коментари

Д. Коцић: Изабрана дела

Википедија

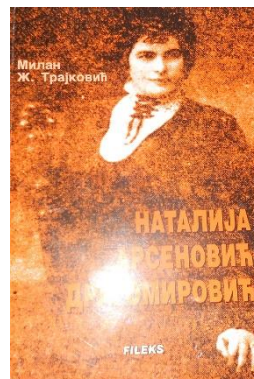
Напомена:

Ово је (не)потпуни избори стваралаца од ословођења од Турака до првих деценија XI века

НАТАЛИЈА АРСЕНОВИЋ ДРАГОМИРОВИЋ

Наталија Арсенић Драгомировић рођена је у Лесковцу 3. јануара 1886. године од оца Тасе Ђорђевића, познатог лесковачког јорганџије.

Интелигентна, отресита, духовита, врло лепа и комуникативна – разликовала се од своје браће и сестара и по томе што је више волела да чита књиге но да ради просте послове. Маштовита, још као девојчица, сањала је о животу на високој ноzi, о проводу и путовањима. Намера родитеља да је удоме за неког виђенијег трговца или индустријалца Лесковчанина – није се остварила: осијетила је њихово очекивање и у 17 години удала се за студента фармације Љубишу С. Арсенића из Ниша, сина ондашњег управника града Београда Светоза Арсенића. Убрзо после венчања одлази у Беч, где супруг Љубиша наставља студије.¹

Заједно са супругом, санитарским официром, са српском војском прелази преко Албаније и стиже у Солун. Из Солуна Наталија одлази у Италију, а одателе у Француску где је радила у Централном одбору Међународног црвеног крста. Будући врло комуникативна, усто веома предусретљива, и прави добротинитељ – многим Лесковчанима, а не само њима, који су боравили у Паризу, била је на услузи. Наши људи су је звали „*наша мајка*“. У Паризу се упознала са Морисом Шевалијеом, с којим се касније дописивала, дружила се са породицом краља Милана Обреновића, са индустријалцима и министрима. Њени чести гости у Паризу били су песник Раде Драинац, политичар Моше Пијаде и други.

По завршетку Првог светског рата, Наталија и Љубиша враћају се у Југославију и 1922. године одлазе у Сарајево. Након две године долазе у Београд где се 1924. године разводе.

На премијери комада „*Лесковчани у Паризу*“ (1928) упознаје се са др *Миливојем Драгомировићем*, јавним краљевским бележником. Једно време у његовој адвокатској канцеларији радио је и Лола Рибар. Миливојев отац Светозар Драгомировић био је велепоседник, врло богат човек, а Миливоје једино мушко дете у породици. И тако – сан Наталије се остварује: живи луксузно, креће се у елитном друштву баш онако како је, још као девојчурак, у кући својих родитеља, маштала.

Занимљив је разговор са Наталијом објављен у новосадском листу „*Застава*“, уочи премијере „*Лесковчани у Паризу*“ у Новом Саду, маја 1926. године. „О себи само врло мало могу да кажем. Дуго времена сам живела у Паризу, па сада велики део године боравим у француском главном граду. Оданде радим за београдске листове, који, морам да признам, више цене страног писца него домаћег. У почетку сам своје радове слала под властитим именом, али нису објављивали, касније сам писала под француским псеудонимом и од тада ми сваки рад угледа светло дана.“ О свом комаду, Наталија је рекла да је музичка комедија са песмом и да очекује успех на новосадској сцени пошто је свуда где је играна добро прошла. „Мислим, додала је, да ће се и мађарској публици јако допасти, већ зато што су у њему садржане неке међународне атракције.“ (Представу је режирао Радослав М. Васнић, знаменита личност српске позоришне историје).

%

Наталија Арсенић-Драгомировић је прва жена комедиограф у српској књижевности. Поред комада „*Лесковчани у Паризу*“, написала је још три позоришна комада: „*Бисрна кнегиња*“, „*Удај ми жену*“, „*Капетан Милан*“. После Другог светског рата започела је (није завршила) лакрдију о *Тодору Тонићу*, лесковачком адвокату, народном посланику, или како се сам називао „*татко на народ*“.

¹ Томислав Н. Цветковић, „*Наталија – лесковачка Парижанка*“, *Алијанса Лесковац*, бр. 12, јун 2004, стр. 16.

Комад „Лесковачни у Паризу“ доживео је више извођења у Скопљу и Новом Саду 1926. године, у Београду 1928. године, када је била постављена и у Сарајеву, као и на сцени повлашћеног Градског позоришта Лесковац (септембар 1926). На сцени позоришта у Лесковцу комад је извођен и сезоне 1944/45. Трећи пут комад „Лесковчани у Паризу“ поставио је редитељ Миодраг Гајић у част 70. годишњице од оснивања Дилетанског позоришта у Лесковцу 1896. године. На позив ондашњег управника Народног позоришта Томислава Н. Цветковића, Наталија је присуствовала премијери у бриљантној Гајићевој режији, 16. октобра 1966. године. Био је то Наталијин последњи боравак у родном Лесковцу. Наталија је била изузетно задовољна представом и љубазним позивом да буде гост Наодног позоришта. Позоришту је, том приликом, поклонила огромну енциклопедију на немачком језику, нешто намештаја и гардеробе, а одрекла се и хонорара од представе која је извођена преко 70 пута пред препуним гледалиштем. Наталија – *лесковачка Парижанка*, преживела је голготу преласка са српском војском преко кршевите Албаније, била је предани активиста Међународног црвеног крста у Паризу, проносила је име Париза у Србији својом духовитом комедијом „Лесковчани у Паризу“; светска дама, племенита особа, знаменита Лесковчанка окончала је свој бурни и богати живот 28. јануара 1978. године у Београду, оставивши сећање на своје одважно делово за време рата, и књижевно дело које пркоси времену незаборавом.

ЛЕСКОВЧАНИ У ПАРИЗУ – Позоришни комад „*Лесковчани у Паризу*“ (Наталије Арсеновић) региструје покушај да се наслика патријархални живот и менталитет старих Лесковчана и тако сачува од заборава једна вековна архаика која у себи крије обиље поезије и занимљивих истина о људима. Инспирација је потекла из пишчеве љубави према граду из детињих и девојачких успомена, са чијим ће људима и касније, као Парижанка, да контактира у Француској. Међутим, сама људска наклоност није довољна да се и успе у књижевним амбицијама, поготово када се ради о делу у дијалошком облику. Аутор је успео да оствари само делић своје замисли: језички жаргон и један угао патријархалног морала и психологије старих Лесковчана. Нешто истине о својим познаницима писац нам је презентовао у карикатуралним видовима, испуштајући суштинске компоненте без којих дело нема снаге илузије о истинском животу ни у двочасовном трајању. У литерарном и чисто драмском погледу испољена је почетничка наивност која пати од разводњености, растргнутости, плоназама и неумешности да се изграде драмски заплети и континуитет сценских ситуација на материји која пружа мноштво могућих интрига. Оно што је највредније у делу јесте доброћудан хумор према коме се наша публика увек односила захвално.

И поред крупних недостатака у делу, Миодраг Гајић је приступио режирању представе са особитим задовољством и одушевљењем, улажући велике напоре да ову позоришну шалу што више сценски оживи и обогати архаичним лесковчаким колоритом, у чему она сиротињски оскудева. Ослободивши представу епизода које су успавале драмски ритам, а уносећи своје детаље са низом изворних песама, кола, изрека и битних момената из лесковачких обичаја (тканица, просипање воде на испраћају укућана, „сито“, свадбено даривање, „свекрино коло“ и друго), редитељ је извукао представу из шунда и придао јој фолклорни значај. На тај начин је она осетно добила у динамици и занимљивости и дочарала нам изгубљене боје одређеног поднебља. Да би ефекат био потпун, редитељ је успешно организовао бројни свирачки, певачки и играчки ансамбл од људи изван позоришне куће, што такође представља новину у извођењу овог комада. Међутим, иако су ликови извучени из изанђалог штива, било је и мањих слабости у њима које су могле бити избегнуте, нарочито језичке недоследности. Наиме, многе личности у комаду изговарају текст и са старом и са новом лесковчаком акцентацијом или, пак, у истом дијалогу чујемо граматички правилне, а и чисте жаргонске реченице. Те слабости, ипак, нису довољне да умање успех представе, која се темељи на залагању читавог ансамбла и других сарадника који су у комаду учествовали не појавом већ својим стручним решењима.²

О овом комаду писао је у „*Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва*“ Драгољуб Трајковић. Наталија Арсеновић, подсећа Трајковић (стр. 30) написала је „*комедију садашњице у шест слика*“.

² Борислав Здравковић, *Живот на даскама*, Н. Арсеновић Драгомировић „*Лесковчани у Паризу*“, стр. 36-39.

„Лесковчани у Паризу“, то је лакрдија у којој је – захвљујући донекле и рђавој представи (јер је писац ових редова гледао само њену представу), дата рђава и неукусна карикатура патријалхалних Лесковчана Благоја и његовог оца Копета. Копе је њен главни јунак, недоследан чувар свега што је конзервативно у материјалном и моралном животу Лесковчана. Пред свој полазак у Париз Копе никако није хтео да одбаци народно одело и да обуче европске „панталимоње“ и капут с крагном, машном и шепиром. Али дошавши у Париз и међу „париске Лесковчане“, у једном веријатео падне у севдах, заборави на све обзире и круте регуле свога места и допусти да му веријеткиња седне у крило, а једна чак и на грбачу да му се попне, свестан сваког тренутка свог моралног пада; али и не трепећи због тога никакву грижу савести, већ једино страх да то не дозна његова Санда.

%

МИЛАН ТРАЈКОВИЋ О НАТАЛИЈИ АРСЕНОВИЋ ДРАГОМИРОВИЋ - Сада већ давне 2010. године у издању издавачке куће „Филекс“ светлост дана угледала је књига под називом „Наталија Арсеновић Драгомировић“ аутора Милана Трајковића. Одобрењем тадашњег директора Народног музеја у Лесковцу Срђана Стојановића у препуној сали 13. марта 2010. године на промоцији књиге говорио је рецензент Живан Стојковић, а програм је водила Милана Ракић. По завршетку промоције присутни су погледали полусатни филм „На изворишту“ у издању РТС о лесковачком проти Драгутину Ђорђевићу у народу познатом као Поп Гуте.³

Идеја о писању настала је 2007. године када је аутор књиге радом „Прва жена писац позоришних комедија у Лесковцу“ учествовао у средњешколском такмичењу „Сусрети с прошлошћу“ у коме је ушао у круг победника и стекао могућност одласка на академије у Берлину, Санкт – Петербургу и Тромзоу. Ментор при изради рада била је Ивана Димчић (Стојановић), професорка историје у Гимназији Лесковац.

Књига почиње Уводом, те се надовезује на Привредне и културно – просветне прилике у Лесковцу с краја XIX и почетком XX века и осликава се слика Лесковца између два светска рата. Занимљив део књиге односи се на друштвени положај жене од кога је Наталија Арсеновић Драгомировић и те како одударала. Споменута су њена дела од којих је најважније „Лесковчани у Паризу“, а у књизи је дата и скица за сценарио самог дела.

Поред овог дела Наталија је написала и „Бисерну кнегињу“, „Удај ми жену“, „Капетан Милан“, „Тошке“. У делу Сећања аутор је урадио четири разговора са рођацима Наталије Арсеновић Драгомировић: Радмилом Трајковић, Зораном Ђорђевићем, Иванком Ђокић и Снежаном Стоилковић.

Резиме је рађен на српском, енглеском и руском језику. Основна литература о њеном животу и раду биле су нам биографије које су написали Драгољуб Трајковић и прота Драгутин Ђорђевић.

Наталија Ђорђевић, прва жена писац позоришних комедија, рођена је у Лесковцу у Поп Милуновом сокачету, данас улица Владимира Назора 2 од оца Тасе и мајке Јелене. Имала је сестру Јулу и два брата: Божидара и Владу. Велику улогу у њеном васпитању имала је њена баба Донче која је због Наталијине бунтовне природе постала њена стална сенка и чувар. Наталија је иза себе имала два брака. У првом браку удала се за Љубишу Арсеновића, фармацеутом, родом из Ниша. Током Првог светског рата Наталија је заједно са Љубишом, тада санитетским официром, преко Албаније отишла за Солун, из Солуна за Италију, а из Италије у Француску, у Париз. У Паризу је почела да остварује свој девојачки сан у виду пријема, балова и познанства. У Паризу је радила у Централном одбору Црвеног крста. Док је боравила у Паризу добила је идеју и инспирација за своје дело „Лесковчани у Паризу“.

По завршетку рата Наталија се враћа у Југославију. Живела је у Сарајеву, а одатле прелази за Београд, а 1924. године разводи се од Љубише Арсеновића. Убрзо након развода Наталија се удаје за Миливоја Драгомировића, адвоката и краљевског јавног бележника у Новом Саду. Миливоје је имао своје канцеларије и шест адвоката која су радила за њега. Поседовао је велики и удобан стан у Новом Саду и Београду, те се Наталији указала прилика да живи угодно и лепо и да се дружи са људима са

³ Проф. др Живан Стојковић, „Беседа о књијатама“, Удружење писаца Лесковац 2012, стр. 83. Напомена: У књизи је објављена беседа у Народног музеју, 13. марта 2010. године. Стојковић појасећа да је аутор књиге Милан Трајковић, сугуђени групе године на Одсеку за историју Филозофског факултета у Нишу и да је син универзитетског професора Живојина Трајковића и прауник чувеног ројше Драгушина Ђорђевића, познајо као „лескоачки Вук Караџић“.

којима је желела. У Новом Саду је живела до смрти мужа 1968. године, а после одлази у Београд где је купила стан у коме и умрла.

Да би се у потпуности сагледале њене особине и све компоненте које су сачињавале њену личност, мора се истаћи њена контраверзна особина саопштавања података о себи, свом раду, о људима са којима се сретала и догађајима о којима је имала удела. Водила се комплексом више вредности те је себи преписивала извесну супериорност и важност у друштву у коме се кретала.

Последње године свог живота провела је на релацији Београд – Лесковац. Умрла је у 93. години живота у Београду, 28. јануара 1978. године.

СИМА БУНИЋ

Сима Бунић, глумац и познати аматерски редитељ, рођен је у Лесковцу 26. фебруара 1882. године. После свршеног шестог разреда основне школе, отац га је упустио у својој радњи за коју су Лесковчани говорили “Код Јована Буниног има све, од катран до клобдан, с’ лте од пиле млеко нема”.

Желећи даље да трговачки образује сина, отац га шаље у Београд. Међутим, тамо Сима све више посећује позоришта, где постаје статиста, а касније и декоратер представа. Сима Бунић одлази из Београда у Ниш где налази посао у позоришту „Синђелић“ и ради као глумац у путујућим поозориштима, да би 1910. године са другим глумцима основао своје путујуће позориште “Заједница” са којим гостује и у Лесковцу.

Сима Бунић је био веома плодан драмски писац који је оставио дубок траг у позоришном животу југа Србије. Написао је дела “Дочек краља Милана у Лесковцу”, “Војвода Брана”, “Једна ноћ у Харему”, “Нишлика” и друга.

Сарађивао је са нишким позоришним листом “Позориште” и хумористичким листом “Брка”. Велика већина његових дела данас је изгубљена. Преминуо је 1914. године.⁴

Сима Бунић (Лесковац, 26. фебруар 1882 – Ниш, 26. јун 1914) био је српски глумац, драматичар, редитељ, сценограф и управник путујућег позоришта. Почео је да ради као гардеробер у Народном позоришту у Београду 1898 -1899. и узгред учио молерски знат. Имао је смисла за сликарство. Године 1900 – 1903. декоративни је сликар у путујућој дружини „Србадија“ Д. Нишлића, а од 1904. године члан и декоратер нишг „Синђелићаи других група“.

Од 1910. до 1912. године води путујућу дружину „Заједница“ да би 1912. године постао управник нишког „Синђелића“. „Осредњи глумац и редитељ, вешт управник, користан декоративни сликар (Енциклопедија Југославије). Написао је више комада мање уметничке вредности, међу којима је најпознатија комедија „Дочек краља Милана у Лесковцу“. Међутим, дела су му сачувана у одломцима, или су реконструисана по сећању. Сачувано је само неколико његових драма, а најзначајније драматизације су Сремчева „Зона Замфирова“ и Веселиновићев „Хајдук Станко“. Његова супруга Катарина – каја (1889 - 1977) запажено је играла карактерне улоге у „Синђелићу“, путујућој дружини и у Народном позоришту у Врању.⁵

%

Сима Бунић (1882 – 1914) - Лесковчанин по рођењу (рођен 26. фебруара 1882. године), страсни поданик позоришта, глумац, редитељ, драмски писац, врстан организатор и управник позоришта, Сима Бунић слови за лучоношу српског глумишта. Учесник у раду лесковачког дилетанског

⁴ Небијша Димићријевић, „Лесковац 101“, монографија, Лесковац 2015. Промовисана је 23. фебруара 2016. године..

⁵ Напомена: Видети Википедију

позоришта „Југ Богдан“ из 1896. године, чији је, један од оснивача био професор Лесковачке гимназије Радоје Домановић.⁶

Године 1899. обрео се у Београду, наводно да, по налогу оца Јована Бунића, у већем граду сазна више о терзијском занату, за који га је отац спремао. Уместо тога, Сима се нашао у Народном позоришту у Београду где је био гардеробер, па помоћник позоришног сликара, те сликар декора. По повратку у Лесковац формира позоришну дружину „Заједница“, а нешто касније постаје указни управник Нишког повлашћеног позоришта „Коста Трифковић“, од оснивања 1912. до 1914. године, речју до Симине смрти, те 1914. године. Написао је седам оригиналних драмских дела: „Ловци или нови Калча“ (1906), „Војвода Брана“ (1910), „Једна ноћ у харему“ (1912), према којој је Бранислав Нушић написао оперету „Харемска ноћ“, „Дочек краља Милана у Лесковац“ (1912), „Статус кво или Балкански рат“ (1912) и две једночинке: „Нишлике“ и „Незвани гост“. Бунић је драматизовао „Зону Замфирову“ Стевана Сремца, „Хајдук Станка“ Јанка Веселиновића, „Горски цар“ Светолика Ранковића. Три драматизације у 1910. години, поред бројних оригиналних представа у Лесковцу, Нишу, Пироту, Јагодини, Пожаревцу, Белој Паланци, Власотинцу, Врњцима... под управом Симе Бунића, била је то права грабеж од живота, стваралачка необузданост и беспопштена оданост према сценској уметности. Сима Бунић је умро у 32. години живота, 1914. године.⁷

Свој последњи роман „Зона Замфирова“ Стеван Сремац написао је 1903. године и то остварење са правом се сматра за најбоље грађено и сјајно компоновано његово дело и, уопште, остаје и данас као најлепши љубавни роман у српској књижевности епохе реализма. За то дело Сремац се инспирисао истинитим догађајем који се десио у Приштини крајем 19. века, а читаву причу чуо је од Бранислава Нушића, који је био 1895. и 1896. српски вицеkonzул у том граду, тада под турском влашћу. Прича му се толико свидела – ваљда и стога што се његова мати, кћи угледног и богатог трговца, удала за лепог и сиромашног занатлију – те је одмах замолио Нушића да му дозволи да је обради. Нушић је пристао под једним условом – да у причи не спомиње Приштину, јер није желео да се замери Хаџи Замфиру. И Сремац је догађај приче пребацио у Ниш, остваривши поетизовану прозну визију читавог случаја.

Прву драматизацију „Зоне Замфирове“ начинио је Сима Бунић, искусан глумац, драматичар и управник путујућег позоришта, а прво извођење те драматизације у београдском Народном позоришту 1924. године режирао је – Бранислав Нушић! Познати песник, приповедач и драмски писац Томислав Н. Цветковић оцењује да Лесковац није имао Стевана Сремца, ни Бору Станковића, али је имао Симу Бунића, писца, глумца, редитеља, управника лесковачке позоришне трупе „Заједница“, првог драматурга романа „Зона Замфирова“, која је први пут изведена 1910. године у Јагодини (последњи пут са нашла на сцени лесковачког Народног позоришта 1994/95. године).

%

ЛЕСКОВАЧКО ПОЗОРИШТЕ У ВРЕМЕ СИМЕ БУНИЋА - Лесковчани гледају позоришне представе преко сто година, али се, према расположивим документима, готово са сигурношћу може сматрати да су своје прво позориште, тачније дилетанску групу, *добили 1896. или почетком 1897. године.*⁸

Такође, историја лесковачког позоришта није досад написана, али је било покушаја да се то учини.

⁶ Томислав Н. Цветковић, Сима Бунић (1882 – 1914) – *лучоноша српског глумишта, Помак, бр. 61/64, јануар – децембар 1913. године, стр. 16.*

⁷ Напомена: Прилог преносимо у целини објављен је у рубрици „Из заоставштине Томислава Н. Цветковића. Сима Бунић (1882 – 1914) – *лучоноша српског глумишта, Помак, бр. 61/64, јануар – децембар 1913. године, стр. 16*

⁸ Николај Тимченко: *Лесковачко позориште до 1941. године (грађа за монографију), Лесковачки зборник XL, 2000, стр. 241-279; Преносимо, укратко, најзанимљивије делове овог рада, уз напомену да је Николај Тимченко био апсолутно најбољи зналац историје Народног позоришта у Лесковцу. Напомена: Видети опиширнице о Николају Тимчену, други том студије.*

Ово је нови покушај у том циљу с тим што се мора рећи да извесни новопронађени документи омогућују да се изведу закључци који се могу сматрати поузданим.⁹

Досад коришћени извори, у првом реду *приповетке Радоја Домановића „Позориште у паланци”*¹⁰ и *изјава Симе Бунића* коју је забележио Сергије Димитријевић, омогућавали су приближно датирање почетка лесковачког позоришта који падају у време општег националног полета у тек ослобођеним крајевима после руско-турског и српско-турског рата 1877-1878. године.¹¹

Пробудило се, ако се тако може рећи, и лесковачко грађанство, пре свега занатлијски и трговачки слој, као језгро привредног сегмента града, и истакло и неке своје културне потребе. Из тог споја родиле су се и иницијативе које су допринеле да се формира читаоница, а такође и да настане позориште које је заједничко дело локалне занатлијске омладине и интелигенције, тачније, наставника Ниже гимназије у Лесковцу, међу којима су били *Милутин Витковић* и – *Радоје Домановић*.

Занимљиво је да је први покушај да се оснује позориште у Лесковцу учињен такоређи одмах по ослобођењу града од Турака, дакле 1878. године. О томе постоји документ на основу кога се могу извести сасвим поуздани закључци како о карактеру и носиоцима те иницијативе, тако и о разлозима њеног неуспеха.¹²

Реч је о иницијативи грађана чија имена и занимања знамо јер су се потписали испод своје представке. Да је њихова иницијатива успела, имали бисмо имена првих позоришних аматера у Лесковцу. Реч је, наиме, о представци групе грађана Лесковца коју су упутили представнику Управе лесковачке полиције а затим и члану владе при Врховној команди српске војске у Нишу. У тој представци се каже да је лесковачка омладина на свом збору одржаном 3. априла 1878. године одлучила да „установи позориште које ће носити наслов „*Позориште Обновљене Србије*” да је за управника *једногласно* изабран писар Управе лесковачке *Драгутин Мутавцић* „као лице које је на више позорница било и које је за овај рад стручно” и да је састављена управа и сачињен план рада, с тим што је вичном, како се у представци каже, Драгутину Мутавцићу стављено у задатак да се о свему што је у вези с радом позоришта стара.

Ревносни и заиста заинтересовани за остварење ове идеје, Мутавцић и Буринчић одмах се обраћају члану владе при Врховној команди, односно министру просвете и црквених дела, и истичу: прво, да у Београду и окружним варошима од Дунава до Дрине и Тимока постоје друштвена позоришта и да њима управљају управе „посредством друштвене управе”, друго, да је позориште у целини „школа која проширује ум народни” и да, имајући пре свега то у виду, лесковачка омладина осећа потребу да и у свом граду оснује позоришну дружину, тим пре што је „народ овога краја садашњим ратом јако замишљен о својој будућности, па би позориште „искре ним саветима и живим историјским призорима” могло позитивно утицати на расположење народа, на изгађивање његове смућености; том циљу треба да послужи лесковачко позориште „обновљене Србије”. Међутим, упркос упорности и надањима, као и убедљивости родољубих аргумента, који су наводили Мутавцић и Буринчић, члан владе при Врховној команди *Милорад Шапчанин* својеручно је написао решење којим *није одобрио оснивање позоришта* и за то навео обичан, прагматичан разлог који, из историјске перспективе, аполутно није довољан нити се може одобрити, али који веома добро одсикава стање и непосредне потребе којима се бавила влада; наима, Шапчанин је одговорио да лица која желе да буду чланови позоришне дружине треба да врше канцеларијске дужности, да су то чиновници општинске управе која има многе управне дужности које су за владу примарне; уколико би се чиновници посветили глуми, не би, по Шапчанину, заинтересованом

⁹ Напомена Н. Тимченка: *За те нове податке захвалност дугујем труду и акрибитичности Станише Војиновића, који је објавио вест из Вечерњих новости: Правила лесковачког грађанског позоришта Југ Богдан и извештај Милутина Витковића министру просвете и црквених послова (в. Станиша Војиновић: Лесковац и Лесковчани у приповеткама Радоја Домновића, Лесковачки зборник, XVIII, 1978, стр. 275-278; Лесковачко грађанско позориште Југ Богдан, Лесковачки зборник, XXVIII, 1988, стр. 263-268.*

¹⁰ Видети: Р. Домановић: *Сабрана дела, књ II, приредио Димитрије Вученов, Просвета, Београд 1964.*

¹¹ *Сергије Димитријевић, Лесковачка енциклопедија, стр. 9.*

¹² *Милорад Т. Николић, Прва позоришна дружина у ослобођеном Лесковцу 1878, Лесковачки зборник, VIII, 1968, стр. 209-211.*

за обављање свако дневних задатака на установљавану нове администрације и функционисања владе на тек ослобођеној територији, имали довољно времена да обављају званичан посао.

Међутим, ако овај покушај лесковачких чиновника, занатли ја и грађана није успео, то никако не значи да позоришних представа у Лесковцу, баш у то време, прецизније од 1878. до 1896. године, није било. На основу једног извора, коме се може поклонити поверење и са чињеничне тачке гледишта, иако је реч о белетристичком делу, стичемо прилично поуздану слику о позоришном животу у нашем граду, а посебно о односу према позоришту средине. Разуме се, закључци се морају изводити опрезно, уз пажљиву анализу текста и коришћења докумената какви су они на којима је својим цитираним прилогом указао Милорад Николић. Реч је о Сремчевој приповетки „*Путујуће друштво*”.¹³

Досад се о почецима лесковачког позоришта могло говорити на основу података које је дао *Михајло Бунић* а забележио *Сергије Димитријевић* и приче „*Позориште у паланци*” *Радоја Домановића* у којој је наведено и име позоришта. Накнадна истраживања, која дугујемо марљивом и акрибичном Станиши Војиновићу, показују да у Домановићевом опису има неочекивано много више фактографије него што би се могло претпоставити због чињенице да је у питању белетристичко дело са очито хумористичким претензијама, а да се, са друге стране, и Михајло Бунић добро сећа догађаја с краја 1896. и почетка 1897. године. Показује се, такође, да је *Атанасије Младеновић* с правом поконио већу пажњу Домановићевој причи у којој је, може се слободно рећи, са доста тачности описана атмосфера како у позоришту тако и у граду поводом прве представе. Али, пођимо редом.

%

Радоје Домановић је дошао у Лесковац из Врања, где је радио као наставник, 26. новембра 1896. а отишао 19. јула 1898. године. Приповетку „*Позориште у паланци*” објавио је у Веселиновићево „*Звезде*” у бројевима 2-4 од 6. и 8. октобра 1898. године. У току свог боравка у Лесковцу, Домановић свој рад није ограничио на свој основни позив предавача у школи, већ се, како се може са сигурношћу претпоставити, активно бавио политиком и учествовао у јавном и културном животу града. Нема сумње да је тај боравак оставио трага и на његовом књижевном раду – своје кратке појмове о српској паланци и паланчанину овај писац изразито сатиричне вокације стекао је колико у Пироту и Врању толико и у Лесковцу, којима је био и тематски инспирисан. Позориште о коме пише у поменутој причи, нема сумње, позориште је које је постојало у Лесковцу и у чијем раду и он учествовао.

Међутим, у Домановићевој причи постоји она тако често цитирана „*објава*” на основу које су се могли извучити закључци о почетку лесковачког позоришта. И ја ћу ту „*објаву*” цитирати, уз напомену да, после упоређења са познатим аутентичним подацима из штампе, она изгледа као Домановићева персифлажа позоришног плаката који је стварно постојао. На такав закључак наводи форма ове објаве, али и њена садржина – у неку руку то је укратко саопштен читав програм позоришта у формирању. Та објава у целини гласи:

„*Чланови Л...чка читаонице* одлучили су да се старањем истих образује грађанско позориште под управитељством публици добро познатог извежбаног глумца г. *Гаврила Михајловића*, а уз суделовање чланова читаонице и приход од тог истог ставља се на руковање управи поменуте читаонице за набавку новина и књига, а нарочито шалвих представа за нашу публику, као и петриотских комада.

„Јављамо ово поштованом грађанству и молимо да нас обилато помогне, како би се ова наша племенита установа у лику нашег места могла одржати. „*Прва представа ће се давати код „Орача*”, за коју ће грађанство добити за сада аутографисане плакате са именима лица, а доцније ће се и штампати у овд. штампарији.

Позориште ће се звати „*Грађанско позориште Југ Богдан*.” Што се тиче података, сасвим је извесно да се мисли на Лесковац (Л...чка читаоница) и даје сасвим прецизно име позоришта. Остало се, *mutatis mutandis*, може прихватити као аутентично навођење чињеница.

¹³ Видети: *Стеван Сремац, Одабране приповетке, Ново поколење, Београд 1949.*

Ови основни подаци оснажују се не само познатом изјавом Михајла Бунића коју је забележио Сергије Димитријевић, него и недавно објављеним аутентичним вестима које је саопштио Станиша Војиновић. Реч је о вестима у београдским Вечерњим новостима. Има их две. У првој, објављеној 29. јануара 1897. године, каже се да је у Лесковцу *основано позориште које има 40 чланова, углавном младих људи*, да је позориште добило „локал” и „потребне ствари”, што би требало да значи да је добило просторије и опрему. Чак су подељене и улоге за увежбавање првих комада. Чланови су прионули на рад, пуни одушевљења, а када су у питању средства и стручни савети – обратиће се позоришту у Београду за помоћ. У вестима се каже да *установом руководи Бунић*, „званичник суда” као човек „мало вичнији у овом раду”. На крају, дописник обећава да ће пратити рад позоришта и да ће обавештавати читаоце о томе.

Нешто касније, одржавши обећање, дописник Вечерњих новости јавља да је *прва представа дилетанског позоришта* – чија је дружина „састављена из угледних грађана и чиновника - „испала... на опште задовољство многобројне публике”. Нажалост, у вестима се не каже који је комад изведен; каже се само да је „љубав господе дилетаната ка уметности... за сваку похвалу” и да се посебно истакао „својом игром” *Здравко Здравковић*: ово је, дакле, први истакнути лесковачки глумац, аматер, за чије име знамо. Ова вест објављена је 23. фебруара 1897. године. Према томе, може се извести закључак да је дилетанско позориште дало своју представу, како се у вестима каже *прву, представу између 29. јануара и 23. фебруара 1897. године*.

Ове вестима могу се проверити подацима *Михајла Бунића*. Овај је, нема сумње, био непосредни учесник и један од оснивача позоришта. Такође, постоји извештај човека који се *потписао као управник позоришта*. Између документа који потичу од ове личности и казивања Михајла Бунића има извесних несагласности, али оне нису битне и лако их је отклонити.

Наиме, према Сергију Димитријевићу, али и према вестима Вечерњих новости, први управник позоришта био је Михајло Бунић. Правила позоришта упућена на одобрење начелнику среза, потписао је као управник професор лесковачке Ниже гимназије *Милутин Витковић*; *следи потпис Михајла Бунића као секретара, Р. Дунђервића као благајника, Мих. П. Младеновића (трговца) као економа и – Радоја Домановића (предавача) као – драматурга*. Потписали су се на примерку одобрених Правила (која носе датум 19. март 1897. године) и неки угледни грађани – свештеници, трговци и занатлије – који су ту фигурирали као чланови управе и надзорног одбора.

Иначе, према Витковићевом извештају (министру просвете – примедба Д.К.), *управа је изабрана на збору 12. фебруара 1897. године*, и развила је широку, васпитну и административну делатност. (...) Уследила је и *препремијера: Битка на Косову*, комад самог Витковића, која није поменута код Бунића и кога нема ни на списку изведених дела код Сергија Димитријевића, из разумљивих разлога – то је прва представа обновљеног позоришта.

Дакле, да резимирам: изгледа несумњиво, протумачи ли се исправно Домановићева прича и прочитају доступни аутентични документи (извештај у Вечерњим новостима, Правила позоришта са потписима управе и извештај управника Витковића, да су *прво лесковачко позориште Југ Богдан основали омладинци, калфе и шегрти, 1896. године* и да су, по свему судећи, извели онај репертоар који је навео М. Бунић: *Бој на Косову* Матије Бана, *Злу жену* и *Женидбу* и *удадбу* Стерије Поповића, *Два цванцика* Милована Глишића и *Четири милиона рубаља* београдског професора Стеве Јефтића (прва два комада спомиње и Домановић); када је позориште запало у кризу, затражена је помоћ од лесковачке интелигенције, и онда су се у рад укључили професори лесковачке Гимназије Витковић и Домановић, трговци, свештеници итд.

Игром случаја или, тачније, деловањем случаја - комедијанта, почетак и крај рада једног професионалног лесковачког позоришта уоквирен је двема другим гостовањима тада реномираних српских професионалних позоришта. Наиме, године 1925, у лето, тачно годину дана пре оснивања лесковачког позоришта, гостовала је трупа Битољског градског позоришта под вођством заслужног редитеља и позоришног човека *Радивоја Динуловића*; почетком 1929. године, тачно у данима када се лесковачко позориште гасило немогавши да реши своје материјалне проблеме, на дуже време у овом граду гостовало је Нишко позориште које је и пре оснивања лесковачког позоришта давало представе за

лесковачку публику. Гостујућа позоришта ставила су на репертоар и играла за лесковачку публику *Нашу работу* Сретена Динића.

После много покушаја и деловања више ђачких и дилетанских дружина, о којима је било речи, давнашња жеља Лесковчана да имају своје позориште *остварена је 23. августа 1926. године оснивањем Градског позоришта*. Градско позориште је било професионално, окупило је већи број веома добрих глумаца и дало више добрих представа, остваривши и нека запажена гостовања, али убрзо је морало да обустави рад због недостатка материјалних средстава. Већ почетком 1929. године позориште се угасило, ансамбл се једноставно распао а остали су дугови које је требало некако намирити. И један летимични поглед на документа који илуструју да тако кажемо административне послове око остварења идеје о лесковачком градском позоришту... Наиме, одбор за оснивање лесковачког Градског позоришта обратио се надлежном министарству, тачније Уметничком одељењу Министарства просвете с молбом да одобри формирање позоришта, уз образложење да Лесковац доживљује и привредни и демографски напредак, да све већи број људи не само из земље него и из иностранства добија посао у све развијенијој индустрији града што је, несумњиво, знак израстања Лесковца у снажно градско средиште. Следи тврдња да такав *Лесковац „осећа велику потребу за стално позориште“* и несумњиво веома значајан податак да је та потреба повећана чињеницом да Нишко овлашћено позориште већ две године не гостује у Лесковцу и да нема изгледа да ће у догледно време доћи у Лесковац...

У истом акту се каже да је ангажовано већ осморо глумаца (четири брачна пара) и да ће остале глумце, како уредба о позоришту предвиђа, ангажовати у најскорије време. Овај акт је потписали су *Владимир Антоновић*, председник Привредног суда, *М. П. Димић*, председник општине, неизбежни *Сретен Динић* и још неколико угледних грађана. Треба уочити чињеницу да је сам председник општине у одбору и да својим потписом потврђује навод о позоришту као насущној потреби града...

Друга по значају и уметничким донетима епизода у позоришном животу Лесковца између два светска рата била је егзистенција и делатност Академског позоришта. Било је опет плод рекао бих трајније и неугасиве жеље и жудње Лесковчана за позориштем а његови главни актери били су студенти, академици, један нови нараштај у друштвеном и културном развоју Лесковца, помогнути од неуморног и култури и посвећивању неизмерно оданог Сретена Динића и релативно танког слоја интелектуалаца града. *Постојало је неколико година (од 1933. до рата) и дало, поред 11 премијера, већи број културних приредби забавног карактера*. У неку руку, то је био покушај заснивања кабареа.

На прву премијеру се ипак релативно дуго чекало. Премијера је протекла у свечаном расположењу. Био је позван управник позоришта Моравске бановине, иначе познати историчар српског позоришта *Боривоје Стојковић* да одржи предавање о позоришној уметности а затим је изведен Нушићев *Обичан човек*. Можда избор овог Нушићевог комада може да нам открије интенције редитеља и водећег глумца Боре Димитријевића; позориште коме је он био моторна снага желело је да игра пре свега комаде без већих претензија, а радо гледане и лако изводљиве, како сам Нушић карактерише своје дело у предговору.

Први управник Академског позоришта био је Сретен Динић, кога је, после прве годишње скупштине, 29. новембра 1935. године, заменио на дужности Бора Димитријевић Пиксла.¹⁴

¹⁴ Н. Тимченко, *Лесковачко позориште до 1941*, стр. 276.

СРЕТЕН ДИНИЋ

Сретен Динић (1875 - 1949) рођен у Великом Шиљеговцу у долини Рибарске реке, у подгорју Јастрепца. Прво Динићево књижевно дело је позоришна игра у седам слика „Косовски бој”. Састављено је из народних песама, а делом и из песама Љубомира П. Ненадовића. Оно је најпре изведено у Кладушници, а потом другим селима кладовског краја. У виду књижице појавило се тек 1925. године у Лесковцу. Динић има и повећу збирку песама „Јеци и одједи” (Београд, 1905). У своје време овим стиховима је, с једне стране, одрицана свака књижевна вредност, док су, с друге стране, били необично хваљени. Писац се, изгледа, приклонио првом мишљењу (јер ову књигу не уноси у списак својих објављених радова) иако се никад није одрицао писања песама.¹⁵

„Из царства мрака” зове се Динићева трилогија намењена народном просвећивању. Са књижевне стране, сматра Д. Трајковић, најинтересантнији је трећи део „Из царства лажне образованости” (Београд, 1913). Од свих Динићевих дела из лепе књижевности овог периода, свакако највише пажње заслужује збирка „Мој завичај” (Београд, 1926). Његово „Ратно сироче” објављено је 1924. године у Лесковцу. Слично је интониран комад у два чина „Под маслинама на Крфу” (1926). У спеву „Мајчин аманет” (Београд, 1928), Динић у деветерцу износи како болесна Невена прича свом синчићу Стојану.

Драмско дело Сретена Динића, његов комад „Наша работа” (Ниш, 1925) једно од од два његова белетристичка списа искључиво посвећених старом Лесковцу. Динић није говорио о Лесковцу мечестерства, накалемљеног на паланачко малограђанство, коме су трагови у времену што је претходило овом, а омогућило му афирмацију баш ово, са свим економско-социјалним и културним реквизитима. Ипак, он га није сасвим пренебрегао, али је о њему проговорио узгредно („Наше газде, наше фабрике, неши радници, наша работа!” или „Куде се биволи бањав, оне жабе не крекак”) а додирнуо га је и у једном чланку своје књиге „Чаршија и култура”¹⁶

Динић је основну школу учио у свом селу од 1883. до 1887. године. Нижу гимназију похађао је у Крушевцу од 1887. до 1891. године. Године 1891. Динић се уписује у нишку Учитељску школу.¹⁷

Динић је школовање морао касније да настави у богословији. У својим аутобиографским белешкама које је назвао „Моје бројанице”, Динић није поменуо да је у богословији положио и испите за прву годину. Касније је постављен за привременог учитеља у Бивољу код Крушевца, с тим да положи матуру идућег маја у алексиначкој Учитељској школи, која је те године била премештена из Београда у то место. Најзад, од 12. маја до 12. јуна 1897. године, у Учитељској школи у Алексинцу полагао је завршни учитељски испит и положио га са одличним успехом, само тројица са врло добрим, а остали са добрим, колико нису одбијени.

Када је положио испит зрелости, Динић је разрешен дужности привременог учитеља, обратио се министру просвете с молбом да буде постављен за учитеља у било којем месту јастребачког подгорја. Али, у министарству су му рекли: „А, не може тако. Ти си матуру завршио са одличним успехом, а ми

¹⁵ Д. Трајковић, Народни просветитељ Сретен Динић и његово време (1875-1949), Народни музеј, Лесковац 1973; Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање, Лесковац 1973.

¹⁶ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 26.

¹⁷ Д. Трајковић напомиње да су сви подаци о Динићевом одласку у учитељску школу преузети из његових аутобиографских бележака објављених у часопису Народни просветитељ 1930-1933. године под насловом Моја бројаница

одличне шаљемо само у Крајину.” Слегао сам рамена, сећа се Динић, и нисам даље ни речи приговори... Савијем објаву у џеп па право у Кладушницу код Кладова, крај плава Дунава.”¹⁸

За време учитељевања у Кладушници, Динић је написао и своје прво дело, студију „О народним учитељима”. Кроз читаву брошуру провејава залагање писца за признање да је учитељски позив тежак и племенит, за достојанство људи који су неимари народне просвете и културе... Динић је за своје ученике у Кладушници написао и „Косовски бој”, позоришну игру у седам слика. Ову позоришну ствар за децу Динић је објавио у посебној књижици тек 1925. године у Лесковцу. Рад на задругарству, инспирисао је Динића да напише роман са тематиком из живота једне сеоске породичне задруге. То је његов „Препорођај” (Београд, 1909). У роману се све углавном збива у задрузи сељака Радача, који поред жене има и четири сина и толико снаха.

Још 1905. године, Динић је објавио у Нишу збирку својих песама под насловом „Јеци и одјеци”. То је позамашна књига стихова која је, иако у часопису „Босанска вила” оцењена повољно, од критике у Србији дочекана као „неозбиљна, рђава и без икакве вредности.”¹⁹

Године 1910. из часописа „Учитель”, чије је био сарадник, прештампана је Динићева расправа „Учитель као културни радник”, која се у многоме ослања на његов рад „О народним учитељима у Србији”. Друштво за школство хигијену и народно просветитељство издало је Динићеве два дела: „Из царства мрака - Царство ракије”, 1906, „Царство мрака – Царство судбине”, 1910. године. Динић има и трећу књигу из „Царства мрака”. То је дело „Из царства лажне образованости” (1913) у коме је у виду прича дата читава галерија разних ликова. Динић је написао и уџбеник „Познавање природе за III и IV разред основне школе (Београд, 1910).

Сретен Динић је 1913. године постављен за школског надзорника среза лесковачког и среза власотиначког. У Лесковац је дошао 20. новембра исте године, и отада, сем прекида за време Првог светског рата, није више мењао место свога службовања и рада.²⁰

После страшног и жалосног повлачења кроз Албанију 1915. године, Динић је на Крфу учествовао у оснивању државне штампарије и „Српских новина”, а постао је и члан редакције овог листа и његов први сарадник заједно са Бранком Лазаревићем, Милутином Бојићем, Драгољубом Филиповићем и другима. У „Српским новинама” и „Ратном дневнику”, који је излазио у Солуну, Динић је објавио своје белешке о повлачењу српске војске.

Дело је још одмах стављено на располагање француским публицистима, а пријатељ српског народа Жозеф Ренк користио га је за своја предавања на Сорбони о трагичној одисеји Срба кроз Албанију. Овај први спис о последњим месецима Србије у 1915. години и повлачењу усред зиме, после рата, издат је о трошку писца под насловом „Српска војска и бежање кроз Албанију и на Крфу”.²¹

Као болесник од маларије, Динић је 1917. године, са нашим инвалидима, упућен у Француску, у Лион, где хвата везе и ствара пријатељства са француским интелектуалцима и користи их за српску ствар. На народном универзитету који оснива у Франшевилу, нашим инвалидима држи читаве циклусе предавања, а поред тога служи им као тумач за француски језик. У месту Полињи (Јура), Динић пред већим скупом говори на француском о страдању Срба при повлачењу кроз Албанију.

Динић је радио и на оснивању Дома ратне сирочади, а написао је и комад „Ратно сироче” и заједно са професором Стеваном Живковићем „ставио га на ноте” те је ствар, као нека врста оперете, са доста успеха извођена у Лесковцу и по околним местима. Касније је Динић објавио још неколико комада. Његов комад „Под маслинама на Крфу” (Београд, 1926) има два чина и написан је „по личним доживљајима и утисцима”. Поменимо и његов позоришни комад у једном чину „Проглас уједињења” (Лесковац, 1930), где глорификује братство Срба, Хрвата и Словенаца. Своје посебно дело о бугарским зверствима у

¹⁸ Цитат из *Мојих бројаница*

¹⁹ *Видети Дело, децембар 1905, стр. 399 и Српски књижевни гласник, бр. 2, јануара 1906.*

²⁰ *Д. Трајковић, Народни просветитељ Сретен Динић, стр. 50.*

²¹ *Исто, 51.*

Првом светском рату штампао је у две књиге под насловом „Бугарска зверства у врањском округу” (1921), а те године му је штампана и збирка поучног састава за децу „Мали путници”.

На једном конкурсy, после Првог светског рата, његова „Школска хигијена” добила је прву награду америчке мисије и исте године објављена у издању Министарства просвете (Београд, 1922). Наредне, 1923. године, Динић је штампао у Лесковцу, о свом трошку, на најпростијој хартији, своје највеће дело за народно просветитељство и васпитање. То је књига „Школа живота” са поднасловом „васпитни савет једног младог човека”, у ствари низ поука које се дају у оквиру дијалога између једног младића који је, сит варошког живота, пошао да изврши самоубиство и једног старца који младића враћа животу. Године 1923. објављена је Динићева „Чаршија и култура”, „књига за народно просвећивање”. Она садржи четири предавања и неколико чланака. Писац сматра да чаршија таква каква је не може бити носиоца културе ни предњачити у извршавању националних задатака.

%

УРЕДНИК ЛЕСКОВАЧКОГ ГЛАСНИКА - Сретен Динић је више од 15 година био једини уредник „Лесковачког гласника”, недељног листа лесковачке омладине. На то место дошао је 1922. године. Динић је био главни покретач оснивања Народног универзитета у Лесковцу 1924. године и један од његових активних сарадника више од једне деценије. Он је био члан његове управе и са његове катедре одржао је велики број предавања о разноврсним темама од којих је неке штампао. Динић је био један од главних иницијатора оснивања Градског позоришта у Лесковцу, које је радило од 1926. до 1929. године. Неко време био је и управник овог позоришта и уложио је доста да оно што дуже опстане и одговара својој намени, при чему је поднео и извесне материјалне жртве. Динић је био и први управник Академског позоришта у Лесковцу.²² Динић је себе ангажовао и на стварању Народне књижице у Лесковцу.²³

Поред романа „Препорођај”, Динић је дао и једну збирку приповедака о људима свога краја под насловом „Мој завичај” (1926). Те године Српска академија издала је Динићев спис „Како да сами себе васпитавамо и култивишемо”. У првом делу су чланци, а у другом поучне приче. Октобра 1927. године Лесковчани су прославили пола века свога ослобађања од Турака. Тада је објављена „Споменица на прославу педесетогодишњице ослобођења Лесковца” (Лесковац, 1928), коју су урадили Сретен Динић и Драгутин Тодоровић. Ту је објављен и Динићев чланак „Лесковац у прошлости”. Динић 1928. покреће лист „Народни просветитељ”, који је неко време био орган Учитељског друштва среза лесковачког. Часопис је излазио шест година (1928-1933) и залагао се за народно просвећивање. Диниће је сарађивао у многим дневним листовима и часописима. Био је превише ангажован као публициста, а тај његов рад добио је повољну оцену, што показује свакако и једна свешчица, једно писмо београдских студента објављено 1910. године у коме је Сретен Динић увршећен међу тадашње „признате педагоге и ђачке пријатеље”.²⁴

Динићева књига „Народни будилник” (Лесковац, 1931) је читанка за народ, збирка многобројних прича, анегдота, писама, изрека итд. По садржини и саставу слична „Школи живота”. Динић је објавио и посебну књижицу о Михајлу Аврамовићу, творцу српског земљорадничког задругарства. Његов „Михајло Аврамовић” (Лесковац, 1931) говори о човеку око кога се, у своје време, „окретала сва чисто културна народна интелигенција.” Динић је био религиозан човек, али је на веру гледао као на средство за оплемењивање душе. Објавио је и посебну књигу „Исус Христос као народни просветитељ”,

²² Напомена Д. Трајковића: О томе опширније у Споменици тридесетогодишњице позоришног живота Лесковца (1926-1956), Николаја Тимченка, као и у књизи Н. Тимченка Фрагменти из историје лесковачког позоришта, I (1896-1941), Лесковац 1967.

²³ Лесковачки зборник, VI књига, Д. Трајковић Предратна организација студената лесковачког краја и стварање народне књижице и читаонице у Лесковцу.

²⁴ Д. Трајковић, Народни просветитељ и писац Сретен Динић и његово време, стр. 78.

(Лескова, 1933). „Сагоревање омладине” (Лесковац, 1934) је збирка предавања и чланака са темама о васпитању омладине, пре свега о фаталном утицају улице и рђавог друштва на васпитање деце. Године 1934. Динић је објавио књигу „За организацију народног просвећивања” у којој се бави питањем да ли народно просвећивање треба да буде индивидуално или колективно.

Сретен Динић је умро у Лесковцу почетком августа 1949. године, после дуге и тешке болести. Поводом његове смрти, у „Нашој речи” од 6. августа, под насловом „Умро популарни јавни радник Сретен Динић”, објављен је краћи напис Аристомена Ристића, новинара.²⁵

„Смрт је ових дана изненада истргла из наше средине популарног писца Сретена Динића, доајена лесковачких јавних радника... Иако болешљив и већ изнемогао, Сретен Динић је и после ослобођења активно учествовао у културном препороду и животу свога града. Живо се залагао за оснивање музеја града, чији је био први управник, и поклонио му драгоцен материјал, држао предавања, помагао рад Народног универзитета, био је члан и ревностан посетилац Литерарног клуба.”

%

Сваки и најсумарнији приказ књижевног рада у Лесковцу између два светска рата, просто мора да почне Сретеном Динићем, незаоблазним просветним и културним прегаоцем и човеком који је неуморном делатношћу оставио неизбрисив траг у културној историји овога града.²⁶

Сретен Динић није Лесковчанин, али је по доласку у Лесковац осетио, нема сумње, неку чврсту, унутрашњу повезаност са људима овога града и његовим духом; Динић није напуштао Лесковац све до своје смрти и све своје снаге употребио је неуморно и искрено настојећи да унапреди живот Лесковца и Лесковчана у сваком погледу и на свим нивоима.²⁷

Општу слику о Динићу даје Драгољуб Трајковић у својој књизи о њему; та слика је толико тачна, толико и карактеристична, позивајући на коментар и промишљање правих домета једне мисионарске делатности, у исто време обухватне и дискутабилне; мислим да неће цинично звучати ако се каже да је у том опису дошла до пуног изражаја мера једног Лесковчанина, Трајковићева, о заслугама једног делатника који квалитетом и институцијама свога деловања потпуно одговара провинцијском укусу и критеријуму; али, треба рећи и то да без Динића, а то Трајковић одлично разуме и констатује, о култури Лесковца између два светска рата не би имало шта много да се каже.²⁸

Оно што карактерише рад и личност, схватања и животну филозофију Сретена Динића јесте, пре свега, његово апсолутно опредељење за рад за народ и народно просвећивање. Доказ за то јесте његово послератно ангажовање; наиме, он учествује у припремама за опремање и отварање Народног музеја 1948. године, учествује на свечаној академији поводом отварања музеја и чак извесно време, иако већ изнемогао од старости, врши дужност управника музеја. То је лепо уочио и констатовао у некрологу Аристомен Ристић. (...) Ристићев некролог објављен је у *Нашој речи*; његовим речима о Динићевој повезаности са народом додао бих лично сазнање да су Динића сачували у најбољим успоменама неки од оних лесковачких јавних и научних радника који су га познавали, али и његови ученици, који су га запамтили као доброг педагога и драгог учитеља.

(...) Да бих употпунио представу о обиму и разноврсности Динићевог рада, навешћу податке које о њему даје Трајковић у „*Лексикону југословенских писаца*“. Према том, по свему судећи непотпуном списку, Динић је објавио први рад, расправу „*О народним учитељима*“; још крајем прошлог века, 1898. у Пожаревцу; пре збирке песама „*Јеци о одјеци*“ (Ниш 1905), штампао је у Београду расправу „*Учитељ као културни радник*“ (1901). Следе: „*Царство ракије*“ (1906), „*Царство судбине*“ (1907). „*Препорођај*“, роман (1911), „*Царство лажне образованости*“ (1913), „*Мали путници*“ (1920), „*Мали*

²⁵ Д. Трајковић, *Народни просветитељ и писац Сретен Ристић*, стр. 82.

²⁶ Николај Тимченко, *Белешка о Сретену Динићу, Народно стварање, Лесковац*, 3/97.

²⁷ Николај Тимченко, *Сретен Динић, културни прегац и писац, Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задушбина „Николај Тимченко“*, Лесковац 2007, стр. 29.

²⁸ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 30.

пријатељи“ (1921), „Чаршија и култура“ (1921), „Бугарска зверства у Врањском округу I-II“ (1921), „Српска војска и бежанија кроз Албанију“ (1922), „Школа живота“ (1923), „Мића Соколац“, позоришни комад (1923), „Ратно сироче у песми и причи“ (са Ст. Д. Живковићем), 1924, „Наша работа“ (1925), „Косовски бој“, позоришна игра (1925), „Под маслинама ка Крфу“, позоришни комад, 1926, „Мој завичај“, приче из народног живота, (1926), „Мајчин аманет“, прича (1927), „Ко треба да буде путоваћа нашега народа“ (1928), „Михаило Аврамовић“ (1931), „На левој обали Мезе“ (1931), „Проглас уједињења“, позоришни комад (1931), „Шта треба да знам“ (1933), „Сагоревање омладине“ (1934), „За организацију народног просвећивања“ (1934). Из ове очиглено непотпуне и непрецизне библиографске јединице, који је сачинио наш несумљиво веома заслужни библиограф Ж. П. Јовановић, води се да је, поред свих својих редовних послова, Динић годинама успевао да објави сваке године бар по једну књигу!²⁹

Динић сматра да Лесковац треба да има позориште и да у позоришним комадима његови житељи треба да буду представљени; зато он пише „Ратно сироче“, које ће касније постати и нека врста опере, и „Нашу работу“, у коме пушта на сцену лсковачке људе да говоре лсковачким језиком. И у једном и у другом случају проговара Динићева просветитељска свест и долази до изражаја његова неутољива потреба да даје својим мештанима оно што сматра да им је потребно ради подизања стандарда њихова живота. Као што се у својим списима противи алкохолизму и пушењу, залаже се за очување здравља, тако исто у покретању Народног универзитета, писању песама и комада и сл.³⁰

Динић је, када је реч о поезији, објавио збирку песама још 1905. године, али није прстао да пише стиховане саставе састављене све до рата; другим речима, упоредо са свим својим осталим списатељским, просветитељским, организационим и уредничким пословима, он је истрајавао и као песник. Динићева доста обимна збирка стихова „Јеци и одјеци“ није прошла ни у критици незапажено; о њој су објављени прикази у угледним часописима као што су *Босанска вила*, *Дело* и *Српски књижевни гласник*, и то би био успех сам по себи да нису два београдска часописа донела сасвим негативне критике о тој поезији.

Динић је у правом смислу речи оно што се може означити старинским, али тачним изразом – *народни просветитељ*; употребивши модернији израз, рекло би се да је био културни и просветни радник коме су све сфере друштвеног и јавног рада биле блиске и чије се име може срести у готово свим активностима које се сматрају као културно-просветне и корисне. Јер, по занимању учитељ, по функцији просветни надзорник, по опредељењу велики поборник идеје задругарства, а по схватању дужности савременик учесника свеколиких збивања и културних иницијатива, уредник локалног листа „Лесковачки гласник“, управник професионалног позоришта, члан управе Народног универзитета, на коме је држао предавања, члан многих удружења као што је удружење трезвењака; слободно се може рећи да није било подухвата у култури у коме он није учествовао, а подједнако је био просветни и јавни радник, књижевник и новинар јер се просветом није бавио само професионално већ му је *просвећивање народа* било вокација. У ту сврху, бавио се и новинарством – његови многобројни чланци су више моралне и практичне поуке него информације; он много више коментарише него што обавештава имајући у виду увек поуку и моралисање као сврху свог деловања и као праву потребу читаоца коме се обраћа. Са сличним циљевима и побудама бавио се и књижевношћу – он је претежно морализатор и васпитач и као песник, и као приповедач, и као комедиограф, па и као писац либрета. То је јавни делатник који је целокупни свој рад, па и књижевни, потчинио тој основној вокацији. Имајући у виду оно што је урадио и оно што је у међуратној историји Лесковца у њему од културе и просвете постојало, ваља без предомишљања констатовати да би без њега културни живот у граду био много сиромашнији. Занимљиво је истаћи да је Динић био управник и тек основаног Народног музеја 1948. године. Он је, дакле, до саме смрти све своје стваралачке снаге поконио Лесковцу.

Марљивост је главна особина Сретена Динића. Он је не само неуморно практично деловао него је и много писао, између осталог песме, приче и позоришне комаде, а онда и, као уредник Лесковачког

²⁹ Н. Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 33-34.

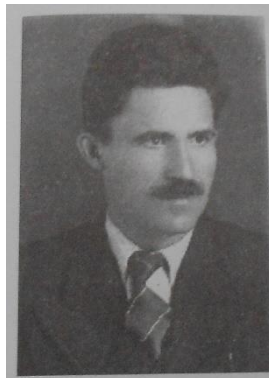
³⁰ Н. Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 39-40.

гласника, новинске чланке, затим брошуре о задругарству, учитељском позиву итд. Погледа ли се све то, а то је довољно да испуни цео један радни век, има се утисак о једној силној енергији стављеној у службу општенародне користи. Динић је био *народни човек* у најбољем смислу те речи. Али, разноврсност и, посебно, вредност Динићевог књижевног и публицистичког опуса изискује сасвим одређене закључке и они нису у складу са марљивошћу пишчевом и енергијом унетом у сав тај веома обимни и пожртвовани рад.³¹

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ

Међу личностима недавне прошлости Лесковца посебно место заузима *Јован Јовановић*. Ова контраверзна, довољно снажна и карактерна личност заслужује пажњу као интелектуалац, правник, адвокат, професор, политичар и јавни културни радник.³²

Припада истакнутим личностима Лесковца између два светска рата попут *Сретена Динића, Сергија Димитријевића, Жак Конфина, Миливоја Перовића, Драгољуба Трајковића*. После Другог светског рата бавио се стваралаштвом оставивши неизбрисив траг у култури. Интересантан је као уредник „*Недељних новина*”, политички првак Земљорадничке странке и истакнути стваралац на научном пољу. Његов научни опус, антрополошко-социолошког каарактера, вредан је допринос изучавању јужносрбијанаца, насеља, живота и рада народа лесковачког краја. И као правник и адвокат уживао је посебну репутацију.

Јован В. Јовановић, рођен је 2. фебруара (на Срећење) 1905. године у Лесковцу, у сиромашној занатској породици абације *Василија и Настасије*. Одрастао је и васпитавао се у патријалхал ном духу. Његов чукундеда Стаменко води порекло из Буниброда. Он се дошао у Лесковац још за време Турака. Његова куће је била на источној периферији вароши Лесковца, где је данас зграда Општинског суда. У то време, од његове куће источно, иза данашње железничке станице, простирале су се баре пуне воде, шевара и риба. Стаменко се бавио трговином, а његов син Јован абацијским занатом. Јован и његова два брата Кота и Младен Дена звали су се Абраши. Јован Абраш био је учесник у ослобођењу Лесковца од Турака 1877. године. Тада је, веле, убио турског команданта жандар мерије Белог Менета.

Са Недом из Грајевца изродио је три сина – Василија, Владимира и Љубомира и кћерку Костадину Дику. Јованов отац Василије, кад се оженио Настасијом, оделио се од оца и купио кућу у јужној периферији вароши, где се и данас налази. Са Настасијом је изродио је Светозара, Војислава, Драгутину и Јована и кћери Лепосаву и Љубицу. Када му је 1909. године жена умрла, Василије се по други пут оженио Евдокијом са којом је имао кћерку Веру. Породица је живела у сиромаштву. Василије и његова одрасла деца радила су даноноћно абацијски занат и борили се са тешком немаштином. Јован је код оца био чирак. Живели су уз пасуљ, закуван љутим паприкама, а спавали на асурама и на земља ном патосу. Није било времена за разоноду и весеље.

Јован Јовановић је пошао у школу 1912. када је избио Први балкански рат. Бугарска окупација Лесковца 1915. прекинула му је школовање. Све до ослобођења породица је живела бедно, уз свако дневну бугарску тортуру. После Првог светског рата, Јовановић је наставио школовање. Гимназију је учио у Лесковцу, а матурирао је у Врању. После завршене гимназије уписао се на Технички факултет у Љубљани. Сиромашан, напушта Љубљану и уписује права на Београдском универзитету. Студирао је три године уз рад, а у четвртој је био редовни студент. Дипломирао је 1931. године са врло добрим успехом. Судско-адвокатски испит положио је 1935. године у Београду. У адвокатски именик уписан је 7. новембра

³¹ Напомена: О Сретну Динићу опиширан прилог објавила је Верица Баторевић Божовић у Помаку, јануара 1997. године.

³² Добросав Туровић, *Јован Јовановић Абраш, Лесковчанин*, бр. 11, октобар 1999, стр. 12-13.

1936. године и од тада па до смрти био је веран адвокатском позиву. Као правник и адвокат радио је у Ужичкој Пожеги, Власотинцу и Лесковцу.

Јован Јовановић укључио се у политички живот 1925. године. Као студент права приступио је 1929. године Земљорадничкој странци, коју је водио Драгољуб Јовановић, професор Београдског универзитета. Исте године Јовановић је постао шеф Земљорадничке странке, као леви земљорадник и 1927, 1929, 1935, 1936. и 1938. активно учествује на општинским и парламентарним изборима. Један је од састављача чувене „Лесковачке резолуције” (од 12 тачака) против Шестојануарске диктатуре и режима краља Александра Карађорђевића, због чега је хапшен и прогањан.

%

У књизи „Из нашег Манчестера” (Београд, 1953) публициста и историограф Драгољуб Трајковић записао је о Јовану В. Јовановићу: „Уредник „Недељних новина”, уколико се у оно време могло, није штедео ништа што у јавном животу није било за поштеду. То нису чинили ни остали сарадници овог напредног листа: око њега су се за кратко време окупили многи људи чија је наштампана мисао била одважна, исправна и поштена. Поред Аристомена Ристића, Јовановићевог помоћника, у овом листу сарађивали су и ови људи: Сергије Димитријевић, Предраг Ђорђевић, Брана Митровић, Т. Дорин (Трајко Стаменковић), Светозар Крстић, Адам Илић, Миладин Ћирић, Владимир Велебит, Михајло Јовановић – Брада, Лика Ценић, Раде Вуковић и други. „Недељне новине” остаће видно забележене у анализама духовне културе града.

Иначе, на парламентарним изборима 1938. године, као леви земљорадник, Јовановић је био посланички кандидат на листи Удружене опозиције. На изборима је добио 2.543 гласа, од тога 301 у самом Лесковцу. На овим изборима није победио нити је изабран за народног посланика. Но, Јован Јовановић није на то обраћао пажњу већ је и даље, све до Другог светског рата, водио странку и заступао интересе сељака и радника.

И у новинарству и публицистици, Јовановић је био веома активан. Био је од 1933. до 1935. године везан за лист „Недељне новине”. Окупљао је даровите интелектуалце града око свога листа и код новинара уживао је велики углед.

Има хуманих и прогресивних, који се боре за друштвене интересе и стављају их изнад личних интереса, а нису одговорни ниједном режиму. Један од таквих, који се увек борио против постојећег режима, а долазио је у конфликт са онима за које се борио, био је управо Јован В. Јовановић. Тегобан живот из детињства и младости и правнички позив утицали су на његову хуманост и прогрес. Као политичар и јавни радник често је био пред дилемом који пут да одабере и животним правцем да се упутује? Јовановић је имао да изабере између приклањања постојећој политици и режиму или да своје неслагање с њим изрази на видљив начин. Он је у три система задржао лични став левичара и опредељеног интелектуалца!

Још као студент права припадао је напредном покрету. Под утицајем свог професора Драгољуба Јовановића, чијом ће се сестром касније оженити, приступа Земљорадничкој странци и 1929. године сукобиће се са режимом Краљевине Југославије. Као потписник „Лесковачке резолуције” против Шестојануарске диктатуре, тражио је да се сељак и радник заштите од економске кризе и полицијског система, да се смање порезе и таксе, као и да се сељак заштити од Аграрне банке, коју представљају крупни капита листи. Подвргао је критици државу и режим Петра Живковића за стање у војсци, парламенту и држави и указао на самовољу и корупцију. Критиковао је отпуштање чиновника, хрватску слогу, доделу одликовања за паре и наговестио предстојећи рат и несигурност народа. Због ове резолуције био је хапшен и прогањан од режима и полиције. У конкордатској борби 1937. године супрот ставио се ондашњим властима у Лесковцу. *Био је ухапшен, осуђен на основу Закона о заштити државе на 30 дана апсе и 3.000 динара новчане глобе. На притисак јавности и опште амнестије у вези са Конкордатом издржао је казну затвора од 14 дана.* Такође, исте године дошао је у сукоб са локалним властима јер је јавно критиковао повећање лесковачког буџета.

И у току Друго светског рата изјаснио се против фашизма. После окупације Лесковца 1941. године од Немаца, Јовановић је био на списку сумњивих интелектуалаца за хапшење. Био је под присмотром полиције. Да би избегао пратње и хапшења, 1943. године прихватио се принудног рада у Немачкој. Интерниран је у Беч на принудни рад у фабрици шећера и слада. У Бечу је провео шест месеци и почетком 1944. године илегалним путем, теретним возом, вратио се у родни град. Нико осим његове породице није знао да је дошао из Беча. У кућном скровишту провео је до 6. септембра када је Лесковац бомбардован од савезничких авиона. У белом чаршаву, као „рањеник”, користећи метеж, напустио је град и прикључио се партизанима Поречја. По потреби службе послат је у Горњу Јабланицу за службеника среског НОО Јабланичког среза у Медвеђи.

Јовановић је учесник НОБ од 6. септембра 1944. до маја 1945. године. Као правник радио је после ослобођења земље у Лебану, Лесковцу и Власотинцу као адвокат, а од 15. августа 1949. године био је професор права и политичке економије у Економској средњој школи (Трговачка академија).

И народна власт, за коју се борио, није му била наклоњена. *Био је на списку „морално политички неподобних”*. Дуго није добио одобрење за адвокатуру. Среско јавно тужилаштво Јабланице, 28. јула 1949. године покренуло је кривични процес против Јовановића „због увреде суда и правосуђа”. Среско јавно тужилаштво у Власотинцу, 6. маја 1950. године, обуставља кривични процес јер нема елемената за кривично гоњење због „слободних мисли и слободног изражавања”. У том процесу Јовановић губи државну службу, па је 1950. радио у Приштини. Међутим, мајор Јован Вукчевић, опуномоћник Управе државне безбедносит за лесковачки срез, 18. октобра 1951. године, ухапсио је Јована Јовановића због писања сељацима молби за испис из сељачке радне задруге. На главном претресу Окружног суда у Лесковцу, 4. фебруара 1952. године, Јовановић је *осуђен на казну затвора у трајању од 7 месеци за „дело надриписарства”*. Казну је издржао и 1958. године затражио је од СУП Лесковац да га брише из списка осуђених. После издржане казне тешко је живео са женом Радмилом и децом Љубишом и Миром. Његов људски век био је борба за право и правду. Због тога је испаштао и нализазио на отпоре власти и неправду. И поред свих животних тегоба, Јовановић је остао веран својим принципима, перу и стваралаштву! То није имало утицаја на његову стваралачку личност, истраживање и писање научних радова.

Умро је децембра 1992. године, у 87. години. Био је врло скроман и карактеран човек, кога је красио патријалхални етнос нашег народа.

%

Јован Јовановић се веома рано посветио историографији лесковачког краја. Он је један од *првих сарадника Народног музеја* у Лесковцу и „*Лесковачког зборника*”, од 1961. године па до смрти. У скоро свакој свесци „*Лесковачког зборника*” објављивао је прилоге научно-публицистичког истраживања. Његови радови су антрополошко-социолошког, етнографског, културолошког, правног и исто риографског карактера. У „*Лесковачком зборнику*”, у едицији посебних издања, Јовановић је објавио антропогеографске и социолошке студије „*Лесковачко Поречје*” (1972-1973), „*Пуста Река*” (1975- 1979), „*Лесковачко поље и Бабичка Гора*” (1978-1979) и „*Доња Јабланица*” (1981-1982). Поменуте студије имају историјско-привредни карактер.

Јовановић је објавио и више научних радова из даље и ближе прошлости Лесковца и лесковачког краја. Његова интересовања и знања дубоко задиру у науку, историју, језик (лесковачки), народно стваралаштво и уметност. Његови радови вредан су допринос изучавању становништва лесковачког краја. Остаће запамћен и као критичар, полемичар и добар саговорник. Наш град још памти Јовановићеве дуеле са *Миливојем Перовићем*, писцем романа „*Големаша*”, због типизације ликова романа и са

професором *Браном Митровићем* у вези са лесковачким говором, а и у вези са правним и историјским темама.³³

У „Лесковачком зборнику” бр. XXXIII за 1993. годину у рубрици *In memoriam* о Јовану В. Јовановићу са пуно поштовања, пише *Драгутин М. Ђорђевић*: „Тихо, смирено и скоро нечујно у Лесковцу је децембра 1992. године, у 87. години, умро лесковачки адвокат у пензији, и истакнути радник на културном и научном пољу Јован В. Јовановић. Нестала је једна изузетна личност, један страствени истраживач свога завичаја и простора где су се смељивале и сударале историјске епохе и културе многих народа.

Високообразован, интелегентан, од младости усправног става, чврстог, принципијелног карактера, Јовановић се веома рано посветио историографији лесковачког краја. У групи студената између два светска рата ужива велики углед због свога рада. Постаје уредник веома познатих „Недељних новина” око којих окупља ондашњу школовану омладину.

(...) Јован В. Јовановић је један од првих сарадника Лесковачког зборника. Од 1961. па све до скоро, у свакој свесци, годишњаку Народног музеја у Лесковцу, објавио је веома запажене радове и прилоге антрополошко-социолошког карактера који представљају вредан допринос изучавању становништва, насеља, живота и рада народа лесковачке области.

(...) Јована Јовановића можемо уврстити у ред великих Лесковчана, као што су Сретен Динић, Драгољуб Трајковић, Сергије Димитријевић, Жак Конфино и други.³⁴

%

О Јовану Јовановићу као ствараоцу објављено је више прилога, а Николај Тимченко је оценио да су се „крајем двадесетих и почетком тридесетих година појавили заједно, као генерација, Сергије Димитријевић, Драгољуб Трајковић, Аристомен Ристић, Јован Јовановић, и почели, уз доајена лесковачког културног и књижевног живота, неуморног и заслуженог Сретена Динића, да сарађују у Лесковачком зборнику, да покрећу нова гласила и да дају допринос и проширују онај домен јавног живота који називамо културним и, уже, књижевним.“ Додуше, сви побројани аутори давали су примат историји и науци над белетристиком, али су неки од њих много учинили за појаву и неговање критике – А. Ристић, на пример, позоришне, а Ј. Јовановић књижевне – и тиме директно утицали на развој завичајне књижевности.³⁵

(...) Хронологије ради, ваља напоменути да је Драгољуб Трајковић свој први рад објавио 1927. године, и то су били „*Први весници слободе*“; он је увелико сарађивао у Лесковачком гласнику; следеће, 1928. године објавио је и другу књигу „*Покрети за ослобођење у крајевима ослобођеним 1877/78*“; године 1930. штампа књигу с реченицом која постаје славна – „*Ми једемо паприке, а зидамо фабрике*“, а 1932. године „*Силуете из Фанара*“, с поднасловом „*Прилози за студију манчестерства*“.

Као што се из ових наслова види, Трајковић се првенствено усмерио ка проучавању историјске прошлости и његове претензије су првенствено научне; њему уз бок по вредноћи, интелектуалној снази и озбиљности стоји Јован Јовановић, који се појављује у Лесковачком гласнику 1923. године са политичким чланцима; овај заслужни Лесковчанин је у јавни живот ушао као журналиста и политички писац, а онда је силом околности морао напустити политичку активност и одати се антропологији и социологији села, не напуштајући ни своје перманентно интересовање за културне и књижевне појаве.³⁶

³³ У књизи *Живот пише приче Верице Баторевић Божовић (Удружење писаца општине Лесковац 2001) пренет је њен прилог о Јовановићу. (Помак, бр. 6, јануар-март 1998), Између осталог, наводи: „Мало је познато да је Јовановић студирао књижевност, али да те студије није привео крају.”*

³⁴ Драгутин М. Ђорђевић, *Јован Јовановић, адвокат у пензији, културни и научни радник из Лесковца, Лесковачки зборник XXXIII, 1993, стр. 375.*

³⁵ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац 2007, стр. 25.*

³⁶ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца, стр. 27.*

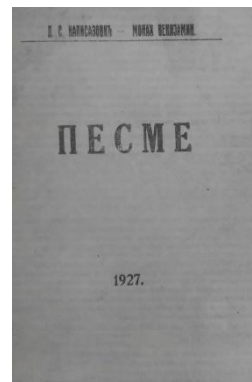
(...) Јовановићев приказ Конфинових „*Мојих опитинара*“ објављен је у Недељним новинама, у броју 23. од 10. јуна 1934. године. Конфинова књига није изашла у Лесковцу, објавио ју је један од најугледнијих српских издавача Геца Кон „у тврдом повезу и броширано, са сликом на корицама по угледу на модерна издања из лепе књижевности“, али је суд Јована Јовановића, за разлику од оцене Сретена Динића, који је о овој књизи писао у Лесковачком гласнику, не само негативан, већ могло би се рећи, поразан – и то из више што књижевних, што ванкњижевних разлога. (...) Конфино је у извесном смислу козер, али његове приче нису ни издалека духовите; најзад, Кофино не следи тенденције нове књижевности.³⁷

(...) После Другог светског рата Јовановић је био један од најсталнијих сарадника Лесковачког зборника, почев од седамдесетих година чешће се јавља у Нашем стварању, а спорадично и у Нашој речи. (...) Уопште узев, Јован Јовановић је личност преко чијег се дела и деловања, и пре и после Другог светског рата, не може олако прећи, иако је он, нажалост, прећуткиван и такорећи искључен из официјелних токова лесковачке културе.³⁸

ДОБРИВОЈЕ КАПИСАЗОВИЋ

Неколико младих Лесковчана, између два светска рата, штампало је збирке својих песама. Поред Каписазовића, то су били: *Спасоје Стојановић* (сам и заједно са глумцем *Јованом Танићем*), *Раде М. Димитријевић*, *Глигорије Гљебов* и други. Међу њима се видно истакао Добривоје Каписазовић, који је у својим песмама једини био Лесковчанин.³⁹

Прва Каписазовићева збирка под насловом „*Песме*“ (Лесковац, 1927), има двадесет песама неједнаке вредности. Одушевљен њеним стиховима, Трајковић је по изласку књиге из штампе написао ову белешку: „Ове је први пут да се у Лесковцу јави једна добра књига стихова, која је технички врло лепо и укусно опремљена.

У Каписазовића је пантеистичко осећање природе, осећање врло дубоко, управо једно стапање са космосом. Ту трепери душа млада, „На земљи овој грешници старој“ души је тесно па хоће висину и чистоту звезда. Она узлеће до њих, милује звезде и на њима се греје. Душа му лети звездама, и мисли одлећу „у сфере за људску недостижну моћ“ кроз „тишину пуну бола што влада изнад овог Плачног неба“. Јер природа сама себе ствара и руши, и у томе јесте њена тајна.

Друга Каписазовићева збирка зове се „*Алтана*“ (Скопље, 1930). Она има двадесет и пет песама, које, опет као што обично бива, нису једнаке вредности. По основном лирском тону сличне су онима из прве књиге и скоро половина их се извила из раније објављене песме „Алтана“. Као и прва, и друга Каписазовићева збирка стоји под утицајем народне лирике лесковачког краја, али и под утицајем наше романтичарске лирике:

„Млади дани исплакани, горо зелена.

Млади дани проћердани, туго голема!

Тужном гором ветри вију, горо зелена.

Виногради сузе лију, туго голема“

³⁷ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 118.

³⁸ Н. Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 135-136.

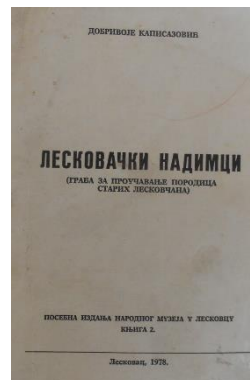
³⁹ Д. Трајковић, *Преглед...*, Лесковац 1973.

У лутању младост вене, горо зелена.

Лишиће вене, да увене, туго голема!..”

%

У необјављеним аутобиографским белешкама „Шта ме је све интересовало, чиме сам се све бавио”, Добривоје Каписазовић је записао: „Од самог детињства, пре школе, знао сам да читам и пишем и многе сам песмице учио и знао и да декламујем и да певам. Као гимназијалац, записао сам песме које су се певале. После четвртог разреда гимназије почео сам да сакупљам народне песме, а тада сам почео и да пишем стихове. Не сећам се назива своје прве песме, али мислим да је била нека серенада (тада су биле у моди) а знам да сам се осмелио да је прочитам старијем другу (који је важио као критичар на литерарним састанцима). Он ми је онда рекао да је песма добра, али да му кажем одакле сам је преписао. А мене је баш то окуражило јер сам био сигуран да је нисам преписао, већ сам је измислио. То је значило да сам успео. Тај се друг звао *Радмилко Димитријевић*, доцније је био професор универзитета. Године 1923. већ сам се пробио као песник. Јеремије Живковић је уређивао и издавао врло лепо уређиван часопис „*Венац*”, а ја сам се уврстио у сараднике и то под називом „*Монах Венијамин*”. Због тог псеудонима био сам отпуштен из црквене службе. То је посебна прича, записује Каписазовић својом руком и додаје: „Прву збирку „*Песме*” штампао сам 1927. а другу „*Алтана*” 1930. године.⁴⁰

Заједно са *Љубишом Каписазовићем*, старијим сином Добривоја Каписазовића, седимо у радној соби лесковачког писца и ствараоца у Улици Браће Баруха 11. у Београду, у близини Јеврејске општине, на Дорћолу. Љубиша брижно чува и објављене књиге и необјављене рукописе свога оца. И све оно што је о Добривоју написано и објављено. У објављеној трећој књизи *Лексикона писаца Југославије*, 1987. године, у издању Матице српске, знатан простор посвећен је Добривоју Каписазовићу.

Као изданаке старе лесковачке породице, чак веома образоване по критеријумима с почетка XX века, Каписазовић је у Лесковцу похађао Нижу гимназију, Богословију у Битољу, па се 1927. године уписао на Богословски факултет који није завршио. Био је писар приправник Духовног суда у Скопљу, па је отпуштен, због писања песама под псеудонимом „Монах Венијамин”; по казни је премештен у Духовни суд у Шапцу због збирке песама „Алтана” поново је премештен у Скопље, где ради као писар, па секретар Духовног суда. Потом постаје ђакон, па протођакон. Пошто је протеран из Скопља, ради у Лесковцу и Врању као секретар Црвеног крста и заменик митрополита скопског, а априла 1947. године напушта црквену службу. У Лесковцу је био сарадник и уредник недељника „Наша реч”, директор Народног позоришта, службеник просветног одељења Лесковца, секретар Музичке школе и Економске школе. Средином педесетих година одлази за Београд где је био уредник фабричког листа „Галеника”. Уређивао је „Весник”, лист православног свештенства СФРЈ и часопис „Православна мисао”.

%

Писао је песме, приче, хумореске, драмске слике, приказе, чланке, белешке, у великом броју листова и часописа. Народно позориште у Нишу и Лесковцу 1944, односно 1953. године извели су му драму у пет чинова „*А младост је прошла*”. Лесковачко Народно позориште извело је једночинку „*На Коњуху*”, „*Са партизанима*”, „*Хитлерова смрт*”, „*Освета*”, „*Дочек Нове године*”, а на дечјој сцени у Лесковцу драматизацију бајке у три чина „*Ивица и Марица*”. Урадио је *Споменицу Цркве „Света Богородица*” у Скопљу од 1835. до 1935. и Божићну читанку.

Уз две поменуте збирке песама објавио је књиге: „*Лесковачки надимци*” (грађа за проучавање породица старих Лесковчана), издавач Народни музеј у Лесковцу, потом „*Тошке у Лесковац и његове говораније*” (1980), „*Анегдоте из живота Митрополита Скопског Јосифа*”(1982), „*Монографију*

⁴⁰ *Верица Баторевић-Божовић, Добривоје Каписазовић, Помак, бр. 3/4, април-септембар 1997.*

Митрополит Вићентије” (1938), „*Лесковчаке заврзламе и чарламе*” (1975, која је 1995. године доживела репринт издање). Међутим, доста онога што је Добривоје Каписазовић написао у рукопису је и до сада није објављено. Био је члан Удружења новинара Србије и, пред смрт, постао је и члан Удружења књижевника Србије. Одликован је Орденом Светог Саве. Умро је у Београду 1993. године а сахрањен у Лазаревцу. Сахрани је присуствовао и патријарх српски господин Павле. Спомиње га и Радомир Константиновић (пета књига, стр. 311), „Биће је језик – есеји о књижевности”, а објављене су му песме у Енциклопедији Мирослава Крлеже. Године 1985. Загреб је издао „Педесет најпознатијих староградских народних песама, романи и шлагера”. Међу њима је и песма „*Тужни ветри гором вију*”⁴¹, аутор музике и текста Добривоје Каписазовић.

У својим необјављеним рукописним белешкама, Каписазовић је записао: „Када сам 1930. године издао књигу песама „*Алтана*” у Скопљу, где сам и живео, дружио сам се са члановима Певачког друштва „Мокрањац”. Када сам им уручио своју прву збирку песама многи су ми рекли: шта нам дајеш песме које се не певају. То је био повод да пронађем мелодију за неке од својих песама. И тако је настала мелодија за песму, моју песму „*Тужно ветри гором вију*” - пише у белешкама Добривоје Каписазовић.⁴²

Ево како гласи песма „*Тужни ветри гором вију*“:

Тужни ветри гором вију,

Горо зелена!

Виногради сузе лију,

Туго голема!

Имао сам једну драгу,

Драгу вољену

Китио је росним цвећем,

Ружом руменом.

Ружа ми је увенула,

Ружа румена,

Драга ме је оставила,

Драга вољена.

Драга ме је напустила

Драга вољена.⁴³

⁴¹ У необјављеним аутобиографским белешкама Каписазовић је написао да је песма настала у Скопљу.

⁴² Уз овај приказ, *Верица Батореви-Божовић*, одличан зналац Каписазовићевог живота и рада, преноси и део песме Д. Каписазовића из збирке „*Песме*”, објавље не 1927. године: „Рођен сам у доба кад долећу птице/ што доносе радост и вест о о пролећу крај обале/ тихе реке Ветернице ој, у то доба осећам, умрећу”.

⁴³ У необјављеним аутобиографским белешкама о свом композиторском ангажману Добривоје Каписазовић је записао: „Збирку „*Алтана*“ издао сам у Скопљу, јер сам тамо и живео. Дружио сам се са певачима, члановима Певачког друштва „*Мокрањац*“ у Скопљу. Када сам им уручио своју нову збирку песама многи су ми рекли: „Шта нам дајеш песме које се не певају!“ То је био повод да пронађем мелодију за неку од песама. И тако је настала

Драгољуб Трајковић је у „Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва“, између осталог, записао: „...Али, ако у Лесковцу и од њихових људи, све до данас, нису створена књижевна дела каква су дали напред поменути писци, у њему ипак има појава које су, скоро од почетка овога века, интересантне и заслужују нашу пажњу. Овде, пре свега, мислио на извесне списе *Сретена Динића*, па на приповетке *Жака Конфина* и *Бране Митровића*, као и на песме *Добровоја Каписазовића*, *Фреда Фазлофског* и других, не испуштајући из истог периода ни извесне публицистичке списе нити драмска дела *Наталије Арсеновић*. Ми, исто тако мислимо на лесковачко литерарно стваралаштво после Другог светског рата, али не заборављамо ни оне списатеље које је у Лесковцу или од Лесковчана створено до Првог светског рата, и то само радом *Димитрија Алексића* и других у прошлом веку, већ и делатношћу лесковачких учитеља окупљених око дечјег листа „Ђачки напредак“, као и радом *Симе Бунића* на драми.“

%

ХУМОР У ДЕЛИМА ДОБРИВОЈА КАПИСА ЗОВИЋА - Добривоје Каписазовић, аутор књиге „*Лесковачке чарламе и заврзламе*“ (1995), добар је зналац лесковачког менталитета.

(...) Једна од занимљивих шала везана је за познатог књижевника Радоја Домановића, који је био наставник у лесковачкој Гимназији: „Радоје Домановић је бија у Лесковац наставник, волеја је такој да поседи с'с друштво, да проћаска па и да „купи“ поништа за његово писување. У тој време Лесковац још није имаја електрично осветљење.

Лесковчани су били радни и вредни и рано се легали, ал' рано се и дизали. Чека ги работа. „Рано пиле, рано поје“ - викали су они. А Радоје па волеја да гледа у лампу - причали су Лесковчани. Ама на њега несу замерали, он је бија јебанција. К'д Лесковац добија електрику, прича се, дошеја Домановић у Лесковац. Интересовало га да види како с'г живив Лесковчани. И изненадио се јербо си је све било ко пре: Лесковчани па рано ишли на спавање. И затој је, викав, написаја: „Иако сад у Лесковац електрика светли,/ Лесковчани ипак лежу/ Кад и петли!“

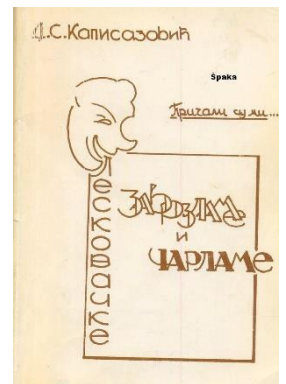
%

Море, шће ни школе и големо знање!

За Лесковчанина си је доста да научи да чита и пише и убаво да изуче рачуницу. Шће му поголемо знање. За њега си је трговија. И затој дете треба да изучи: три године трговију у Лесковац, три године да учи штедњу у Пирот, и три године у Ужице да изучи њини мерифетлуци. И више му не треба. Доста. За живот му друго не треба. К'д тој убаво изучи, тој му је повише од сви факултети и све школе.

К'д сам овиј чуја зачудија сам се: к'ко тој Лесковчани признавав да су Пироћанци поголеме штедише од њи!

%

мелодија за песму „Тужно ветри гором вију“. Певали смо је у Скопљу и она је наишла на добар пријем, па су је почели свирати и кафанске музике. У то време беше дошао у Скопље Миле Милутиновић, зв. „Воскар“, бивши оперски певач. Он је са Мицом Бошњаковић припређивао конце класичних и народних композиција... Миле је моју песму одмах заволео, он је први, колико знам, пренео свуда. И у то време с радо певала у Београду. Од тада се врло често чује преко Радио Београда и других радио станица. Колико се сећам, интерпретирали су је, поред М. Милутиновића још и Вуле Јевтић, Павле Стефановић, Никола Колаковић, Пандуревићева и др. А у последње време Предрог Цуне Гојковић преко ТВ Београд. Може се чути како се радо пева и у малим градовима, покаткад и без музичке пратње. Напомена: Видети опширније *Наше стварање*, нова серија 4-97.

Ево још једне згоде, али о другом доктору, др Мазнићу:

Прича се по Лесковац к'ко је тој волеја да каже чувени доктор Мазнић, кој си је много волеја друштво, седељке, песму, свирку, па и добру капљицу. Он је објашњавао како је још Шекспир рекја:

„Тешко је Србин бити!

За кога је све једно:

бити ил не бити,

Ал неје све једно:

пити ил' не пити!

Да л' је тој сам Мазнић турија у Шекспирова уста, ил' па чуја од некога, не се знаје. Ама, сигурно је да тој Шекспир неје казаја.

%

Друга, такође занимљива прича, везана за познатог адвоката Манића:

Манић је школовао истовремено четворо деце у Београду. Да би смањео трошкове, Благоје је својој деци сваке недеље слао храну у картонским кутијама... Те кутије су деца враћала натраг. Једном га неки пријатељ упита како је и како напредују деца на студијама. Благоје кратко одгово ри:

- Кутије се исцепише, деца школу не свршише, ја не могу више!

%

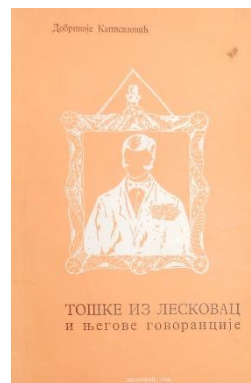
ТОШКЕ ИЗ ЛЕСКОВАЦ И ЊЕГОВЕ ГОВОРАН ЦИЈЕ – Тодор Тонић на кога се ове лакрдије односе није нека измишљена фолклорна особа. То је стварни актер друштвеног и политичког живота Лесковца између два светска рата, производ лажне буржоаске демократије, њена трагикомична фигура и предмет увесељавања тадашњих житеља нашег града.⁴⁴

Осврнимо се укратко на политичку каријеру Т. Тонића. Т. Тонић, адвокат, појављује се већ на изборима за Уставотворну скупштину одржаним 28. новембра 1920. као кандидат Радикалне странке за Врањски округ (у групи кандидата по чл 14. изборног закона – који је тражио факултетске квалификације). Тада није ушао у парламент.

(...) После прокламовања шестојануарске диктатуре 1929. године први парламентарни избори одржани су 1931. године. (...) Т. Тонић је први пут изабран за посланика.

(...) Аутор ове књижице Д. Каписазовић је у 48 прикупљених анегдота успешно приказао личност Тодора Тонића, адвоката, познатог демагога, политичког превртљивца и дугогодишњег режимског народног посланика лесковачког среза у периоду од шестојануарске диктатуре до слома Југославије априла 1941. године.⁴⁵

%

⁴⁴ Др Сергије Димитријевић, предговор, „Тошке из Лесковац и његове говоранције“, Културни центар „Милентије Поповић“, Лесковац 1980, стр. 5-8

⁴⁵ Др. С. Димитријевић, предговор, „Тошке из Лесковац и његове говоранције“, стр. 7.

Имао је Лесковац више народних посланика, али памте се само двојица: *Мане и Тошке*. Први је био давно, а други између два рата. Када хоће да се каже: опет он! Опет исти! У Лесковцу се уместо тога рекне: „*Ја! Па Мане!*“⁴⁶

Ове узречица је настала у вези са последњим кандидовањем његовим. Наиме, познато је да су се стари Лесковчани знали углавном по надимку или по деминутиву имена. Ретко се мо знао по имену и презимену. Манојла Живковића, народног посланика знали су само по имену у скраћеном облику: Мане. Пошто је осетио да га народ више неће бирати, он позове чланове главног одбора странке да га подржи и поново кандидује. Представник странке је на збору излагао како Лесковчани треба да из своје странке изаберу човека који ће најбоље умети да заступа њихове интересе и зато он предлаже да бирају Манојла Живковића. Не знајући да је то њихов Мане, они прихвате кандидату са „живео!“ Позван је Мане на говорницу да се захвали. И чим се појавио, неко је узвикнуо: „*Ја! Па Мане! Нећемо Мане!*“ Нису га изабрали, али је остао у сећању по овој узречици.

Други послани који се памти, чије ће име остати у причама и шалама је Лесковчанин *Тодор Р. Тонић*, познат као *Тоша*, *Тошке* или као „*татко на народ*“ – како је сам себе познавао.

Тошке је стекао такву популарност не само у Лесковцу и околини, но и у читавој нашој земљи. Његова појава потписнула је све оно по чему се знало и причало о Лесковчанима. Јер раније, ако би ко срео Лесковчанина, наметало му се и нехотице оно: „трговац из Лесковац“ или индустријалац Манчестерац, а Тошке је учинио да се при сусрету са Лесковчанином изговори: „Тошке“ или „татко на народ!“ И данас се то може чути.

Није Тонић такву и толику популарност стекао ни као правник и адвокат, ни као народни послани.

-Па чиме? – упитаће свако.

Тонић се је прочуо својим лакрдијама, својим шалама, својим специјалним хумором и понајвише по томе што је све то казивао *лесковчаким језиком* (жаргоном) – као добар козер и демагог.

Опсена му је била да буде познат и славан и чинио је све и сва, свуда, на сваком месту, да буде запажен, да се о њему прича и препричава. Баш као и многе жене, које, да би биле уочене и запажене, чине све и свашта: кинђуре се, фракају и мажу и облаче често накарадно – тако је и Тонић лакрдарио и причао свашта да би био интересантан и запажен. И успео је у томе.

Оно што сам овде изнео из његових говораница и онога што сам у личном додиру од њега чуо, а и од других – најбоље ће илустровати Тодора Тонића и начин стицања популарности.

Без намере да говорим о његовој личности, о њему као адвокату или посланику и да дајем суд и оцену о њему и његовом раду – узео сам из његовог живота само ону „*смешну страну*“ са намером да се то сачува од заборава као интересантност своје врсте, као оригиналност његова.

Још само да напоменем: Тонић је рођен у сиромашној кућици на периферији Лесковца и сам се кроз живот пробијао и школовао. Ни као адвокат, ни као посланик није ништа нарочито стекао (сем куће у граду, која је потпуно срушена приликом бомбардовања Лесковца), а скончао је свој живот у Сиротињском дому у Лесковцу, убрзо после ослобођења.

Све његове лакрдије нису овде обухваћене. Можда они који га знају треба да их забележе. Постоји и велики број писама која је он писао разним личностима, која садрже доста његовог хумора и његову својеврсну духовитост.⁴⁷

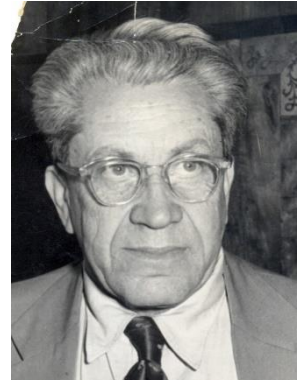
⁴⁶ Добривоје Каписазовић, уводна реч, „*Тошке и његове говоранице*“, стр. 9-10.

⁴⁷ Добривоје Каписазовић, Уводна реч, „*Тошке из Лесковац и његове говоранице*“, стр. 10.

ЖАК КОНФИНО

Жак Конфино и Брана Митровић су први лесковачки приповедачи са извесном књижевном културом и у исто време са књижевним претензијама.⁴⁸

До (Другог) светског рата су изашле четири збирке Конфинових прича: „*Моји општинари*” (1934), „*Лица и наличја*” (1936), „*Мој Јоцко*” (1937) и „*Хумореске*” (1941). Оне су највећим делом посвећене Лесковчанима и лесковачким Јеврејима. „Конфино је започео свој приповедачки рад као приказивач архаичне јеврејске општине у Лесковцу, једне заједнице где је живот био диригован исконским верским регулама... (...) Али Конфино није сликар-приповедач, јер у његовим списима, па ни у јеврејским причама чија му је тематика била најближа, уопште нема сликарског елемента, нема боја.⁴⁹

Причање у првој збирци, у „*Мојим општинарима*”, испуњено је бригом око организације црквене општине која има правила од 130 параграфа, а свега 18 општинара и „ил Светозар деветнаести” или око тога како да се уравнотеже општинске финансије одстрањем тија – Грасје, која је постала права напаст, јер добровољне прилоге скупља у своју ташну, или око тога како да се са лицитације мицвота (црквених обреда) уклони Аврам Каталин, који узима афтару на вересију; или како да се удоми општинска удовица тија – Амада, која је ницала где је нису сејали... која је знала све, видела све, чула све”, и никог није остављала на миру, или како да се тију – Менахем разведе од своје жене зато што је о празнику изнела на сто празну шерпу; итд. Сличне су му и остале јеврејске приче из друге и четврте збирке.⁵⁰

На унутрашњој страни омота друге збирке Конфинових прича „*Лица и наличја*”, написано је: „О Лесковцу и Лесковчанима морали сте да чујете. Можда их и познајете. Али сте несумњиво далеко од тога да их разумете потпуно ако их нисте упознали кроз ведри хумор *првог Лесковчанина у нашој литератури* – *Жака Конфина*. Конфино је пронашао старо мађионичарско огледало и пустио незлобљиво да се у њему огледају и једни и други (тј. православци и Јевреји), цео његов родни Лесковац и сво његови драги Лесковчани”.

Д. Трајковић у „*Прегледу...*” каже о тој збирци да се из ње „не види прави лик овога града” и додаје да је Жак Конфино (ставља под знаке навода) „први Лесковчанин у нашој литератури”.⁵¹

По Трајковићевој оцени, „изузев донекле првог и последњег поглавља”, („*Иза божјих леђа*” и „*Јоцко решава и крупнија питања*”), „слику Лесковца не показује ни књига „*Мој Јоцко*”, коју је писац иначе пласирао као лесковачки роман.”.

(...) Додир живота у Лесковцу је површан. Ипак, у првом је дато као неко „земљиште радње” овог јединог али и неуспелог лесковачког романа, који као да се и не развија у лесковачкој средини, а у другом – једна конкретна слика у прилично живим локалним бојама, пуна динамике, реалистична слика која подсећа на оне из Сремчевих приповедака и која би можда била и боља да се не налази у низу других исто таквих и да Конфиново схватање друштва и збивања у њему није површно и магловито, мада с претензијама да буде исправно и јасно.

⁴⁸ Д. Трајковић, *Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Лесковац 1973, стр. 31.*

⁴⁹ Исто, стр. 31.

⁵⁰ Д. Трајковић, *Преглед...*, стр. 33.

⁵¹ Д. Трајковић, *Преглед...*, стр. 35.

У ново издање овог романа (под насловом „Моје једнице”, 1952. године), убачено је и неколико нових глава. Али ствар тиме није постала нимало интересантнија, нити је штогод добила у својој локалној боји и композицији.⁵²

Последња предратна збирка Конфинових прича, објављена под насловом „Хумореске”, показује више и ведрине и зрелости него остале његове предратне књиге, и највише доприноси позитивним странама његовог дела.

За осам предратних година објављене су и четири збирке Конфинових приповедака, а ван њих остало је још неколико у „Политици” и две-три у „Српском књижевном гласнику”. То је довољно да један приповедач покаже да ли његово дело има књижевну вредност, да ли он сам има довољно снаге за уметничко обликовање извесне друштвене стварности.

Своју литерарну делатност Конфино је почео у Лесковцу, месту у сваком погледу интересантном за уметника било које врсте, у једној средини која обилује грађом за све књижевне облике. Истина, почео је хумором и сатиром, па и свака срећнија досетка, виц или „реч с реп”, јако цене, макар и у усменом приповедању, и где колорисана и голицава прича о месним догађајима и људима вреди колико и добар ђувеч и добро вино и могао да осети, чак и да буде и сведок многих историја, често врло интимних, свеједно да ли су комичне, гротескне или трагичне.⁵³

Конфино је само изузетно умео да удеси и одржи дистанцу између себе и свога дале, да се ослободи свог манирског излагања и да свом причању обезбеди природни ток. Д. Трајковић додаје уз ове критичке опаске, да Конфино „има особитог дара за хумор”.

Најбоље Конфинове приче су оне које су инспирисане стварним животом, оне чију садржину није морао да измишља: „Душевна храна”, „Скоро једна драма”, „Уверење за женидбу”, а нарочито „Пријатељи”, озбиљна тема за велику причу о свирепом ударању на таламбасу сопствене бруке, о непромишљеном садистичком изазивању сопствене несреће, из патријархалних обзира. У исти ред иде „Последња љубав”, као и неке које су остале само приче „Политике”: „Луд на свој начин”, „Деда Васиљко”, „Мени стига”, „Сто година - девет гроша” и „Меница”. Но, иако садржајне и локално обојене, и ове су у ствари заостале на најповршнијој скици, са плитком и примитивном психологијом, мада су могле бити развијеније у веће приповетке.⁵⁴

Кад се прочита нежна прича „Миленко, регрут”, стиче се уверење да би Конфино могао бити бољи у нехумористичкој него у хумористичкој приповетки.

Ово уверење још више учвршћују и две његове приповетке објављене у „Српском књижевном гласнику”, 1940/41. Прва од њих је „Сирена”, изузетно садржајна, скоро увод у роман о нашим Менчестерцима, показује знатан напредак у раду овог приповедача, јер није голо варирање једне исте идеје, као што је иначе случај са највећим бројем његових прича.

Друга је необично фина приповетка „Спасилац”, сликовита, добро постављена и психолошки довољно образложена. Та приповетка, у којој се имало праве мере за оно што је опште, и да причање не изгуби од локалне боје која му даје особиту драж, и да не буде лишена извесног хумора, али правог, неусиљеног, најбољи је доказ за то да би Конфино у озбиљној причи могао да пружи и дела од трајније вредности. И доказ за оно чему иначе нису потребни докази: да је живот најбољи покретач уметничког стваралаштва, да се најбољи израз даје оној „повести”, како каже Д. Трајковић, „која је уједно и повест нашег срца, па били то лични доживљаји или догађаји који су нас потресли као свесну друштвену јединку. „Спасилац” је успела приповетка о болести једне мајке која „треба да умре зато што је страх да рађа децу коју неће моћи да исхрани”.

⁵² Исто, стр. 35.

⁵³ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 36.

⁵⁴ Исто, стр. 37.

Очекивало се од Конфина, и још неких, да литерарно уобличи Лесковац, да на животу његовог друштва што пре изврше пресек и да га унесу у књижевност. Конфинова прича „Кијамет с гробљем” примљена је као лак убод у тему коју је био дужан да обради ваљано, ако је хтео да његово спосатељство представља извесну културну вредност. Исти је случај и са његовом причом „Једна афера”, али не по њеној уметничкој обради већ по њеној концепцији која је ако не у целини, довољно поентирана да би могла послужити за основу већег књижевног дела о Лесковцу („Али никад се није десило, бар не у нашем граду, да је један адвокат био покраден”).⁵⁵

Жак Конфино је имао све материјалне услове да би слободно могао приказати живот једног интересантног града у свој његовој наготи и нескладу, да би се слободно могао ухватити у коштац са једном бандитском немани у чијем ропству је стењао велики број његових земљака, а да би оштрим оруђем (и сатиром, а не само хумором) могао ударити по њој.

Али стварни реквизити којим је овај писац располагао били су, како изгледа, и сметња за једно уметничко стварање са прогресивним тежњама, јер је и Конфино плаћао трибут својој друштвеној класи.⁵⁶

Пре рата Конфино је написао (заједно са својом супругом Гретом) и две комедије - „Плагиијат пред академијом” и „Крв није вода” од којих је прва играна у Народном позоришту у Скопљу и Сарајеву, а друга у Скопљу и Нишу.

После рата, исти писац објавио је неколико збирки хумористичких прича: „Ротаријанци”, 1947, „100 година – 90 гроша”, 1952, „Лекареве приче”, 1953, „Нове хумореске”, 1960. и „Пожури, докторе!”, 1972. године.

Сем тога, као што смо поменули, његов предратни роман „Мој Јоцко” доживео је ново издање као „Моје јединче”, 1953. године.

Од Конфинових послератних драмских дела објављена су: „У среду се региструјем”, 1952, „Заклињем се”, 1957. и радио-драма „Мамин велики син”, 1960, а игране у разним позориштима: „У среду се региструјем”, „Сирото моје паметно дете”, „Експеримент” и „Луда болест – љубомора”. Као радио драме извођене су: „Мамин велики син”, „Лекар у дилеми”, „Трешњин рођендан” и „Зденко Надувенко”.

Конфинова збирка хуморески „Лица и наличја” преведена је на португалски и објављена у Рио де Жанеиру (Бразил), док је њен аутор превео роман Шалома Алејхејма „Маријенбал”.⁵⁷

Конфино је био врло плодан као хумориста и комедиограф. Његовом укупном делу може се дати позитивна оцена са критичком оградом какве ја напред изнета, као што је она која потиче од рецензената Конфиновог романа „*Јеси ли ти разапео Христа*” (Београд, 1968).

О тој књизи, која у ствари није роман, већ представља својеврсни концерт разних ауторових хуморески, са ликовима нама већином познатим из ранијих његових прича, у који је грађен на некаквом топожем антагонизму у респективној друштвеној средини, Оскар Давичо је написао:

„Роман Жака Конфина „Јеси ли разапео Христа” - прича са својственим шармом овог старог и угледног писца судбину Јевреја из једне србијанске паланке. Радња се дешава пред Други светски рат и завршава се окупацијом и масовном „ликвидацијом јеврејског питања”.

То је онај трагичан акценат финала који лебди над овом књигом од часа кад је отворите. Нека се прича судбина дечака и девојчице, мучан живот јеврејске и српске сиротиње, нека се причају љубавне згоде младих људи разних вера, нека се описују празници, свечаности, отварања „радњи” и друге перипетије овог романа, нека то приповеда Жак Конфино на свој хумористички начин у традицији Переца и

⁵⁵ Д. Трајковић, *Преглед...*, стр. 38.

⁵⁶ Д. Трајковић, *Из нашег Манчестера, Београд 1953. године*, стр. 110 -122.

⁵⁷ Д. Трајковић: „*Преглед...*”, стр. 39.

најбољих странаца Шалома Алејхема, трагичан је ваздух, покрети, ликови свих људи који пролазе овом књигом. И можда је то разлог што издвајам ову књигу из обимног опуса овог писца, што је сматрам његовим најбољим и најкомплетнијим делом, делом високе људске и књижевне вредности.”⁵⁸

%

Као гимназиста, био сам ученик Жака Конфина.⁵⁹ Касније, кад год бисмо се срели, Жак ме је ословљавао са „*драги земљаче*” (а свакако и своје друге ђаке – земљаче). Знао је за моје склоности према хумору и шали и да радо причам и препричавам вице, па га је то, можда, више мени приближавало. Увек, кад год бисмо се срели, застао би да мало поразговарамо. Његово прилажење било је присно, другарско, што ме је храбрило да пред њим „*свашта*” причам. Жак је увек више волео да слуша, више да „купује” но да продаје оно што у себи има хумора. Бивало је да ја у његовом друштву пред другим изнесем и неку шалу на његов рачун. Он би се слатко смејао што је за мене био знак да ми не замера. Ево неких анегдота из живота др Жака Конфина, мога земљача.⁶⁰

Био сам службом у Скопљу када је Скопско позориште припремало и приказало Жаков комад „*Крв није вода*”. Срели смо се у кафани „*Маргер*” и он се јако обрадовао и позвао за његов сто. Са њим су седели неки глумци које сам ја добро познавао, а и неки непознати. Понудио ми је улазницу за премијеру, али сам ја одбио, јер сам уживао бесплатну карту, као новинар.

После премијере, по договору, нашли смо се опет код „*Маргера*”. Он је већ седео са својим друштвом и кад ја нађох, он ме пресретне шалом на свој рачун:

„Е, мој земљаче – пропаде твој Жаче!”

То изазва смех, а ја онда одвалих:

„Христос је од воде правио вино,/ А крви и воду помеша Конфино...”

%

Кад се после рата сретосмо први пут (Жак је још носио неку униформу и титовку), ја узвикнух:

„Поздрављам доктора Жака/ партизанског јунака!”

Једном код „*Безистана*” беше са неким глумцима (сећам се Геца) и када ја приђох, Жак ми рече да ће ускоро премијера његовог комада „*Сирото моје паметно дете*”, а ја одвалих:

„Лако је Вама! Ем Јеврејин, ем Лесковчанин, ем доктор, ем писац...”

А Жак прихвати:

„Ато – ем Лесковчанин, ем поп, ем новинар, ем – лисац!”

И кад се сви насмејаше, он ме благо ухвати за руку и другом помилова, желећи да ублажи своју жаоку, и рече:

„Знаш, оно „*Л*” је штампарска грешка”.

%

⁵⁸ Исто, стр. 40.

⁵⁹ У Лесковачкој гимназији Конфино је предавао хигијену.

⁶⁰ Добровоје Катисазовић, Сећање на др Жака Конфина, Помак, бр. 2. јануар 1997. У напомени уредника стоји да је достављен Т. Н. Цветковићу 1981. године за I манифестацију Конфинови дани хумора и сатире, одржаној јуна 1981. године у Лесковцу.

Због своје бољке (био је асматиچار), избегавао је кафане, али би, ипак, навратио понекад, али на кратко. Шетао је више. Па ни кад се седи по кафанама није остајао дуго. Ја сам редовно са својим друштвом био испред „Градске кафане”. Кад наиђе Жак, приђе, чучне и обично ме пита:

„Нешто ново?”

То је значило: имали ли који виц. Ја бих му увек понешто испричао и он би одмах устајао и одлазио даље.

Када га је његова бољка више притегла, почео је да носи штап. Први пут када је наишао са штапом, ја га, као да га окуражим, дочекам:

„Гура Жаки као младић сваки!”

Он се насмеја болно и узврати. Боље да си рекао:

„Види Конфина пост’о – вуцибатина!” (Показа на штап и продужи).

Када беше издао књигу „Јеси ли ти разапео Христа” – позвао ме телефоном да га посетим - „*да нешто поратимо*”. Ја му одговорих:

„Пошто ти ниси разапео Христа, доћи ћу!”

Посетио сам га, наравно, и тада ми рече да је наумио да заједнички напишемо један позоришни комад, комедију на рачун лесковачких чорбација, који су били нека врста мецене, за оснивање и издржавање лесковачког Народног позоришта. То је идеја коју би требало да остваримо. И зато да претходно сваки понасоб сачини скицу – па да после усагласимо шта ћемо и како ћемо. Ставили смо и рок. Њему се журило, вађа због болести и неког предосећања. Сачинили смо скице по својој замисли и одржали неколико радних састанака, али нисмо докрајчили посао. Његова се бољка погоршавала, и прекинули смо рад.

Ти „*синапсиси*” (радне скице) код њега су остали, а ја, после његове смрти, нисам се постарао да их потражим од његове супруге, а видим да сам погрешно. Ускоро умре и Жакова супруга, а у његовој заоставштини не пронађох тај рукопис.

%

У „Помаку”, листу за књижевност, уметност и културу Удружења писаца Лесковца на насловној страни 19. броја, јануара 2001. године, објављен је (уз фотографију др Жака Конфина) прилог књижевника Томислава Н. Цветковића: „*Жак Конфино – лекар и литерата*”.

Од Лесковца, где је завршио основну школу и Нишу Гимназију, преко Београда, где је завршио вишу Гимназију – пут га је водио у Беч, где је уз помоћ јеврејске хуманитарне организације „Потпора” уписао Медицински факултет, завршио га је у Берну 1918. године.

У току Првог светског рата, са српском војском преживео је „Голготу” преко Албаније. Имао је чин санитетског поручника. По завршетку рата, указом од 14. априла 1920. године, постављен је за лекара среза ЗВИШКОГ, где остаје до 14. децембра 1920. године. Почетком 1921. године Одбор општине Лесковац изабрао га за градског лекара. Конфино се није ограничио само на лекарску ординацију, „ордистрирао” је и у листу „Лесковачки гласник”, где је имао сталну рубрику. *Писао сам, вели Конфино, више да убијем време, него да обезбедим своје место у историји књижевности!* Конфино је учествовао и у Другом светском рату као резервни санитетски капетан I класе. Тридесетих година постао је *стални дописник „Политике*”, која му је прву хумореску објавила 1932. године, што је било, према казивању Конфина, пресудно за његово изразито бављење књижевношћу. У БИЛТЕНУ Удружења Јевреја из Југославије у Израелу (Тел. Авив, 25. новембра 1975), сећајући се почетка сарадње са „Политиком”, Жак Конфино наводи: „Догодило се ово: једна моја прича нашла се цела преписана (из „Лесковачког гласника”) у „Политици”. Наљутио сам се, јер прави писац није био наведен. А било ми је и драго: био

је то недвосмислени знак да то моје писање нешто вреди. Једном, док сам био у Београду, свратио сам у „Политику” да извидим како му то постојава. Имао сам и једну причу у џепу и решим се да је понудим, уверен да ће „Политика” то одбити. А ако то учини имао сам говово питање: а оно што сте из „Лесковачког гласника” преписали, то је добро, зар не? Ондашњи уредник Живко Милићевић прими ме лепо, прочита причу и каже: „Добро, све је у реду, лепо је то, објавићемо Вашу причу... и било је тако – прва прича и то објављена у „Политици”. Следовале су потом друге моје приче, само сам их у „Политици” објавио више од стотине. Потом су дошле књиге, романи и све остало, и кад ме питате ко је на мене утицао, онда тачан одговор гласи: била су то Шалем Алејхем и Михаил Зашченко, али и Живко Милићевић...”

Према библиографији књижевних дела, Жак Кофино је *објавио девет књига кратке прозе*: Моји општинари, 1934, Лице и наличје, (хумореске) - пре рата; Ротаријанци, Жежева прича, Хумористикон, Лекареве приче, Нова хумореска, Пожури, докторе - после Другог светског рата. *Објавио је и пет романа*: Мој Јоцко (пре рата), Моје јединче, Мамин велики син, 100 година – 90 гроша и Јеси ли ти разапео Христа (после рата). *Штампано му је и 5 драмских текстова*: Сирото моје паметно деце, Заклињем се, У среду се региструјем, Крв није вода, Луда болест љубомора. *Два драмска текста су извођени, а нису штампани*: Плагјат и Штрајк у заробљеничкој болници, као и роман Заробљеници добровољци.

Конфинов роман „*Мој Јоцко*”, у издању Геце Кона, 1937, године, ушао је у избор Славка Кораћа „Српски романи између два рата (1918-1941)”, објављен 1982. године. Библиограф А. Арантовић наводи још 202 јединице приповедака и хуморески објављених у периодици, и 23 јединице новинских текстова (репортаже, критике, преводе, полемике...).

У анкети „Политике” Драгослава Адамовића Зире: Ко је на вас пресудно утицао и зашто”, Конфино одговара: „Хумором и ведрином ја сам, текорећи, наследно оптерећен. За мога раног детињства, смех нам је у кућу доносила моја стармајка, по оцу... Имала је драго, смешно, ружно лице, чини ми се да би јој сваки комичар могао позавидети на тој њеној „фаци”, а то је врло много доприносило смешнијем ефекту њених казивања. Онда отац, био је врло познат и врло популаран шалјивција у мом родном Лесковцу. Иако је само обичан, сиромашан лимар, на нивоу оне познате „дан и комад”, био је омиљен у друштву и чаршији. Умео је да прича, да се шали, био је неисцрпан у коментарисању дневних згода и незгода, од оних обичних до оних политичких...”

Позоришни комади Жака Конфина, пре и после Друго светског рата, били су на репертоару бројних путујући позоришних трупа и позоришних кућа Битоља, Скопља, Лесковца, Ниша, Зајечара, Крагујевца, Београда, Новог Сада, Загреба, Птуја, Трста, Варшаве... *Комад „Сирото моје паметно дете”, на пример, спада у четири највише извођена комада у Југославији, у једној сезони. Лесковачко Народно позориште извело је „Сирото моје паметно дете” 1959/60; комедију „Луда болест љубомора” (премијерно) 1964, а други пут 1981. године у оквиру манифестације Конфинови дани хумора и сатире у част Жака Конфина.*

Пре Другог светског рата Скопско позориште, приликом вишенедељног гостовања у Лесковцу, извело је (премијерно) два комада Жака Кофина: „*Плагјатор пред академијом*” и „*Крв није вода*”. Комад „Плагјатор пред академијом” (потписали су Грета, Конфинова супруга и Конфино), изведен је јануара 1936. године и у Народном позоришту Сарајева. Сарајевски часопис *Преглед* бележи да је комад са драмског гледишта интересантно постављен који држи гледаоце у извесној напетости до краја. У овом комаду, наставља хроничар, има радње, има заплета, има ефекта, а има и сатире. Све је доста згуснуто. Публика је приредила срдачне овације ауторима (Грети и Жаку), изазивајући их неколико пута пред застор. На сцени Народног позоришта у Лесковцу, „Плагјат” је, у нешто измењеном облику, изведен у оквиру IV манифестације Конфинови дани хумора и сатире 1994. године у режији Давида Путника.

Жак Конфино је последњи пут боравио у Лесковцу 1973. године за време III смотре класика на југословенској сцени, значајне манифестације југословенског глумишта. Гост смотре, установљен у част годишњице Позоришта без благајне у Лесковцу, 3. октобра 1971. године.

Конфино је одликован Медаљом града Лесковца за изванредне заслуге за развој Лесковца, а на предлог управе лесковачког Народног позоришта Орденом заслуга за народ са златном звездом. Целокупна заоставштина др Жака Конфина, љубазношћу Савеза јеврејских општина Југославије и Јеврејског историјског музеја, уступљена је Лесковцу и чува се у Народном музеју Лесковца.

(...) Лесковац је овековечен у делу Жака Конфина, лекара и књижевника, публицисте и преводиоца, друштвеног радника и хуманисте.

%

У 19. броју Помака (јануар 2001) огласио се Николај Тимченко прилогом „*Конфино и предатни Лесковац*.” Овај напис односи се на Жака Конфина, лекара и некадашњег суграђанина кога се, по својој прилици, сећају сви старији Лесковчани и књижевника који је несумњиво значајна фигура књижевног живота Лесковца и коме је место и у српској књижевности, прозној и драмској, посебно као хумористе; Конфино је, наиме, годинама испуњавао странице престоничких листова. Жак Конфина повезује један лук о коме треба да водимо рачуна размишљајући о култури града и књижевном стваралаштву у њему; наиме, ово је сусрет оних који учествују у садашњем књижевном тренутку Лесковца са писцем који стоји на почецима књижевног стваралаштва овде; тај лук протеже се на неких осамдесет година овог (XX века) који је на измаку. Конфино је, наиме, почео да пише негде средином двадесетих година и, разуме се, том својом активношћу скренуо пажњу лесковачке јавности.

Нажалост, Конфино је напустио Лесковац већ 1936. године. Нећу да улазим у разлоге овог одласка. Напомињем само да је Конфино у граду имао уходану и успелу лекарску праксу, да је имао свој санаторијум који је у сваком случају значио нешто више и опремљеније од обичне амбуланте какве је имао већи број лесковачких лекара. Само ћу указати на једну чињеницу; Конфино је, као хумориста, као човек од духа и радозналости, као посматрач људских физиономија и нарави, имао мало искошен поглед на људе, па и на град у коме је живео, а коме по пореклу припада, и на суграђане са којима се свакодневно сусретао и у својој ординацији и на улици; као добар посматрач. Конфино је, нема сумње, учовао и оне карактеристике суграђана које они нису били баш склони ни да покажу нити да буду примећене а још мање да о њима на овај или онај начин буде говорено; с друге стране, пак, Лесковчани нису увек са разумевањем гледали на лекара, „озбиљног човека” и домаћина који се бави писањем, дакле нечим другим, а не само својом основном делатношћу и самим тим занемарује своју лекарску праксу, тим пре што су многи Лесковчани то „заношење” писањем сматрали испразним послом, тачније бесмислицом. Није им се допадала ни поза шерета коју је Конфино често на себе узимао и тако карикирао чаршилије и озбиљне занатлије и грађане; наравно, Конфино није имао никакве зле намере већ је једноставно давао маха свом хумористички оријентисаном темпераменту, али ипак можда његову праву мисао изражава једна реченица коју је написао и објавио у „Лесковачком гласнику” 5. октобра 1930. године. Та реченица гласи: „Кад се о неком рекне да је „прави Лесковчанин”, то он сигурно није заслужио особинама које се стављају у први ред људских врлина”.

(...) Конфино је, наиме, 1934. године у Београду, у популарној колекцији „Наша књига”, коју је уређивао један од знаменитих београдских уредника Живко Милићевић, *објавио своју прву књигу* коју је назвао „*Моји опитинари*”. Та књига није прошла у Лесковцу незапажено. О њој су писали Сретен Динић и Јован Јовановић, први похвално, друга чак врло негативно. Главна замерка је била да Конфино није приказао лесковачку средину и да није у току са тенденцијама савремене књижевности а те тенденције су се сводиле на захтев присталица тзв. социјалне књижевности да се пише кратко о социјалној ситуацији у нашем друштву. Тако су се разишли Конфино и Лесковчани пре рата, и то како лесковачка чаршија, тако и лесковачки интелектуалци, учесници у књижевном животу, они Лесковчани који су се бавили и књижевном критиком. Конфино није обрађивао живот Лесковчана и живот града, то је замерка и Драгољуба Трајковића у његовом иначе *благоданом приказу* Конфиновог књижевног рада. Међутим, у питању је, као што је врло често случај, непоразум: од Конфина се тражило нешто што он није желео да приказује и третира у свом књижевном делу. Кофино заиста није желео да пише о лесковачким већ уопште о људским наравима, и то тако да те људске карактеристике види у незлобовом, помало истина у кропном огледалу, ако смем тако да кажем. Конфино је брз на потезу, са мало речи, без нарочитог

удубљивања слика ликове који промичу пред читаочевим оком и никада нису наказне, без обзира на њихов каактер који се назирао, али који никако није „позитиван”. Кофинова литература је литература једног хумористе који искоса али без пакости гледа на људске несавршене нарави.

Није сасвим тачно да у Конфиновим делима нема одблеска оног што бисмо назвали Лесковчанима и Лесковцем, дакле грађе коју је уочио и мотива до којих је дошао живећи у овом граду. Тако је, на пример, у београдском часопису „Мисао” 1933. године Конфино објавио причу под насловом „*Све за партију*”. Очевидно да је писац имао у виду мотиве које је понео из Лесковца; можда је и лик главног јунака неки Лесковчанин, жртва партијске ујдурме. Али је такође очевидно да Конфину није стало да слика лесковачке нарави и лесковачке партије, већ да прикаже накардно устројство партијског живота које доноси незгоде људима који помало из наивности, помало из помисли да могу извући некакву корист, учествују у партијском животу, тачније у наличју партијског живота. Конфино и као личност и као писац није довољно упознат и проучен, и о њему, без обзира на појачане напоре, тек треба да се размишља и пише. Један од начина да се Конфино приближи нама и да га боље разумемо и прихватимо, јесте брижљивији однос према његовој заоставштини.

%

Под насловом „*Жак Конфино – хуманиста и писац*”, проф. др Тихомир Петровић пише да је др Жак Конфино био личност скројена од неколико бића, свестран – писао је приче, романе, драмске текстове, репортаже, преводе. Мало је плодова имагинације, које он, као писац, није окусио.⁶¹

Иако је Конфино писац који, у строгом одабиру стваралаца нашег поднебља заузима значајно место, његов свеукупни рад до данас није истражен. Конфино није уметник средње руке и слабашне имагинације. Уколико његово дело подлеже белетристичком просеку, оно не оскудева у погледу инвенције и оригиналности. Конфинов дело, зацело, карактеришу конститутивни елементи класичне школе; комплетна фабула, објективност, затворена конструкција, логично устројена синтакса и поступак који не измиче контроли. Аутор је у свом сразмерно богатом књижевном опусу обухватио шири круг тема и мотива. Слободна имагинација, песничка слика, метафора и смех, идеја, елементи су његове поетике и његовог певања и мишљења. Притиснут, међутим, стегом владајуће (ондашње) књижевне праксе и лекарском етиком, Конфино писац је био телеолошки усмерен. Полазећи од става да нема бољег и здравијег штива од оног које проширује знање и упућује поруку, аутор ствара дело несумљиве катарзичне функције, дело кадро да лечи и уздиже дух. Неизбегавање моралних импликација, едукативна компонента која проводи читаоце сазнању, чини каткад Конфиново дело дидактичним. На поуци, спровођењу тезе, оклизнули су се писци велике репутације. Ту је зајазбио свој таленат и др Жак Кофино. Но, не бих се, ипак, могло рећи да се Конфинова проза гуши под теретом дидактике. У бољим ауторовим причама и романима, сугестија извире, спонтано из садржине дела, из делања јунака, из радње и њене карактеризације, из тока приповедања и начина обликовања. Неретко, порука засија поетском сликом, ликови говоре сами од себе.

Хумор прожима свеукупно дело Жака Конфина; хумор је његова рудокопна жица и императив његове творачке природе. Конфинов хумор је радостан, доброћудан, пријатељски, благонаклон, благ, топао. Његов хумор није оштрих и грубих тонова, као што је, на пример, Нушићев или Домановићев. Нема говора о комици која наружује и вређа. Али, писац се чува да не пређе у нижу врсту комике и јефтине ефекат.

Реч „хумор” у европске језике ушла је с медицинском терминологијом. Хумор, опште је познато, чини човека здравим и психофизичком смислу. Но, Конфино би зацело рекао: „Драги моји, хумор оживљава и регенерише организам, побољшава целокупно расположење, одстрањује унутрашњу напетост. Здрав смех који извире нехотице тресе цело тело...”

⁶¹ Проф. др Тихомир Петровић, *Жак Конфино – хуманиста и писац*, Помак бр. 19, јануар 2001. године.

Могло би се, свакако, говорити и о другим аспектима Конфиновог дела. Књижевни зналац и хроничар мирне савести може потписати да је у питању дело солиден књижевне вредности, опус пред којим се застаје с дужном пажњом и естетичном поштом по свим оцењивачким теразијама.

%

Доктор Жак Конфино припада плејади истакнутих лесковачких лекара у међуратном периоду, периоду између два светска рата.⁶²

Шира српска и југословенска јавност више га познаје као приповедача, романијера, драмског писца, а надасве хумористу. Бранко Ћопиће је записао: „Моја посебна слабост је савремени писац Жак Кофино, који ми је исто толико драг као и Бабел или Шалом Алејхем, јер његов хумор ме подсећа на хумор ових великих писаца”.⁶³ У његовом животу и раду су постојале неколико својеврсних дихотомија: професија лекар и љубав за литературу, обичаји својствени Србима и традија јеврејства, професионални хуманизам и књижевна даровитост.

Конфино је припадао колонији сефардских Јевреја, која се доселила најдаље у дубину српског југа, а доминирали су у Београду и унутрашњости Србије. Они су махом били интеграционисти, односно за њих је јеврејство само вера, али не и нација, па су се писали као „Срби, Мојсијеве вере”, што је чинио и Ж. Кофино.

Рођен је крајем XIX века, 22. јуна 1892. године у Лесковцу, у занатлијској породици. Основну школу и Нижу гимназију завршио је у Лесковцу, а вишу Прву београдску гимназију 1910. године. Исте године се уписао на Медицински факултет у Бечу, где је положио први ригорозум. Наставио је медицинске студије у Берну (Швајцарска), где је положио други и трећи ригорозум 1917. године. Према „Протоколарном извештају медицинског испита који не даје право на докторску „титулу” од 25. јула 1917. године, потписаног од декана Медицинског факултета у Берну проф. др Ј. Ошера, Конфино је имао следеће оцене (у загради је име испитивача): I ригорозум: анатомија и физиологија – ослобођен. Положио у Бечу. II ригорозум: медицинска хемија 3 (Бирт), фармакологија 3 (Бирт), судска медицина 4 (Ховалд), патолошка анатомија 5 (Вегелин), интерна медицина 4 (Ховалд), хирургија 5 (Кохер); III ригорозум: порођаји и гинекологија 3 (Тунгеберг), очне болести 4 (Сигрист). Радио је докторску тезу код знаменитог професора хирургије Теодора Кохера (1841-1917), Нобеловца, али је због смрти професора морао да мења тезу. У току боравка у Швајцарској, био је асистент у санаторијуму „Бритезу” од септембра 1917. до краја марта 1918. године, а затим на Хируршкој клиници у Лозани код професора Руа (Roux) до августа 1918. године.

Указом од 14. априла 1920. године, постављен је за лекара среза звишког са седиштем у Кучеву. Септембра 1920. године постављен је за лекара среза рачанског, округа ужичког. Премештен је за лекара среза битолског 14. децембра 1920. године. Био је у државној служби до 19. фебруара 1921. године. После оставке на државну службу, изабран је од одбора општине Лесковац за општинског лекара 12. маја 1921. године, али је паралелно развио и приватну лекарску праксу у својој кући у подножју брда Хисар. Приватна општа пракса му је одобрена већ 16. септембра 1921. За потребе своје приватне лекарске ординације почетком 1924. године набавио је први рендген-апарат марке „Сименс” у Лесковцу, о чему је обавестио пацијенте преко новина.⁶⁴ Следеће године, 11. јуна 1925. по претходно прибављеном мишљењу Санитетског савета, одобрено му је право приватне праксе у Врњачкој Бањи. У Врњачкој Бањи је ординирао само преко лета у Бањској полклинци, која се налазила у вили „Зора”.

⁶² Др Нинослав Златановић, *Лекарска каријера др Жака Конфина, Наше стварање бр. 3, 1997. године*; Др Нинослав Златановић је рођен 1957. године. Медицински факултет је завршио 1979. године. Специјалиста опште хирургије од 1987. а од 1997. примаријус. Ради у лесковачком Здравственом центру, Објавио је више стручних радова.

⁶³ Поговор у књизи: *Жак Конфино, Јеси ли ти разапео Христа, Београд, Жеж, 1968.*

⁶⁴ *Лесковачки гласник, 23. фебруар 1924.*

Две године после оставке на место општинског лекара (1926), заједно са др Душаном Деклевым (1896-1980), хирургом и оснивачем хируршке службе у Лесковцу, отвара приватну болницу (тзв. санаторијум) у Улици Војводе Мишића, 15. априла 1928. године, где се некада налазио катастар. Потом су саградили нову зграду за потребе санитаријума у Улици Сурдуличких мученика бр. 2, који је почео са радом 1933. године. Саниторијум је био намењен за лечење унутрашњих, хируршких и женских болести и поседовао је салу за операције, породилиште и рендген-апарат. Поред тога, у новинама је обавештено грађанство да Санаторијум располаже, поред рендгена за дијагностику и одељењем за физикалну терапију: кварц, дијатермија, одељењем за хидротерапију и лечење плућне туберкулозе „давањем пнеумоторакса”, тадашњег моћног средства против ове болести. За време у коме се Лесковац називао „Српски Манчестер”, а Лесковчани „Манчестерци” Санаоријум је био модерна здравствена установа са око 20 постеља, савремено конципирана и пружао је све здравствене услуге као и лесковачка болница.

Међутим, Конфино се поред практичног лекарског рада у Санаторијуму све више бавио и писањем, тако да је у „Лесковачком гласнику” имао своју сталну рубрику. Године 1936. одлази из родног Лесковца за Београд претходно предавши свој део Санаторијума др Душану Деклеви. Деклева је у Санаторијуму радио до 1948. године када је Санаторијум национализован за потребе гинеколошко-акушерске службе. Сада је то зграда Музичке школе „Станислав Бинички” после пресељења породилишта (1973) у зграду новосаграђене болнице.⁶⁵

У Београду, почев од 1938. године, бавио се такође приватном праксом и исте године је у Паризу свршио седмочесечни курс за бронхијалну астму од које је и сам боловао. После капитулације Краљевине Југославије, заробљен је и интерниран у логор Бољако (Италија), одакле је пребегао 1943. године у Швајцарску, где је била његова жена Грета Тиб, која је радила као главни секретар Друштва за помоћ Југословенима у Цириху. У Швајцарској је уређивао илегални лист „Слобода”, али су га денуцирали монархисти, па су га швајцарске власти ухапсиле. Убрзо је ослобођен и са групом лекара прикључио се партизанском штабу на Вису, а од октобра 1944. до марта 1946. је лекар Главне војне болнице у Београду. Потом је био лекар Јеврејске општине и Јеврејског децјег дома, као и председник Јеврејске општине у Београду.⁶⁶

Умро је 16. августа 1975. године у Београду, где је и сахрањен.

%

Добар дан, др Жак Конфино! Прелиставао сам и ишчитавао табакe и табакe, а изгледали су да су недирнути и после толико година. Наједном полутабаку, из досијеа др Љубомира Балића, били су отштампани премештаји лекара за септембар 1920 године... др *Јаков Конфино*, лекар среза звишког, округа пожаревачког, премештен за лекара среза рачанског, округа ужичког!? Поред толико спискова лекара, апотекара, дентиста, бабица пожаревачког округа, по први пут се сусретох са Конфином и не слутећи у које ћу се пустоловине уплести.⁶⁷

Следећи логику, потражих досије др Јакова Конфина, који је похрањен у Архиву Србије. Исписао сам у свеску основне податке и пресликао његову диплому Медицинског факултета у Берну 1918. године. Истога дана, по повратку кући, развио сам снимљени материјал. Разгледајући оштрину снимака, приметих на филму да сам снимио диплому Јакоба Конфина.

Био сам у дилеми да ли сам уписао право име лекара. Још већа конфузија настаде када сам у Медицинском годишњаку Краљевине Југославије за 1933. годину пронашао да у Лесковцу ради др Жак

⁶⁵ Н. Златановић, *Седам деценија развоја хирургије у Лесковцу, Лесковачки зборник, XXXVI, 1996, стр. 61-68.*

⁶⁶ *Лист личних и службених података, 23. новембра 1946, Архив Србије, Ф 75, К 200.*

⁶⁷ *Др Душан С. Кастратовић, Потрага за др Јаковом Жак Конфином, Помак, бр 19, 2001; Напомена: Прилог са трибине Жак Конфино – лекар и писац, у Пожаревицу, 1997. године, у организацији Српског лекарског друштва, прилог др Душана Кастратовића, специјалисте за стоматолошку протетику. Ради у Дому здравља у Пожаревицу. Објављује романе из историје медицине и стоматологије. Написао је књигу Историја медицине пожаревачког округа 1822-1914, Медицински центар Пожаревац, 1991. за коју је добио награду СЛД 1992. године из Фонда проф. др Владимир Станојевић.*

Конфино, који је дипломирао 1918. године. Имао сам неко олакшање и податак више за поређење, а изгледало ми је као да ми је све познато. Потражио сам податке о књижевнику Жак Конфину у Просветиној енциклопедији. Коцкице мозаика убрзо су се сложиле: Писало је „Конфино Жак, лекар и писац, рођен у Лесковцу 1892. године. Завршио Медицински факултет у Берну 1918. године.

У дубокој ноћи био сам окружен папирима и књигама, нисам био још задовољан. Прву загонетку, коју сам желео да решим, било је питање имена. Започео сам игру Ларусовим и нашим француским речницима. Тако пронађох синоним за имена Jagues (Жак) – Јаков и Јакоб – Јаков. Господин Кофино је засигурно добро познавао порекло свога имена, па је одабрао милозвучно име Жак, које је истоветно са именом које је добио при рођењу.

Др Жак Конфино је постављен указом од 14. априла 1920. године за лекара среза звишког, округа пожаревачког са седиштем у Кучеву, где је провео на служби пет месеци. Пронађени стереотипни биографски подаци о др Жак Конфину нису били довољни за објављивање у књизи. Потражио сам у телефонском именуку презимењаке др Жака, који ме упутише на *Томислав Н. Цветковића*, књижевника из Лесковца. Такође и из Историјског јеврејског музеја ми га препоручише. У музеју сам пресликао фотографију др Жака Конфина. У београдској антикварници купио сам књигу „Крв није вода” која је имала исписану посвету писца.

Постепено сам улазио у круг поштовалаца књижевника Жак Конфина. Долазио сам до необичних података. Из преписке са проф. др Слободаном Ђорђевићем, оториноларингологом, сазнао сам да је видео сестру др Конфина у једном кибуцу, када је посетио Израел. Огњан Топаловић ми је послао његову књигу „Стари бањски лекар” у знак пажње за пружање помоћи при прикупљању података. На насловној страни фотографија групе лекара, међу којима и познати лик др Кофина. Пронашао сам вероватно и његов једини објављени рад из медицине „*Стање симпатикотомije код астматичара*”, публикован 1940. године у „Српском Архиву”.

Данас, после низа година, када нађем неки податак или илустрацију др Конфина, застанем и у тренутку као да се јавим: „Са добар дан, докторе Жак Кофино”.⁶⁸

О преводачком раду Жака Конфина врло се мало зна. Нашој културној јавности познато је да је „преводио” с немачког и португалског” (Лексикон писца Југославије). С немачког је на српски превео књигу Шаломе Алејхема „*Маријенбад*” (Београд, 1952), а са португалског две комедије савременог бразилског писца Педра Блока.⁶⁹

Жак Конфино је, међутим, преводио не само са страних језика на српски већ је и са српског на стране језике. Конфино је био полиглота. Говорио је немачки, француски, италијански, португалски, знао је сигурно и сефардски ладино језик, а преко њега вероватно и шпански (поред осталог, више књига на шпанском у његовој библиотеци говоре у прилог овој претпоставци). Има индикација да се служио и јидишем и руским језиком; његов биограф Живојин Јевтић, у брошури издатај у Нишу 1985. године, поводом 10. годишњице пишчеве смрти, напомиње, тако, да је Конфино још као студент преводио Шаломе Алејхема и Мијаила Зошченка. Могуће је да је познавао, бар у основним цртама, и хебрејски језик (превео је извесно време у Израелу, а у његовој

⁶⁸ Напомена: Заоставитина Жака Конфина налази се у лесковачком Народном мзеју. На иницијативу Томислава Н. Цветковића, а уз сагласност Савеза јеврејских општина Југославије и Јеврејског историјског музеја Београд, уступљена је 1981. године Народном музеју у Лесковцу. Заоставитина припада Етнолошком одељењу Народне музеја и представља значајну збирку. Књижевна заоставитина има 45 наслова књига и часописа, дела у рукопису (90 библиографских јединица, преводе (у регистру збирке заведено је и 19 рукописа на страним језицима, многобројни чланци, прикази, ордени и друга признања). О томе је у саопштењу посвећеном личности и делу др Жака Конфина, на научном скупу поводом 20. годишњице од његове смрти, одржаном 27. децембра 2000. године, детаљно говорила Слађана Трајковић, кустос етнолог лесковачког Народне музеја (видети опширније у Помаку, бр. 19, јануар 2001, стр. 5

⁶⁹ Проф. др Душан Јањић, Жак Конфино као књижевни преводац, Помак, бр. 19, јануар 2001.

заоставштину се налазе и књиге на хебрејском језику). На треба зато да чуди што се упуштао у превођење са страних језика на српски.

%

Полиглота - Оно што представља, међутим, велико изненађење, то је да се бавио превођењем са српског на стране језике. На том сегменту његовог стваралаштва, потпуно непознатој јавности, овде ћу се дуже задржати, будући да сам о Конфину као полиглоти и преводиоцу на стране језике нешто већ писао у једном броју „Помака”.

Конфонов преводачки рад са српског на немачки, француски, италијански и португалски језик није познат јавности из једног једноставног разлога: његови преводи нису нигде објављени или бар нема никакве потврде у пищевој биографији да су негде у иностранству објављени. Они се налазе у његовој заоставштини (у лесковачком Народном музеју) и чувају се у рукопису (куцани, понеки од њих и у неколико примерака, на писаћој машини). Преводи нису датирани тако да се не може прецизно одредити време њиховог настанка.

Можемо само претпоставити да су настали непосредно после појаве оригинала на српском језику. Ако је та претпоставка тачна, излази онда да се оваквом врстом преводаштва Конфино бавио више од 30 година, од средине тридесетих до пред крај шездесетих. Највише, пак, изненађује једна друга чињеница: Конфино је преводио искључиво своје књижевне текстове. У нашој књижевности врло је редак случај да су писци преводили на стране језике своја књижевна остварења. Чинио је то, на пример, Душан Матић, преведећи на француски своје песме. Чешћи је случај да су са страним преводиоцима били коаутори превода својих дела (Васко Попа или Миодраг Павловић, на пример). Још једна чињеница пада у очи. Конфино је на стране језике преводио углавном своја драмска дела, своје комедије. Једини изузетак је превод на немачки језик романа „*Jesu li ti razaneo Христа*” (наслов у преводу *Wer hat Christis gekreuzigt*). По свему судећи, овај роман је требало да преведе Ина Брода, познати немачки преводац наше књижевности, а Конфинов већ припремљен превод требало је да јој помогне у њеном подухвату. Види се то из рукописа превода три поглавља романа на чијем крају стоји да их је превела Ина Брода. Сви други Конфинови преводи односе се на његове комедије.

Овде се могу поставити неколико питања. Прво, зашто се наш писац определио за превођење својих драмских дела? Вероватно зато што је силно желео да се она играју на иностраним сценама, оцењујући да међународно признање може стећи онајпре као драмски писац, комедиограф. Друго, зашто је преводио само две своје комедије: „Крв није вода” и „Сирото моје паметно дете” (уз превод радио-драме „Случај професора Бркића” на француски језик *Le professeur Nicephore*).

Сматрао је, чини се, да оне једино могу привући пажњу иностраних гледалаца (или читалаца) својом тематиком и идејама. Прва комедија (играна је први пут у Нишу 1936. године на сцени Народног позоришта Моравске бановине) имала је је тада актуелну тему и у њој је Конфино извргао руглу нацистичку расну „теорију” о чистоћи крви, а друга (извођена је 1957. године на многим позориштима у Југославији), лепршава, благог, незлобивога хумора, са занимљивим али не и превише компликованим заплетом, могла се онајвише допасти страној публици. Конфино је, иначе, комедију „Крв није вода” превео на француски, немачки и италијански, а „Сирото моје дете” на француски, па немачки и португалски.⁷⁰ Интересантно је приметити да је прву комедију Конфино превео на три напред поменути језика заједно са својом првом супругом Гретом, Швајцаркињом (она је, уосталом, била и коаутор комедије). Најзад, треће или четврто, Конфино је за преводе одабрао своје драмска дела зато што је, изгледа, његовом знању страних језика и преводачком умећу највише одговарао разговетни позоришни језик.

%

⁷⁰ Видети оригинал превода, Помак, бр.19, јануар 2001, стр. 3.

Дубља анализа - Упуштајући се у анализу, додуше површну, превода двеју комедија на француски језик, ја сам утврдио да су Конфинови преводи сасвим коретни. Проводилац је, наиме, налазио праве еквиваленте да на француски језик верно пренесе оригинални текст. Није се притом слепо држао изворника и буквално преводио његове дијалоге већ га је где-где саображавао француском социо културном реализму. У сваком случају, Конфинови француски преводи предствљају, по мени, занимљива и хвале вредна преводилачка остварења.

Преводилачки рад Жака Конфина заслужује, свакако, још продубљеније испитивање и разматрање и оно би могло да допринесе потпунијем осветљавању личности и дела нашег писца.

%

Светлана Велмар-Јанковић припада оној традицији коју су у српској књижевности створиле Исидора Секулић и Аница Савић Ребац.⁷¹ (...) Светлана Велмар-Јанковић ће, описујући догађаје из свог (не)срећног живота, описивати и људе који ће бити нераздвојни део њеног живота и оставити трага у њему. Један од њих, свакако је и њен пријатељ и лекар, пореклом из Лесковца.

(...) Изврстан лекар и још бољи породични пријатељ, Жак Конфино је доста времена проводио у кругу породице Велмар-Јанковић. Један весео, насмејан, од добротe истопљен мајмунски лик – како га је Светлана описала - доктор Жак Конфино, умео је да усрећи Светлану на посебан начин.

Списатељица се са радошћу сећа зиме 1941. када ју је, болесну, посетио Жак, од милости прозван „Жакили”, а седећи поред ње, засмејавао је и прегледао. А када јој је објаснио да мора да јој да инјекцију и да ће је мало заболети, али само мало, Светлана му се препуштила без имало страха. И управо ће Жак угушити у Светлани страх од било које инјекције за читав живот. Штавише, Жак ће за њу бити најбољи човек, исцелитељ са најлепшим осмехом на свету. Зато ће се у њој и родити жеља да кад порасте буде, као и чика Жак, дечји лекар и писац. Пресрећно лице доктора Конфина у том тренутку заувек ће остати у Светланином сећању.

(...) Свог Жака, Светлана ће срести по завршетку рата у Београду, на летњој позорници, где је учествовао на књижевној вечери, са Десанком Максимовић, Душаном Матићем и Вељком Петровићем. Светлана и Жак отићиће потом њиховој кући. Светланина срећа, као и срећа њене мајке, била је, у тренуцима поновног сусрета, неизмерна.

%

Конфино је писац кога књижевна историја и критика нису мимоишле, али му нису ни одредиле место међу писцима књижевности којој је припадао нити су шире и дубље анализирале и оцењивале његово дело – што, када је реч о српској књижевности, није никакав ни изузетак, нити посебан случај. Додуше, акрибични и поуздани Предраг Палавестра, у својој „*Послератној књижевности 1945-1970* (Београд 1972), помиње Конфина на два места, међу прозним писцима који су сарађивали у првим бројевима часописа „*Књижевност*“ (што значи да је учествовао у обнови књижевног живота непосредно после рата), и међу хумористима и сатиричарима, одајући му признање и констатујући, мислећи на сатиру уопште и његов прилог сатиричном сагледавању наше стварности: *Принуђена на тегобна прилагођавања и на мучно вегетирање на нивоу безазлених пошалица са људима без одбране, она се окренула хумору и бурлески, за коју су изразити смисао показивали Жак Конфино и Миле Станковић*⁷².

⁷¹ Марија Стојановић, *Снажно уметничко сведочанство о Лесковцу и Вучју (Поводом дела Прозраци Светлане Велмар Јанковић)*, Српски југ, бр. 5, Просвета, Ниш, 2006; Овај чланак је, у ствари, надахнуто излагање Марије Стојановић, младе професорице српског језика на промоцији романа *Прозраци* у Народној библиотеци у Лесковцу.

⁷² Николај Тинченко, *Књижевна баштина Лесковца, Жак Конфино позорштини писаца, Лесковачки културни центар, Задужбина Николај Тимченко, Лесковац 2007, стр. 74-75.*

Конфина помиње и Јован Деретић у првом, ширем издању своје „*Историје српске књижевности*“ (1983), наводећи да је овај писац написао неколико комедија, међу којима се издваја „*Сирото моје паметно дете*“, и да се огладио и у хуморористичкој прози.⁷³

Наравно, Конфино припада и лесковачкој књижевној баштини, он је и лесковачки писац, и то је свакако разлог што су лесковачки хроничари културног и јавног живота и критичари написали у литератури о Конфину најопсежније текстове о његовом животу и делу. Ту првенствено мислим на *Драгољуба Трајковића*, *Брану Митровића* и *Јована Јовановића*, чијим је текстовима заједничко не само настојање да што свестраније прикажу Конфиново дело него и чињеница да у извесном смислу прозно дело претпостављају драмском и комедиографском. Трајковиће је у свом „*Прегледу*“ Конфину дао прво место међу предратним лесковачким писцима стављајући поред њега само Брану Митровића. Међутим, најамбициознији међу Конфиновим критичарима, Јован Јовановић, питао се „*ко је Конфино и који су корени његове личности и врело инспирације његових дела*“. Брана Митровић, пак, има неке карактеристичне опсервације и даје општу оцену Конфиновог рада, констатујући да је Конфино „*ишао у разноврсност врста и материја све на рачун квалитета у обради, у разноврсност и обимност место у дубину*“ и да се – како дословно каже – „*може сматрати драматичарем*“. Митровић додаје да су Конфинова дела приказивана у позориштима Југославије, али да он све до тог момента није стигао да их објави. Притим је набројао следећа Конфинова драмска дела: *Плагијат*, *Срото моје паметно дете*, *Заклињем се*, *У среду се региструјем*, *Крв није вода или Експеримент*. На жалост, Конфинова дела остала су необјављена, а није утврђена ни тачна библиографија; велика је штета што није угледала светло дана библиографија коју је сачинио и за коју је чак награђен наш заслужни библиограф и преводилац *Добрило Аранитовић*.⁷⁴

(...) Тако, рецимо, Драгољуб Трајковић каже да је Конфино пре рата у заједници са супругом Гретом написао две комедије – „*Плагијат пред академијом*“ и „*Крв није вода*“, и да су оба ова комада играни; први у Скопљу и Сарајеву, а други у Скопљу и Нишу.

После рата објављени су следећи комади: „*У среду се региструјем*“ (1952), драма „*Заклињем се*“ (1957) и радио драма „*Мамим велики син*“ (1960). У разним позориштима играни су ови комади: *У среду се региструјем*, *Сирото моје паметно дете*, *Експерименти* и *Луда болест – љубомира*. Изведене су и радио драме *Мамим велики син*, *Лекар и дилеми*, *Преињин рођендан* и *Зденко Надувенко*. Према „*Библиографији оригиналне српске позоришне драме*“ објављене на српскохрватском језику 1944. до 1977. Душана Јовановића, штампани су ови Конфинови радови: „*Код нас су сви млади*“ (једночинка, у књизи Седам једночинки, Београд 1950), „*У среду се региструјем*“ (Весела игра, Београд 1951), „*Заклињем се*“ (драма у пет слика, Београд 1957), „*Крв није вода*“ (фарса у три чина, Београд 1972), „*Две комедије*“ (Луда болест – љубомора и „Сирото моје паметно дете, Лесковац 1973). Према истом библиографу, у позориштима Србије и Југославије играни су ови Конфинови комади: „*Три савремене комедије*“ (Ниш), „*Како сви – тако и ми*“ (Сомбор), „*Заклињем се*“ (Ниш), „*Сирото моје паметно дете*“ (Шабац, Лесковац, Вршац), „*Луда боест – љубомора*“ (Лесковац). И најзад, да погледамо податке наведене у „*Лексикону српских писаца*“, књ. II, Матица српска: „*У среду се региструјем*“, 1952, „*Заклињем се*“, 1957 (овде означена као комедија), „*Мамин велики син*“ (овде означена као роман), „*Крв није вода*“, 1972, „*Две комедије*“, 1973, у лексикону се даље наводи да су изведени ови комади: „*Плагијат*“, 1935, „*Стари и млади*“, 1952, „*Сирото моје паметно дете*“, „*Луда боест љубомора*“. Конфино је с правом сматрао „*Сирото моје паметно дете*“ за свој највећи сценски успех; то је комад који је игран у највећем броју позоришних кућа, а у Београду, у Београдској комедији доживео је несумњив успех јер га је публика прихватила и радо гледала, а о премијери су писали, између осталих, и *Финци*, *Бора Глишић*, *Слободан Селенић*, *Јован Путник* – све значајна имена наше театрологије и позоришта. Критика се сложила и у оцени комада и природе Конфиновог комедиографског талента и проседа.⁷⁵

%

⁷³ Исто, стр. 75.

⁷⁴ Николај Тимченко, *Књижевна баштина*, стр. 75-76.

⁷⁵ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 78.

КОНФИНОВИ ДАНИ ХУМОРА – Томислав Н. Цветковић (1933- 2010) је љубав према своме граду посебно показао покренувши 1981. године књижевну манифестацију „Конфинови дани хумора“.

Имао је свесрдну помоћ Савеза јеврејских општина Југославије, Скупштине општине Лесковац, Републичке заједнице културе, Народног музеја и Културно-просветне заједнице Лесковац. Ти први Конфинови дани хумора одржавали су се од 22. до 26. јуна 1981. године, а судионици су били људи од пера и пријатељи, Лесковчани, Београђани и пријатељи из других градова Југославије.⁷⁶

Жака Конфина већ шест година није било међу нама. О њему су говорили или писали др Сергије Димитријевић, др Владимир Михајловић, Добривоје Каписазовић, Јован В. Јовановић, Фадил Хаџић из Загеба, Бранко Топић, Ерих Кош и други, а од стране савеза председник савеза др Лавослав Каделбург, Еуген Вербер, глумац, преводилац и велики познавалац историје и културе Јевреја и књижевник Иван Ивањи.

(...) А онда је требало да прође десет година да би се организовао нови сусрет у сарадњи Фонда за културу Лесковац и Савеза јеврејских општина Југославије. Други „Конфинови дани хумора“ одржани су 25. и 26. јуна 1991. године. И опет велику радост и терет организације носи Тома. Након низа припремних састанака у Лесковцу и у савезу у Београду, поново је начињен богат програм. Отворена је изложба посвећена делу Жака Конфина. Приказани фрагменти из драмског репертоара и из прозе Жака Конфина, свирао је др Андреја Прегер, а значајан део посвећен је разговорима о хумору и сатири у делу Жака Конфина, као и о савременом тренутку хумора и сатире.

(...) Те године (1991) Томислав Н. Цветковић је, у име Културно-просветне заједнице Лесковца покренуо иницијативу да се установи награда за стваралаштво „Др Жак Конфино“. И од тада се „Конфинови дани хумора“ узастопно одржавају пет година.

Трећи „Конфинови дани хумора“ одржани су у једном дану, 24. јуна 1992. године, уз 100. годишњицу рођења Жака Конфина. У галерији позоришта отворена је изложба карикатура Миодрага Стојановића и Миодрага Величковића. О делу Жака Конфина говорили су Симха Кабиљо Шутић, мр Марко Недић, Давид Албахари, Саша Хаџи Танчић, Николај Тимченко, Томислав Н. Цветковић и Драгомир Милосављевић, а Предраг Ејдус извео је монодраму.

Следеће године четврти „Конфинови дани хумора“, осим изложбе, трајали су један дан, 9. јула 1993. године. Аутор изложбе „Сефардска књижевност, издаваштво и публицистика на територији бивше Југославије“ Милица Михаиловић, управница Музеја нагласила је да, због ратне ситуације у земљи, на изложби није представљено стваралаштво Сарајева.

У октобру, 28. и 29. 1994. године одржани су пет „Конфинови дани хумора“. Отворена је изложба карикатура, разговарало се о делу Жака Конфина. Одржано је вече хумора и сатире, приказана је представа „Плагијатор“, прво послератно извођење овог Конфиновог дела. Посебно је било занимљиво вече сефардске музике и књижевности. Крајем 1994. године Томислав Н. Цветковић иницира, у оквиру ТВ емисије „Људи говоре“, снимање „Сећања на Жака Конфина (1892–1975) у сарадњи са Јеврејским историјским музејем из Београда. Емисија је реализована почетком следеће године.

Последњи „Конфинови дани хумора и сатире“ одржани су 24. и 25. новембра 1995. године. Организован је Округли сто о Жаку Конфину. О њему су говорили Петар Волк, мр Марко Недић, Живојин Тасић, мр Симха Кабиљо Шутић, Саша Хаџи Танчић. Уприличене су промоције књига др Петра Волка и др Михаила Видаковића, монодраме изводе Вида Тодић, Јелисавета Сабљић, Маја Димитријевић, Ружица Сокић. Отворена је изложба карикатура Новице Коџића. На вечери хумора, сатире и афоризама учествују најбољи сатиричари.

⁷⁶ Бранка Цидић, архивиста Јеврејског историјског музеја у Београду, „Томислав Н. Цветковић и Конфинови дани хумора“, Помак, бр. 51/52, јул – децембар 2010, стр. 4-5. . Напомена: Пренели смо највећи део овог прилога објављеног поводом смрти Томислава Н. Цветковића.

БОЖИДАР МИТРОВИЋ

Божидар Митровић је рођен 1913. године у Богојеvcу, крај Лесковца. Доста касно је почео да објављује, али са оним што је издао или што је написао и оставио неће бити заборављен.⁷⁷

Најпознатији је по збиркама „Свирала уз рало“ (Раднички универзитет Лесковац, 1973) и „Добродошлица за птице“ (где је заступљено још неколико песника, Раднички универзитет Лесковац 1968).

%

МОРАВСКИ ОРФЕЈ – У Помаку бр. 49/50 (јануар – јун 2010) Томислав Н. Цветковић објавио је занимљив прилог о Божидару Митровићу, једином сељаку – писци из лесковачког краја под занимљивим насловом „Моравски орфеј“.

„Ја видим облаке пуне громава

И силни тресак муње и сјај

А ја сам скроман сељак писац

Митровић Божа, моравски крај.

Митровић Божа је једини сељак писац лесковачког краја. У Лексикону писаца Југославије Матице српске и пропратног писма др Радмила Димитријевића – преписујемо: да је Божа Митровић рођен 25. децембра 1913. године у селу Прибоју код Лесковца, да је од школе завршио четири разреда основне школе, земљорадник и печалбар, учесник НОБ-а, да је ноћни чувар у штампарији „Напредак“ у Лесковцу, да је прву песму написао, како сам изјављује, 1961. године, а прве песме објавио у школским листовима: „Кораци младих“, „Будућност“ у Лесковцу, касније је објављивао у „Расковнику“, „Раду“, „Задругару“, „Нашој речи“, Нашем стварању“, „Трибини младих“, „Зборнику са митинга поезије“ у Лесковцу.⁷⁸

О Божињим песмама и о њему, писано је у „Књижевним новинама“, „Раду“, „Нашој речи“, „Вечерњим новостима“, „Расковнику“. Шездесетих година – сеоски учитељ га упутио на лесковачки Раднички универзитет у Клуб радника писаца који тек што је био формиран (1958). Од тада почиње Божино песниковане – напорно упорно друговање са песмом да „сам клеће граматику, речи и слова.“ У поговору збирке „Измирени дугови“ (посхумно издање, приредили др Драгиша Витошевић и Томислав Н. Цветковић), Витошевић о Божи пише: „... Митровић је леп пример самоучког почињавања и пробијања, напорног и у исто време ведрога улажења у свет књиге и песме.“

За Божидара Митровића, који је почео касно да пише, у педесетој години живота, остало је (у рукопису) нешто песама, недовршени роман „На слободној територији у XXVIII бригади“, збирка песама „Свирала уз рало“ (у издању Радничког универзитета, 1973), пет кратких песничких записа у

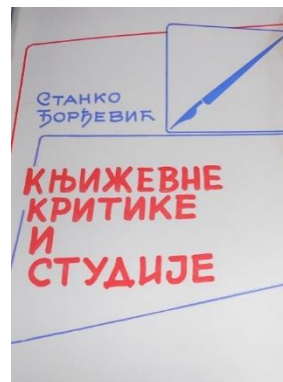
⁷⁷ Станко Борђевић, приказ, Свирала уз рало, Раднички универзитет Лесковац 1973. године, Књижевне критике и студије, Литера Ниш 1979, стр. 93-94.

⁷⁸ Томислав Н. Цветковић, Божидар Митровић (1913 – 1980) – Моравски орфеј, Помак бр.49/50, јануар– јун 2010, стр.13.

антологији „Орфеј међу шљивама“ (1963) и збирка „Измирени дугови“ (издавач Запис, Удружење књижевника Србије 1981), потом преписка са Добрицом Ерићем, др Драгишом Витошевићем, др Владетом Кошутићем, Милојком Ђоковићем, Миливојем Павловићем, др Радмилом Димитријевићем, Момчилом Тошићем, Јованом Алексићем... Обраћао се ученим љидима, поверавао стрпљиво, исповедао спремним да га саветују, упуте, препоруче, слао песме, сејао семе самобдења и бивао све присутнији у листовима, часописима, на књижевним сусретима, разговорима... Завршне речи др Драгише Витошевића у поговору збирке „Измирени дугови“ гласе: „... Несумњиво обдарен, он је песник у „природном стању“ као руда ископана из тла. И као знак једног поштеног измиреног дуга.“

%

СВИРАЛО УЗ РАЛО – Чetrдесет песама поете са села, који се већ јавио у многим нашим листовима и часописима заслужује пажњу утолико пре што је целом тематиком потпуно предан свом селу. Иако песме нису подељене у одељке, ми бисмо могли слободно рећи да су најлепше оне биографске иако заслужују пажњу и оне друге у којима истиче поштовање према пријатељима или размишља о неким битима живота.⁷⁹

Нежна си као женске власи,

а мирс ти је тако врео,

осетићу те ма где си

и стопићу се над тобом цео.

(Лира)

Каква сам будала да ме свако стрви,

па и Јесењин беше слава клета;

Ето и мени је сада у крви:

Сањало сеоско да буде поета..!

(Сеоски песник)

Такве су и песме: *Песма и рало*, *Ја стражар*, *Воз и месец*, *Моје речи*, *Песник у пољу*, *То сам ја* и друге. Један број песама посветио је пријатељима: *Рађање звезде* (Милану Здравковићу), *У библиотеци* (Свети Цветковићу), *Довиђења тмино* (Милојку Ђоковићу, новинару из Београда). Иако је објављена оцена да су у његовим песмама сажима народни фолклор, тешко би се прихватило такво схватање ако се проучи ова поезија која извире из срца, из правог песничког врела.

Радујем се, мислим крај Мораве

На златно класје и дукатно зрење.

(У пољу)

⁷⁹ Станко Ђорђевић, приказ, *Свирало уз рало*, Раднички универзитет Лесковац 1973, *Књижевне критике и студије*, Литера Ниш 1979, стр. 93-94.

*Одјекују поља житна, поветарац хуји,
а у мени Поморавље новим ритмом бруји.*

(Моравско поље)

*Но срд, плуг ил коса,
ипак песма бива,
док ме мије роса
насред мојих њива...*

(Стих на њиви)

Описним стиховима његово село је лепо и кад је сунце, и кад је кошава, и кад је мрак и кад је дан. Село је видео и описао само лирским тоновима. Он је чак и поносан што има два заната... „*Пишем, орем и дрљам*“ – каже у песми *Два заната*. Прилаз сеоским темама му је оригиналан. Нема патетике, нема песимизма, нема тешкоћа од рада, нема ничег што угрожава добар живот сељака. Његова тема је осавременењена, блиска овом добу иако неангажована. Љубав га није занимала. Али, последња елегична песма је, у ствари, она тиха, неокрњена, искрена љубав из сеоских дворишта. То је породична љубав. За њу је требало заиста снаге. Он је пронашао прави начин. И та туга на њиви је само туга са оном која треба да дође и да га усрећи.

*А кад је угледам пут села,
у грудима ми се отопи лед.
Е, сад ће бити опрашена њива цела
кад она узме до мене ред.*

(Туга на њиви)

%

И за човека, вели наш народ, остане само добра реч. Па тако и иза Божидара Митровића, јединог сељака писца лесковачког краја. То не кажемо тек за *момента мори*, тек да се јубиларно подсетимо оних што минуше крај нас у брзом мимоходу...⁸⁰

Дружевна реч љубави за човека, земљу, воду, небо – опори стих нашег Орфеја лебди нам у слуху, буди дамаре топле осећајности за природно, печално, тегобно и лепо, за патњу као извор сазнања.

*„Мораво, све ћу ја испричати
Неком далеком свету,*

⁸⁰ Др Зоран Чановић, *Сећање на Божидара Митровића, Помак, бр. 6, 1998, стр. 8.*

*Нека они виде као у сну,
Где ти се белутак блиста на дну,
Створен у каменом цвету”*

Ишао је и посртао наш песник, како сам рече, „кроз машту и живот”, кроз неке плавичасте зоре, у којима „неки писар над свеском блене”. (У мозгу своје врту круњачу) и гура точак у свемир да крене – пловио је непознатим морима и галаксијама на свом песничком броду, питајући се: „Где сам”, молио помахнитала мора да „мирно ћуте”:

*„Ја сам ко славуј у лугу села
што песму своју срцем извија
од које кликћу поља и врела.”*

Полагао је пред собом и празним небесима паганске завете „као преци, врежом сплетен на њиви у селу”; свему што га је снашло, чему је био наредан, и кад му је смрт однела целу породицу, и кад је задње зрно безнадни спустио у бразду, пркосио је: „Горд као да је од мрамора”. Певао је свом завичају, родном Прибоју, Морави, Хисару, палом борцу, сам је клесао „граматику, речи и слова”, ослушкивао како „стриже тестера стабло данашњег доба”, стрепео од оног бремена ко би што нам свима „почива на плећа” (Т. Ујевић), он - „Основац, сужањ у огњеном паклу/ с оловком у руци против свих демона...” „Без сна и одмора и без једне луке”.

*У шљивику ме сунце у чело пољуби
У винограду ноћ попцима труби
У њиву ветар опипа па се изгуби
И само шану што те чуди:
Пркоси горд као да си од мрамора
И песмом млади поздрави свет
И прости радост као Тагора
За поља мира и купина сплет.
(Сељак песник)*

Да ли смо знали да је живео међу нама и овакав човек. Самотник један, из Богојевца, самоук, пропевао је у педесетим, написао прегршт стихова, оставио недовршен роман о партизанској XXIII бригади, песничке записе, писма уређивао људима душевним и мисаоним и сачувао одговоре... шта да се још каже о човеку чије је животно било трептало једнако под бљеском муње над Моравом и у светлуцању ситних варки у којем га „крадом сета зауздава”. Може ли песник доиста да нестане док му „дланови ко фосфор горе” док види „себе на крају света/ Ко вагон на петом колосеку.”

Тако је певао Божидар Митровић, он који је видео и како „Живе песме кликћу, вију се кроз пруће/ срце варнички ватру из човека.” Можда је ту одговор на питање о песнику и времену, можда у стиху Ђакома Скотија:

„Ако те питају о мојој смрти

Не веруј у смрт песника”

(П.С. „Ако те питају”) ⁸¹

У Песмопису, који је приредио проф. Мирослав Миловановић, налази се и име Божидара Митровића. О њему се говори као аутору заједничке збирке песама *Добродошлица за птице* (1966), где су, поред њега заступљени и Лазар Миленковић, Станије Станковић, Божидар Митровић и Љубомир Живковић.

Скидам сан и росу са класја крај стазе,

провирила зрна па ме џаклић пазе...

Бујна влат се вије око мојих ногу,

високо се песма мог поља извија.

У свакоме грму и грбавом слогу

непомична роса трепери и сија.

Од уједа маште ни сан да ме скраси,

орошен до паса од праха на њиви –

Расковник у цвету Орфеје огласи,

језде на зеленку с пропорцем у гриви.

Крај извора скритог слушај жуборења

потока и река наших родних села.

Кусни сласт живота из нашег корења,

проспи светлост зора са високог чела.

(Песник у пољу)

У шљивику ме сунце у чело пољуби

⁸¹ Зоран Чановић, универзитетски професор, један је од ретких истраживача живота и рада „лесковачког Орфеја”.

*У винограду ноћ попцима труби
У њиву ветар отипа па се изгуби
И само шану што те чуди:
Пркоси горд као да си од мрамора
И песмом млади поздраву свет
И прости радост као Тагора
За поља мира и купина сплет*

(Сељак песник)

Један од сељака песника, Божидар Митровић, почео је касно да пише и углавном се формирао у Клубу писаца при Радничком универзитету, а касније активно суделује у књижевном животу града. Стихови овог песника су једноставни, речи су свакодневне, обичне, али у сазвучју строфе постају мелдичније и топлије.⁸²

⁸² Мирослав Миловановић, *Уместо на маргинама, Песмопис, Културни центар Лесковац, стр. 21.*

БРАНА МИТРОВИЋ

Поред мале збирке „Искрице из Дубочице” (Лесковац, 1935), Брана Митровић је пре (Другог светског) рата објавио још десетак кратких прича из живота људи у Лесковцу. После рата наставио је са писањем и објављивањем сличних састава, поред других, објавио је једну малу збирку краћих пропедака под насловом „Време протекло” (Лесковац, 1971).⁸³

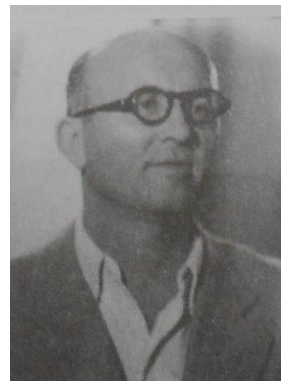
У „Књижевној баштини Лесковца“ Николаја Тимченка објављено је поглавље „Журналистика и белетристика Бране Митровића“ (стр. 88 - 105). У тој књизи више од тридесет пута наводи се име Бране Митровића, који је био професор Лесковачке гимназије и Пољопривредне школе.

Године 1949. на првој књижевној вечери у Лесковцу, о којој је остао траг у Нашој речи (аутор Владимир Каменовић), учествовали су: Сретен Динић, Брана Митровић, Аристомен Ристић, Јован Јовановић и Добривоје Каписазовић, од старијих, и Радмило Требјешанин, ученик гимназије, од млађих. Тимченко наводи (стр. 200 Лесковачке књижевне баштине) да је Брана Митровић од старијих културних радника и писаца најмарљивији сарадник Нашег стварања – уз Драгољуба Трајковића, Атанасија Младеновића и Жака Конфина. Од послератних песника, уз Бору Здравковића, доајена и вероватно највећег имена у оквиру поетског стваралаштва Лесковца, најприжељнији сарадник био је Томислав Н. Цветковић; као Бора Здравковић, он је био дугогодишњи уредник часописа а писао је и драме и публицистичке напесе.

%

Књижицом „Искрице из Дубочице” Брана Митровић се приказао као сликар једног сокака у коме је провео своје детињство и младост, а потоњим радом, он је почео да захвата и живот велике улице на коју овај сокак излази. Та улица започињала је у центру и протезала се до изласка из града према фабричком крају, лети покривена дебелим слојем црне прашине од које се у кишне дане правило блато, с обе стране нанизана сиротињским кућицама с пенџером до земље, уснутих кровова, давно неокречених, избушених и гаравих дувара.

У овој улици, везане истом судбином као што су им куће живе су или и данас живе наше старе познанице, Митровићеве и моје, старице чије животне историје личе на роман Пелагије Власове до њеног ослобођења од мужевљеве тираније, до њеног пробуђења: као и Пелагије, оне су имале мужеве пијанице, који су их редовно тукли; а њихови синови нису имали свој пут као Павле Власов, будући у свему налик на своје очеве, али их нису превазилазили у пијанчењу и скандалима по периферијским крчмама и бурделима. Њихови људи су остајали до краја свога живота несвесно робље које је стечену зараду давало на алкохол и свој век проводило у лудилу од пијанства и у беди, у свађама и тучама, и страдало од туберкулозе и других болести и невоља. Ниједна од њих није имала среће да до краја доживи судбину Ане Заломове. Многе од ових жена су и саме пиле и опијале се, и тиме још више отежале положај у коме су живе са својим мужевима и децом. Лево и десно од ове улице, преко комплекса сиротињских кућа зараслих у бучумику и друге одвратне прашљиво биље, у које ниси смео да крочиш босом ногом, налазе се још две улице, везане с првом читавим низом тесних сокачића. То је онај крај нашег града на чијим становницима је лежао велики део првобитне акумулације лесковачке, која се протезала до наше дане. Међу њима је била савршена једнакост, карактерисана великим бројем деце на којој се и голим оком распознавао низак животни стандард њихових родитеља.

⁸³ Д. Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање, Лесковац 1973, стр. 40.

Пролетерски део града и материјал који смо само површно додирнули, Брана Митровић је узео да уметнички обради, да га унесе у литературу као колектив који је већ прилично био свестан и мислећи или који је још увек могао бити и несвестан, и отуда козервативан и груб, чак и према онима којима је дуговао нежност, какав је, на пример, био онај лумперпролетерски муж из једне Митровићеве приче („С њом је поступао грубо. Најмању ситницу је морала да му додаје, да не би он устајао да га изува и пере му ноге вечером, да једнако стоји над њим и бди над његовим жељама. Кад би је хтео, само би рекао одлучно: „Ајде!” Она би се само скупила, послушала као јагње, нема од страха. Често би је сву стресао јачином свога гласа. Бар да има коме да се пожали или да су остали у кући били добри!”).

Да је Митровић дорастао задатку који је себи поставио и који му се намеће, дао је доказа и у причама које је досад објавио, а још више у списима које чува у рукопису. У својој првој збирци, у књижици чији смо наслов споменули, Митровић је дао пет добрих фотографија, у којима је слика изражена покатак и на старински начин, али које су као целина добро компоноване, мада им је фраза понегде неконцизна. Пана и Баба-Станика су типови с дна, али који су, уместо да буду бољаци, мучно зарађивали себи несусушни хлеб, она – вукући воду газдама и господи у граду, а он – носећи тешке џакове на старим плећима без самара, и служили истовремено околини као предмет за шалу, све док се он није разболео и умро у хладној општинској штали, где му је био стан, а она док није негде нестала. Димче је тип посрнулог пекарског мајстора, ситног сопственика, кога је рат потпуно помео и отргао од посла, бацивши га у наручје беди и алкохолу. (Седи у кафаници до среског суда, заједно са још неколицином, и чека. Требаће неком писмени сведоци, и он ће се са којим од њих потписати крупним неједнаким рукописом. За новац ће, који добије, ставити под мишку хлеб за себе и стару, док ће остало оставити „куде Млацу под итириз”, тј. за ракију”).

Митровић, који има много љубави за мале јунаке својим кратких, али језгровитих и сочних прича, и разумног саосећања за њихове судбине, које су детерминисане економски, углавном портретира, не апострофирајући случајеве Панета, баба-Станике, Димче и Дунета (донекло и Драге с њеним мужем), као ствари колектива коме припадају. Као да се отргнуо од стабла чији су плод. Но, све нити између њих и елемената у којима живе нису прекинуте. То најбоље показује „Муж”, једна од најзрелијих Митровићевих прича из поменуте збирке. У њој је дат тип богате уседелице, којој је потребан само мужјак, већ је у њој интелигентно предствљен положај сироте раднице, Димчине неудате ћерке, која је, живећи у пролетерској кући са још патријалхалним оковима мозга укућана, постајала сметња све већа уколико је залазила у године. („Брат јој је за сада погледима само говорио да иде, да му ослободи кућу, треба и њему. Али једнога дана када се мање буде уздржавао, рећи ће јој отворено: „Шта чека, што не нађе начина да се некако очисти из његове куће? Њему треба, а у својој рођеној кући не може да се окрене од тескобе”). Брана Митровић је тек показао свој књижевни лик, откривајући једну средину чија је животна филозофија садржана у често поновљеној сентенци апатичног пролетерског лумпа: „Кој има, па да има; које нема, никад да нема!” Но, Митровићева афирмација као лесковачког приповедача зависи од даљих његових напора на уметничкој обради онога што је досадашњим делом већ захватио или онога што убудуће буде захватио са непресушног животног врела овог града, у коме се живело и патило, волело и страдало, и тамо где се видело – у чаршији и на улици, и тамо где се није видело – иза зидова кућа и дућана.⁸⁴

%

Једноставан и концизан у свакој реченици, тежећи да продре у срж онога о чему прича, Брана Митровић успева да нас веже за своје ликове.⁸⁵ У свакој његовој приповетки основа је, рекло би се, обичан догађај каквих је на стотине. Али, том обичном, свакодневном, Брана Митровић даје посебну топлину, обојеност, избија носталгија, кроз свакодневне дијалоге, одједном, израста пред нама један нови свет који нисмо знали или смо га, у овој трци са временом, врло брзо заборавили. (...) Митровић са много љубави говори о људима, који су једноставни”. (...) Брана Митровић врло вешто, са мером на првом месту, употребљава изворни говор људи лесковачког краја. И то његовим приповеткама даје посебну

⁸⁴ Из нашег Манчестера, стр. 122-127.

⁸⁵ В. Хубача, Преглед..., стр. 43-44.

арому, животност, оживљава пред нама време протекло. У збирци приповедака „*Време прошло*”, Брана Митровића има и оних са темама из народнослободилачке борбе и времена окупације. У тим приповеткама, Брана Митровић је психолошки дубљи, трага за оним суштинским у поступцима и деловању актера. Очито пример за то је приповетка „*Била је то борба*”. Атмосфера, ликови, све је то дато са извесним осећањем мере.

(...) Брана Митровић нам је овом својом збирком приповедака причинио ретко задовољство да се сетимо времена прошлог, да се замислимо над њим.⁸⁶

%

Једна од најзанимљивијих личности Лесковца свакако је Брана Митровић. Многе генерације сада већ старијих Лесковчана памте га као педагога, иза кога су остале многе анегдоте а његова права вокација, ипак, била је писана реч.⁸⁷

Бавио се белетристиком и новинарством, писао приче, романе, драме, књижевне и позоришне приказе, новинске чланке, репортаже и извештаје са разних скупова и догађаја, радо улазио у полемику и активно учествовао у културном животу Лесковца. Последње године живота, после пензионисања, провео је у интензивном раду на „*Речнику лесковачког говора*”, на коме је радио готово целог свог радног века и чије је објављивање у едицији Народног музеја ипак дочекао. Овај Речник, који је *сматрао својим животним делом*, дочекан је у јавности са подељеним утисцима, изазивајући похвале али и оштре критичке одзиве у штампи. Почео је да пише и објављује још као студент. *Прву причу*, са спортском тематиком, објавио је у листу „Спортиста” још 1931. године; прича се и тако зове „*Спортиста*”. Реч је о једном дечаку који ће се посветити фудбалу; такође, реч је о сиромашној средини у којој се радња одиграва. Педагошка намера пишчева је очигледна. Тако се већ у првој причи, која има више одлика репортаже, оцртава тематски круг из кога ће и касније писац Брана Митровић ретко излазити. Следила је сарадња у „Недељним новинама”, листу који је уређивао Јован Јовановић, који је такође излазио кратко време, али који је оставио дубок траг у лесковачком новинарству. Брана Митровић је у „Недељним новинама” развио врло плодну белетристичку, критичку и новинарску делатност, објављујући приче, књижевне приказе, чланке о књижевности, полемике и репортаже, као и новинске извештаје и чланке. После дипломирања на Групи за књижевност и српски језик (имао је срећу да слуша предавања *Александра Белића, Павла Поповића, Стјепана Куљбашића, Уроша Џонића, Павла Стевановића* и др. познатих зналаца и професора тога доба, највећих имена наше књижевне науке), Брана Митровић се у правом смислу нашао на животној раскрсници са које се, силом прилика, упутио на тежак и крвудав пут. Није могао да нађе запослење у Лесковцу, па се у почетку морао и даље бавити новинарством и књижевношћу, али и предавањима на курсевима експеранта и држањем часова слабир ученицима; запажена су била његова предавања на Народној универзитету. Поводом предавања о данашњем ученику, „Недељне новине” су два пута писале, а у закључку свог приказа са предавања „Бране Митровића, дипл. филозофа”, Јован Јовановић је писао: „Г. Митровић, сасвим млад човек, продоран као ситна киша, истрајан у раду, са дубоком и искреном социјалном вером, наговештава човека од кога друштво има разлога да очекује. Он је још један доказ о виталности и способности новог поколења које свом снагом надире”. Да је Митровић заиста био писац и јавни радник који обећава и чије је деловање било драгоцене, сведочи кратко обавештење објављено такође у „Недељним новинама”, да он одлази у Загреб где је постављен за суплента Класичне гимназије и да се редакција нада да ће наставити своју сарадњу са листом. То се и обистинило – Брана Митровић је и даље неуморно писао за „Недељне новине” где се, у есејима и написима, јасно определио за тзв. социјалну књижевност која тада узима све више маха. О томе сведоче његови написи као што су „Социјална књижевност”, „Грађанска књижевност”, „Покрети у уметности” итд. Међутим, да је пут Бране Митровића био крвудав и често помало необјашњив, са оштрим заокретима, потврђују следеће чињенице: залажући се за социјалну књижевност и пишући приче са тзв. социјалном тематиком у „Недељним новинама”, Брана Митровић године 1935. објављује једну причу („Динча”) о идејама Милоша Црњанског који је баш тада био у

⁸⁶ В.Хубач, *Наше стварање, мај 1971.*

⁸⁷ Николај Томченко, *Професор Брана Митровић 1908-1984, Помак, бр.7-8, април 1998.*

непомирљивом сукобу са Митровићевим истомишљеницима из покрета за социјалну књижевност; осим тога, Митровић у „Недељним новинама” објављује приказ предавања Ратка Павловића под насловом „Једно бомбастичко предавање” на „Народном универзитету” и са једном алузијом да и интелектуалцима, који су могли да прате пренатрпано и грозничаво изговарано Павловићево предавање, „дијалектички материјализам звучи као грмљавина светова светог Илије”. На овај доста збуњени и збркани приказ, који је ипак остао углавном на алузијама, љутито је одговорио Ратко Павловић подвлачећи приказивачеву, тј. Митровићеву, недоследност кад тврди да је нереално и антисоцијално расправљати о дијалектичком материјализму. У извесне незгоде са својим неистомишљеницима Митровић је упадао и приказујући неке концепте духовне музике, сасвим у духу напредне науке тражећи да се та музика повеже са друштвеном стварношћу, на шта су му опоненти, музички стручњаци, одговорили да он није музички образован и да у те проблеме не треба да се меша.

%

Настављајући своју белетристичку и уопште публицистичку делатност, и дуго после укидања „Недељних новина”, Брана Митровић је непосредно пред рат објавио неколико прича и фелтона у београдској „Политици”, што је, вероватно, и највећи домет његовог предратног рада. Реч је о причама и фелтонима као што су „Другови”, „Доне се бори за љубав”, „Петар ходи брата”, „Свој своме”, „Писмо пријатељу”, „Писмо на часу”; осим тога, тридесетих година Брана Митровић је и дописник „Политике” и „Правде” из Лесковца. Своју новинарску делатност Брана Митровић није прекидао ни за време окупације. Сада сарађује са „Новим временом” и та сарадња се протеже на читаво раздобље од 1941. до 1944. године; та чињеница му са доласком нове власти доноси велику непријатност и он извесно време проводи у затвору. Ипак, све се срећно завршило и појавом „Наше речи” Брану Митровића поново видимо као врло агилног сарадника који објављује приче, пише критичке приказе и чланке, извештава са разних састанака и још нешто – редигује материјале за лист, обавља технички део посла и врши коректуру слога. Опет је ту она личност на коју се може рачунати и о чијој енергији и употребљивости пише у цитираном приказу Јован Јовановић. Нова драматична ситуација у животу Бране Митровића догодила се школске 1958/59. године када просветне и политичке власти један његов педагошки гест у настави књижевности примају као неку врсту диверзије; тада Брана Митровић бива одстрањен из наставе и неколико година проводи као службеник лесковачког Сајма текстила. Погођен неправдом, стално је говорио како свако мора да носи свој крст. Ипак, после неколико година враћен је у наставу и пензионисан је као професор лесковачке Пољопривредне школе. Пре рата објавио је омању збирку прича под насловом „Искрице из Дубочице”; после рата, у издању Радничког универзитета, објавио је књигу истог обима, приче под насловом „Време протекло”; није више писао за Нашу реч, али је зато објављивао приче и чланке у „Лесковачком зборнику”, „Нашем стварању”, чији је сарадник од почетка излажења овог првог послератног лесковачког часописа за књижевност и културу, „Градини” (Ниш) итд.

Оставио је за собом неколико необјављених рукописа прича, романа и драма. То је заоставштина коју треба погледати и установити да ли треба и како те рукописе објавити. Реч је, на пример, о збирци прича „Гласови из Дубочице”, роману „Младост Прокопа Самарцијског” и драми „Срца у бури”, с тим да се мора рећи да то није све. Та чињеница обавезује истраживача лесковачке књижевне баштине да се позабави делом Бране Митровића за кога сам на самом почетку рекао да је по много чему занимљива личност јавног, културног и књижевног живота Лесковца. Јер, не само дело, не само књижевни домети тога дела, него и начин на који је живео, како је пролазио кроз животне буре и време у коме је чинио све оно што је био приморан и што је свесно бирао заслужује студију која би тежила да осветли и то дело и тај живот али и време, његове мене и недоследности, којима се личност о којем је реч с мање или више успеха прилагођавала, промашујући али и погађајући.

%

РЕЧНИК ЛЕСКОВАЧКОГ ГОВОРА - Речник лесковачког говора Бране Митровића доживео је два издања. О том речнику писали су веома опширно и са тежњом да искажу своје критичке примедбе и своје поштовање према напору састављача Јован Јовановић и Добривоје Каписазовић, Лесковчани који су из љубави проучавали лесковачку прошлост и Лесковчане. Позитивно мишљење о речнику изразио је познати језички стручњак Милија Станић, који се и потписао као рецензент.

С напоменом да о Брани Митровићу треба писати и да га се треба сећати, завршавам овај кратак и непотпун осврт на једну изузетно занимљиву појаву лесковачке не тако далеке прошлости.

Лесковачки говор данас треба, да би се схватио како ваља, посматрати са два становишта. Са становишта онога шта он представља до данас, као говор и језик једне јужноморавске области, и према друштвеној улози и важности коју је обележио у свом постојању и деловању.

Само, да бисмо могли макар у општим цртама да назначимо оно што је основно у оба та правца у њему данас, јер је скоро непремостиви проблем ближе одредити како је то било од његовог почетка пре деценија и векова, треба пре свега рашчистити појам говора уопште у лингвистичком значењу.

На жалост, ни о томе данас наука још не може много да каже.

Проблем говора у лингвистичком значењу још увек стоји отворен. Он тек треба довољно да буде пречишћен и објашњен. Као научни проблем је у науци новија појава у испитивању, мада он као такав постоји заједно са постојањем дијалеката у нашем језику. Говор је, дакле, стара појава у језицима скоро колико и дијалекти у њима, с којима је он ишао више или мање упоредо. А како се наука још увек недовољно бавила дијалектима, у толико је још мање застајала на говорима у њима. Тек ново време је довело до тога да се говорима посвети одговарајућа пажња. Оно најважније, после свега овога, ипак назиремо у природи говора.

Под појмом говора у лингвистичком значењу данас се подразумева нарочита, најмања језичка целина у оквиру једног дијалекта, заправо – претежно у оквиру једног наречја. Др Асим Пецо је у једном осврту свом на говору, овако означио његову појаву: „Унутар граница једног наречја може бити речи о различитим говорима или говорним типовима било да је у њима диференцирање према акценту, гласовним, обичним или неким другим особинама”. Говор се, дакле, оформљује у оквирима постојања и деловања једног наречја. Ми данас још не знамо сигурно, ствар је у испитивању, колико се говор конкретно, под којим непосредним околностима, временским, територијалним и индивидуалним, најпре образује а затим и даље развија. Проф. Милија Станић је објавио 1974. године обимну студију о свом родном, ускочком говору (Ускочки говор, Бгд, 1974, Институт за српскохрватски језик), али је више описао његово стање него што је улазио у његову генезу. Истом поступку је прибегао и публициста Јован Михајловић са лесковачким говором у својој брошури (Лесковачки говор, Лесковац, 1977, Библиотека музеја у Лесковцу). Можда су све поменуте околности присутне при појави једнога говора. Ипак, оне су, по свој прилици, посебне и различите код сваког говора, и крећу се од говора до говора. Опште обележје им је, свакако, регионалност. Говор је на првом месту везан за простор на коме је поникао, развио се и функционисао изграђујући на њему своју језичку особеност. Сви наши дијалекти имају, тако, своје говоре, мање или више развијене, само усмене или и усмене и посмене.

Један од најпознатијих међу њима је и наш, лесковачки говор. Оно што се односи на говоре уопште важи и за њега. То дуго није било јасно. Почетком овога века (XX века – примедба Д.К.), када је писао своје *Дијалекте* (Дијалекти источне и јужне Србије, Бгд, 1905) др *Александар Белић* га није разликовао од јужноморавског наречја: „Јужноморавски говор представља интересантну и поучну слику постанка многих дијалеката Балканског полуострва. Таквих говора на Балканском полуострву има више него што се мисли. Они се развијају и сада, на наше очи” (стр. LXIII). Јасно да се овде радило о јужноморавском наречју, а не говору, пошто је данас и обичном логиком јасно како је говор само себи циљ, и из њега се не развија ништа и даље од њега. За науку је данас непобитно јасно како лесковачки говор проистиче из

јужноморавског наречја, и међу њима је сада видна разлика поред њиховог очигледног сродства. Иако су на истој територији свако од њих има своју област на којој развија унутрашње особине. Док према самоме Белићу јужноморавско наречје захвата ширу територију, између Врања и Сталаћа и Влашког поља и Црног врха, лесковачки говор се у том оквиру сместио између Грделице и Брестовца и Равног Дела и Бублице, ако се усвоји граница коју му је у својој брошури обележио публициста Михајловић. Према овоме, док јужноморавско наречје води језичке особине једне широке, врло разнолике територије јужног Поморавља, лесковачки говор их је кондензовао у регионалном оквиру у коме се оформио и развио. Он се више држао свог средњовековног узора него наречја, које је примило утицаје са разних страна. Оставши доследно на старој, средњовековној језичкој варијанти, на првобитној рецензији, како у фонетици тако и у морфологији, етимологији, синтакси и акценту, он представља потпуну диференцијацију од јужноморавског наречја. Градећи специфичне своје локалне особине, према одговарајућих околностима и потребама, лесковачки говор је до данас остао њима веран, чувајући полуглас, дифонг, свдећи именску промену на два падежа, редуцирајући коњугацију на најнужније облике и пунећи лексику подједнако старим и новим изразима и речима.

Тако је постао регионални језик лесковачког краја, лесковачки говор. Тек треба утврдити када и како је до тога дошло. То је проблем далеке прошлости нашег краја. Оно што можемо са већом сигурношћу да потврдимо то је зашто је до тога дошло. Врло је рано постојала потреба, коју више наслућујемо него што можемо да докажемо, за образовањем таквог говора нашега краја. Развијање Лесковца као центра јужног Поморавља изискивало је непосредније говорно средство. Државни центар се све више удаљавао од лесковачког подручја према северу, а касније га је уопште нестало с окупацијом јужне Србије све до краја XIX века. Лесковачки крај је престао да учествује, због тога, у развијању књижевног језика, одсечен од тога процеса вековном окупацијом, па се осврнуо око себе у стварању својег језичког средства. Тако је постала основа и друштвена потреба за лесковачким говором. Друштвена активност и друштвене потребе су то све више наметале. Лесковац је привредно и друштвено све виче јачао, наметао се читавом јужном Поморављу као предводник. Публициста Михајловић у поменутој својој брошури о томе примећује: „Скоро од самог оснивања је Лесковац већа насеобина. У XIV веку, на пример, био је станица за караване. Дубровник је с Лесковцем имао трговинске везе још у XV веку”. У време губљења независности српске средњовековне државе Лесковац је привредно био повезан тако не само са севером, него и са југом, тргујући и са Мекедонијом и Грчком. За то му је био потребан језик усмено и писмено. Он је прерађивао наслеђене језичке елементе рецензије, мешавине старословенског и народног језика, и тако градио лесковачки говор. Намењен првобитно практичним усменим и писменим потребама, тај говор природно није остао само на тој фази развоја. Он се развијао, све више ширио као такав, па је прешао и у народно стваралаштво као књижевни језик краја уопште. На лесковачком говору су некле фолкорне књижевне творевине, лирска поезија са нешто епском, разноврсна проза (прповетке, пословице, загонетке и друго). А када се са ослобођењем националне територије и лесковачки регион повезао са вуковским књижевним језиком, он није одбацио свој говор. У њега су већ у толикој мери биле уграђене локалне и индивидуалне особине, да га је и даље задржао, практично у свакодневном саобраћају и у области књижевног фолклора. Он је имао своју суштину и своје даље потребе постојања које нису биле у супротности, противуречности с књижевним језиком земље. Онако исто као што ни говор кајавског и чакавског подручја српскохрватског књижевног језика нису само били ни у каквој противуречности са књижевним језиком, него су општеусвојени као други књижевни језици. То је, у ствари, за своје подручје био, иако непризнат као такав, и лесковачки говор. Он је вршио своју књижевну и културну улогу не само као језик уопште, него и кроз књижевни фолкор на читавом свом региону. Није му много требало да се од практичног језичког средства преобрази временом, у недостатку књижевног језика, у регионални књижевни језик, који је усменим путем описивао живот, навике и духовну развијеност људи нашега краја у борби за опстанак и живот, као и вечите људске борбе и постојање уопште. У том погледу је лесковачки говор давао највише што један говор може давати, испуњавао улогу регионалног уметничког средства.⁸⁸

⁸⁸ Проф. Брана Митровић, *Пред лесковачким говором данас, Помак, бр 11/12, април-септембар 1999, стр. 44.* (Напомена: Пренето из Лесковачког зборника бр. XIX 1979. године.

Тако је лесковачки говор испунио обе своје улоге, као језичко и уметничко средство подржавања и подизања народа. Тиме, разуме се, није речено све што данас треба рећи и урадити са лесковачким говором.

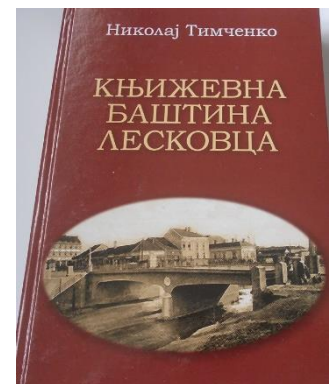
У вези са његовим постојањем и деловањем имамо дуг према њему. Њему је данас потребна подршка у даљем настојању, друштвена подршка и оживљавању и преображају и сређивању онога што је он већ дао и даје и даље, у његовом проучавању из друштвених и научних разлога. Ако смо са тим закаснили, па је један део стваралаштва лесковачког говора неповратно нестао, као све што је усменог карактера и не буде на време забележено, време је да прекинемо с тим пропустима. Ако је до сада било оправданих и неоправданих разлога за ово закашњење, друштвени је моменат сада да се и једни и други отклоне без великих жртава. Прва је наука дала повода за то занемаривање нашег говора. Још у својим чувеним студијама др Александар Белић није поклатио пажњу лесковачком говору. Ни једну изворну фолклорну ствар лесковачког говора он није забележио, што није случај и са говорима источне Србије. Други после њега су још мање настојали на лесковачком говору. Први покушај у том правцу, у настојању да се да основна језичка слика лесковачког говора настао је тек у наше дане са поменутом брошуром публицисте Михајловића. И сама лесковачка јавност, усмена и писмена, слагала се с тим пренебрегавањем свог сопственог говора. Поред несхватања његове важности, на то је деловала и предрасуда о њему. Према њој лесковачки говор није ништа друго него само искривљени, изврнути говор књижевног језика. Према тој предрасуди многим Лесковчанима је чак њихов говор био смешан. То схватање се држало и у школама, где су наставници „бранили” књижевни језик од негативног деловања говора.

Напоре, дакле, са отклањањем разних предрасуда и пропуста из прошлости треба то учинити и са лесковачким говором. Звучи нашег говора успешно одјекују преко наше радио станице сваких петнаест дана. Прикупљена је оригинална грађа за обиман речник нашег говора са 6.000 одредница чије планирање за објављивање ове године није далеко. Само је то почетак. Још ни једна приредба у граду, а нарочито шире од њега у самој земљи, није организована у циљу манифестације онога што је најлепше у нашем говору. Једна шира и организована акција треба не само да подигне наш говор на висину која му одавно припада, него и да сакупи и објави оно што је до сада створено. Као што спасавамо већ деценијама средњовековне фреске из њихових наслага малтера и креча да бисмо очували један део некадашњег сликарства, тако треба да скинемо наносе, предрасуде и неразумевња и са многих творевина нашег говора. Он има не само културну него и научну важност као документ за упознавање наше прошлости и садашњости. Он је једно од ретких сведочанстава о путевима којима је до данас прошао наш савремени књижевни језик. Његова језичка особеност, изражајност и лепота не смеју се више препустити њему самом.⁸⁹

%

Брана Митровић се јавља године 1931. цртицом „*Спортиста*“ и тиме одмах наговештава своју литерарну вокацију и прврженост журналистичком начину изражавања. Додуше, будући из врло сиромашне лесковачке породице, и како није могао одмах по дипломирању да нађе школу у којој би добио стално намештење, Брана Митровић се морао прихватити разноврсних послова. Он је најпре дописник београдске *Правде* (1930), а онда *Политике* (1931, 1949) из Лесковца и Вуковара (1940), а затим *Новог времена* (1941-1945), што му после рата доноси велике неприлике које су, срећом, биле краткотрајне.

После рата, Митровић све до 1959. хонорарно ради у *Нашој речи* као извештач, редактор и коректор, али ту објављује и позоришне, књижевне и филмске приказе, као и своје приповетке, од којих неке налазе своје место у његовој јединој послератној збирци „*Време протекло*“, која је угледала светло дана. Већ овај кратак преглед показује да је Брана

⁸⁹ Напомена: О лесковачком говору опширније видети у посебном делу ове студије.

Митровић био трајно везан за журналистику, и да је она једна од две најинтимније и најснажније вокације.⁹⁰

Што се тиче међуратног периода, Брана Митровић је све до одласка у Загреб за суплента једне од тамошњих гимназија држао курсеве експеранта, преводио са експеранта, поучавао ученике, појављивао се као предавач на катедри Народног универзитета, постао један од најагилнијих сарадника „Недељних новина“.

(...) Као журналист, Брана Митровић је највише пружио у „Недељним новинама“ где се заиста осећао као близак сарадник и где су све његове способности могле доћи до изражаја; он је у овом лесковачком листу кратког трајања водио полемику, писао репортаже и мале есеје о књижевним проблемима, и приказе, и објављивао приче; када је одлазио на своју сталну прву дужност, добивши запослење, овај лист је то забележио следећом вешћу: „Наши најближи другови и сарадници г. Брана Митровић и Аристомен Ристић отпутовали су из Лесковца. Г. Митровић је постављен за суплента Прве класичне гимназије у Загребу. Г. Ристић је отишао у Београд да доврши своје студије. Иако су територијално далеко, они ће увек бити и даље уз нас и сарађивати на листу.“⁹¹

(...) У *Недељним новинама* је објављен први критички текст о његовој јединој међуратној књизи прича „*Искрице из Дубочице*“. Иначе, однос Бране Митровића према овом листу види се из његовог чланка *Наше Недељне новине*, у коме он каже: „Одавно смо желели да имамо један наш лист“; међутим, тешкоће су влиекле, наставља он, али лист их савлађује, нашао је свој пут мада оне – пре свега техничке, финансијске и кадровске препреке – остају и даље актуелне и листу предстоји још дуга борба. Али људи окупљени око Недељних новина, наглашава Митровић своју похвалу духовном напору да се у једној средини укорени и устали један лист слободних стремљења и независне оријентације, завршавајући свој текст оданости том подухвату речима: „Зато их ми волимо – што су дело искренога и некористољубивог напора.“

(...) Брана Митровић се у есејима, објављеним у Недељним новинама, децидирано изјашњава за социјалну књижевност, што претпоставља негацију тзв. грађанске књижевности. Тако, на пример, у чланку под насловом „*Грађанска књижевност*“, Брана Митровић најпре констатује да се не зна какав је био почетак ове књижевности – јер недостаје литературе из које би се то могло разабрати.⁹²

%

Брана Митровић је објављивао највише у Недељним новинама, а затим неколико прича у Политици (његове приче допале су се, на пример, Црњанском). Он је целога живота писао за новине, као и прозу, а у рукопису му је остало нешто прича, и романа и драма. Боље су му, чини ми се, приче писане између два рата од оних које је објављивао после рата у Нашој речи, јер ове имају једну не баш књижевну тенденцију; желе, наиме, увек да саопште „*напредну поруку*“ у духу социјалистичког реализма; и стил тих прича је често натруњен извесним паролаштвом, као на пример у причи „*На новом путу*“ која се завршава реченицом: „*И пошли су сваки на своју страну путем народне борбе.*“⁹³

У сећању Лесковчана и оних који се интересују за интелектуалне токове и литературу, као и оних који људе памте само као своје суграђане – Брана Митровић је остао пре свега као професор а мање као писац и журналиста. Своје дело он је крунисао „*Речником лесковачког говора*“, по коме је постао познат и ван свог подручја.

Његово дело није сагледано у целини, поготово због тога што није познато јавности јер је остало много његових радова у рукопису.

⁹⁰Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац, стр. 88-89.*

⁹¹Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца, стр. 93-94.*

⁹²Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца, стр. 96.*

⁹³Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца, стр. 104.*

За хроничара литерарног живота Лесковца и критичара, ово неистражено дело може бити од великог интереса. Ко зна – можда ће се показати да је у Брани Митровићу Лесковац имао свога писца.⁹⁴

%

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ О БРАНИ МИТРОВИЋУ - Књижевни летописци завичајног поднебља Лесковца не би смели испустити из вида овај драгоцени прилог аутора Сеоба и Дневника о Чарнојевићу, поготово што их, таквих прилога, баш нема у књижевној историји овог краја Србије, а и због Бране Митровића кога заслужено памтимо по „Речнику лесковачког говора“, као посебном облику јужноморавског наречја.

Први пут штампан је под насловом „Брана Митровић – један нови таленат наше књижевности“, у часопису „Идеје“, Београд, 13. 04.1935., број 22. стр. 6, ћирилицом и са потписом М. Цр. Текст преузимамо из Дела Милоша Црњанског, том десети, књига 21, у издању Задужбине Милоша Црњанског и Нашег дома – Editions l’age d/home, Lausanne, Есеји и чланци I, Књижевност – Уметност, Београд, 1999.⁹⁵

Неспорна чињеница да у провинцији имамо много часописа. Литература се распарчала и провинцијализирала. Стоји и то да у провинцији имамо много „писаца“. Ко све није „песник“ и „књижевник“ код нас по паланкаман.⁹⁶

Ретко се, у томе, нађе ма шта утешно. Па најбоља је та детињаста игра уређивања литерарних ревија, тог окупљања песника, тог издавања књига још у Босни, где је најозбиљнија, и у Црној Гори где је, кад се одбију неколико марксистичких дрекаваца, најсимпатичнија.

У Сарајеву и часописи, и књижевни рад уопште, носе обележје озбиљнијег потхвата, а на Цетињу, у Подгорици и Никшићу, међу најмлађим писцима има неколико младих људи који не само што нису без талента, него имају и искрену жељу рашчишћавања наших, ни мало ружичастих, књижевних прилика.

Ипак, овај млади писац и његова прва, мала збирка, заслужује исто тако пажњу, јер је литерарна вредност ове мале збирке реална.

Родом из Прокупља, син занатлије, са утисцима из ратова и тешких дана после рата, новинар у индустријском Лесковцу, г. Брана Митровић, самим својим животом стекао је, нема сумње, оштро око опажања. Литерарна атмосфера у знаку социјалне књижевности може с правом да му годи. Само што, у исто време, на почетку свога рада, овај млади писац показује у својим причама и много лирског, поетичног у својој прози која није тенденциона ни суха.

Овај млади писац, као мало ко после Б. Станковића и Сремца, полази у своју литерарну каријеру са нечим дубљим од обичног фотографисања оних крајева, и књижевних репортажа.

Нешто истинско и меко има на себи његова проза, печат свога завичаја и те кратке приче о Панету божјаку, баба Станки коју цела варош неправедно прогања, или она сјајна дата о Динчи, пекару који у свом пијанству додирује главном највише добро, све су то књижевни покушаји који су далеко изнад данас у нас уобичајних фељтона.

⁹⁴ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 104-105. Напомена: У „Књижевној баштини Лесковца“ објављено је поглавље „Журналистика и белетристика Бране Митровића“ (стр. 88-105)..

⁹⁵ Милош Црњански, *Брана Митровић, Успења бр. 2, Лесковац, август 2007*, стр. 24.

⁹⁶ Милош Црњански, *Брана Митровић, Успења, бр. 2, стр. 24. Напомена: Преносило комплетан текст.*

Име, г. Бране Митровића први пут се јавља на нашем књижевном хоризонту, у редовима наших почетника, али његова мала збирка прича, бар се нама тако чини, од почетка значи пун литерарни успех, и боља је, дубље вредности, од свих других које је наш лист имао да прикаже у последње време.

Нама се чини да је Дубочица, у овом младом писцу, добила талентованог приповедача који већ првом својом збирком даје књижевни рад заслужан да се примети и ван уских граница једног провинцијалног листа.⁹⁷

АТАНАСИЈЕ МЛАДЕНОВИЋ

Међу најпознатијим интелектуалцима између два светска рата био је педагог, драматург, хроничар и новинара *Атанасије Д. Младеновић*.

Био је свестрана личност не само лесковачког краја већ читаве јужне Србије.⁹⁸

Атанасије Д. Младеновић Таса (чика Таса) рођен је 9. августа 1899. године у Лесковцу. Рано је остао сироче, растао је без оба родитеља. Још од раног детињства упознао је сву суровост живота. Његов суров живот формирао му је радан, смишљен и озбиљан карактер. Основну школу и два разреда Гимназије завршио је у Лесковцу. Не могавши да поднесе самачки живот, одлази у Београд код старијег брата *Веље Младеновића*, правника. Трећи и четврти разред гимназије завршио је 1913. године у Другој београдској гимназији. Његов брат Веља умире 1914. године. Убрзо му је умрла и сестра *Драгица*. После губитка брата и сестре, Таса се враћа у Лесковац и септембра 1915. године уписује други разред Учитељске школе у Скопљу. Међутим, ратна ситуација 1915. године била је тешка за српски народ. Спроведена је општа мобилизација свих војних обвезника и регрута. У граду на Ветерници није било радне снаге. Атанасије је примљен за службеника у начелству Среза Лесковца. На тој дужности провео је од фебруара до 10. августа 1915. године.

После бомбардовања, Бугари су окупирали Лесковац. Освојили су град и опљачкали добра, завели су терор и увели своју власт. Похапсили су угледне Лесковчане: попове, банкарне, трговце индустријалце, занатлије, службенике, учитеље и професоре. Спровели су их у Сурдулицу и на зверски начин побили, а мањи део одвели у логоре у Бугарској. Ни Тасу нису поштедели већ су га 2. марта 1917. интернирали у Сливен, у заробљенички логор за Србе јужне Србије. За годину и седам месеци, Таса је био неми сведок свакодневног мучења и умирања Срба у бугарском казамату. Из заробљеничког логора вратио се 1. октобра 1918. године, после капитулације Бугарске у Првом светском рату.

⁹⁷ М. Црњански, *Брана Митровић, Успења*, бр. 2, Лесковац, август 2007, стр. 24. Напомена: На насловој страни бр. 2 *Успења* записано је: „Нема сумње да су *Успења*, већ својим називом, обраћање читалачкој јавности највишег реда, које уједно значи потврђивање визије и изношења стваралачких прегнућа у области назначених у заглављу (знање, веровање, стварање, вредновање), један пун и богат свет стваралаштва, поредив с духовним светом, с којим се уздиже биће човека уопште. Свешћу о сопственим прегнућима и домаћајима, пре свега разлозима своје присутности на културној мапи наше земље као српски часопис који излази у Лесковцу, „*Успења*“ несумњиво већ јесу публикација ширих концепцијских преимућстава у односу на сродна и већ овећтала часописна ититава „за књижевност, уметност и културу“, пре свега у средини у којој се појавио и излази. „*Успења*“ иду у врсту мултидисциплинарно и ревијално засноване концепцијности у роду часописне периодике. „*Успења*“ ће такође следити модерне критичке смерове свога доба, према хоризонту садашњих европских промена.

⁹⁸ Добросава Туровића, *Атанасије Младеновић, Лесковчанин*, бр 12, фебруар 2000. године; Туровић даје и следећу напомену: *Литература и документација: Персонални досије Атанасија Младеновића (својина мр Слободана Младеновића Ботка), Сто година Лесковачке гимназије, Д. Гроздановић, Просвета, школство и култура 1941-1945, Лесковац 1973, Ђура Радосављевић, Сто Чика-Тасиних година, Наша реч, 6, 12, 19. и 27. август 1999. године.*

Сурово ратно детињство оставиће трајне последице у његовом бићу и надахнуће за прво његово литерарно дело „*Патње српског народа 1915-1918*”. По повратку, Таса се поново запослио у начелству Среза лесковачког. После осам месеци напушта службу и поново уписује учитељску школу у Скопљу, коју завршава 1921. као ђак генерације.

Министарство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца поставило је Младеновића за првог српског учитеља основне школе у Босилеграду, који је присаједињен 1919. Југославији. Пре Тасе учитељи су били бугарски даскали. Није му било лако у забитом и беспутном крају. Но, убрзо се жени Драгицом, кћерком Глигорија Горче Митровића са којом је изродио леп пород: Радмилу (саобраћајни инжењер, учесник НОР-а и интернирац), Радомира (рударски техничар), Верицу (преминула врло млада), мр Слободана Ботка, (професора) и Душанку (професора атомистике).

Педагошке способности испољио је у раду на унапређивању наставног поступка и писању ђачких уџбеника, као и на пољу књижевности. У поменутих делатностима, у периоду 1921-1940. године, Таса је био први човек јужне Србије.

(...) По завршеним студијама Атанасије Младеновић је 18. јула 1928. године постављен за школског надзорника Среза јабланичког. Био је управитељ Основне школе у Лебану и председник Учитељског друштва у Јабланичком срезу. И у Лебану, Таса оснива народну књижницу и читаоницу, женску занатску школу и женско друштво. Краће време, 1929. био је управитељ Државне грађевинске школе у Блацу.

Сагледавајући кадровске потребе за јужну Србију и Македонију, Министарство просвете Краљевине Југославије, 1. јула 1930. године доноси декрет о постављењу Атанасија Младеновића за школског надзорника у Прешеву. И у том забитом и заосталом прешевском крају, Таса обнавља Народну књижницу и читаоницу. Оснива Соколско друштво и сеоске соколске чете у Биљачи и Среско учитељско удружење са седиштем у Бујановцу. Пуно времена посветио је народном просвећивању Срба и Шиптара.

После две године службовања, 1. јула 1930. године, Младеновић је премештен за школског надзорника у Битољу. И у новој средини, Таса је испољио просветарске и људске вредности. Отворено је 30 одељења и омогућено 1.500 ђака за редовно васпитање.

(...) Младеновић је написао три ђачке читанке и пет школских уџбеника: „*Извођење наставе у народној школи*” (Битољ, 1936), „*Педагогија наших народних песама*” (Београд, 1936), „*Распоред наставног градива за други и четврти разред основних школа у Краљевини Југославији*” (Београд, 1939), „*Читанка за трећи и четврти разред основних школа у Краљевини Југославији*” (Београд, 1939), „*Читанка за трећи разред основних школа у Краљевини Југославије*” (Београд, 1939), „*Читанка за четврти разред основних школа у Краљевини Југославије*” (Београд, 1939) и „*Методска упутства за рад у основним школама*” (Београд, 1940). Његови уџбеници и читање унели су новине у тадашњој настави у школама Краљевине Југославије.

После успешних 15 година рада проведених у јужној Србији, Атанасије Младеновић премештен је из Битоља, 14. августа 1936. године, и постављен за инспектора за основну наставу Министарства просвете Краљевине Југославије. Обављао је и дужност шефа персоналног одељења – одсека. Као истакнути просветни радник и публициста изабран је у Просветни одбор Соколске жупе у Београду. За успешан рад и народно просвећивање у јужној Србији Младеновић је одликован орденом Св. Саве и Орденом југословенске круне. Декретом је премештан за банског школског надзорника и саветника у Скопљу. Но, убрзо је 1940. године пензионисан као политички неподобан. Једно време није примао пензију. Нажалост, Таса ће бити пензионисан и у социјалистичкој Југославији.

У животном веку Атанасије Младеновић била су два пута, у оба светска рата интернирац. Други светски рат затекао га је на фронту војске Краљевине Југославије. После немачког напада и капитулације југословенске војске, Немци су га заробили 16. априла 1941. године на Страцину. (...) Са још пет Лесковчана спроведен је у Немачку, у Мосбург, у заробљенички логор „сталак 7а”, (40 километара од Минхена). Као доброг познаваоца немачког језика, одређен је за тумача. Услови живота и рада у логору били су лоши. Таса се тешко разболео од астме, спао је на 40 килограма. И поред лоших услова, Таса је

у логору правио скице и писао рукописе „Филозофија српских народних песама” (два тома), „Збирка књижевних састава”, „Збирка приповедака” као и више приказа и есеја. Међутим, здравствено стање му се погоршало, те је после 2 године 4 месеца и 18 дана проведених у заробљеништво, 4. септембра 1943. године, пуштен кући „да умре”.

По повратку у родни завичај, Атанасије Младеновић није радио већ се лечио. По ослобођењу Лесковца, 28. јануара 1945. године Таса је изабран за члана Културно-просветног одбора лесковачког округа. Са Димитријем Марковићем, Младеном Савићем и Александром Гавриловићем, Таса је организовао више аналфabetских течајева. Такође, са Ђоком Поповићем водио је стручне учитељске курсеве и и школовао једну генерацију учитеља. Од 10. септембра 1945. до 28. октобра 1949.

Таса Младеновић радио је у Лесковачкој гимназији као предавач филозофије, психологије и логике. Као наставник поменутих предмета, које није факултетски студирао, умео је најсложеније и најстручније лекције поједноставити и сажети у тој мери да је изложена материја била јасна и разумљива сваком ученику. Био је омиљен професор и педагог Гимназије. Иако је био строг и искусан професор и педагог, то није никада у настави испољавао.

Важио је за једног од најбољих педагога и професора Лесковца. Ђаци су га из милоште звали „чика Таса”. Поштовали су његов ауторитет и избегавали да дођу на његове часове неспремни. Као професор није ђацима давао слабе оцене или обарао на матури, што је за данашње професоре невероватно да професор који не обара постигне завидну дисциплину на часу.

Атанасије Младеновић је више од две и по године био инспектор и повереник за просвету среза Лесковац, затим управник Градске библиотеке „Радоје Домановић”. Као врстан позавалац књижница и читаоница, Таса је обновио библиотеку на савременим библиотечким основама и увео популарна предавања, „усмене новине”. Важио је за једног од највећих радника у граду. У пензију је отишао са положаја управника Народног универзитета 1. јануара 1959. године. И поред свих изнетих чињеница, Таса је у новој Југославији два пута пензионисан: 30. априла 1959. и 1. августа 1961. године. Поред више похвалница и диплома, награђен је 1958. године новчаном наградом са 50 одсто његовог личног дохотка. Умро је 22. априла 1965. године у Лесковцу.

Као матурант Учитељске школе у Скопљу Младеновић се посветио књижевном стваралаштву. Његов књижевни опус је разноврстан и богат. Писао је драме, приповетке, романе, затим монографије краја, школске и ђачке уџбенике, књижевне есеје, приказе књига и новинске чланке.

Таса Младеновић је био хроничар свог времена. Као познати педагог објавио је више научних радова. Сарађивао је у „Нашој речи” „Врањском гласнику”, „Варадару”, „Недељним новинама” и „Нашем стварању”.

Први је од свих писаца описао трагедију српског народа за време Првог светског рата. Његова драма „Патње српског народа 1915-1918. године” објављена је 1925. године у Врању (1936. године, друго издање). Драма је изведена у Лесковцу, Скопљу, Бујановцу и Куманову. Драма „Између два светска рата” изведена је у Народном позоришту Лесковца 1955. године. Драма се догађа између два светска рата у Београду. Дело приказује живот људи и друштвене политике. Необјављен роман „Мали људи” говори о нашим логорашима у немачком логору 1941-1943. Као књижевник, Младеновић је написао и две збирке приповедака (необјављене), затим књижевну студију „Коштана” Борислава Станковића.

Између два светска рата објавио је књиге: „Битољ и његова околина” (1937), „Педагогија наших народних песама” (1936), „Јужна Србија – Вардарска бановина у речи, слици и броју” (1939), а после Другог светског рата „Водич кроз Лесковац и околину” (1954) и „Сијаринска Бања” (1958). Остала су у рукопису необјављена дела: „Између два светска рата”, „Монографија о Великој Копашници”, „Монографија о Вучју”, „Споменици, културе Сијаринске Бање”, „Врањска Бања” и „Филозофија српских народних песама” (у два тома), као и велики број приказа књига, превода, приказа позоришних представа, новинских и стручних чланака.

МИЛИВОЈЕ ПЕРОВИЋ

Др Миливоје Перовић је рођен 5. октобра 1912. године у *Брајини*, у породици слободара и јунака српске војске *Луке Перовића*, носиоца Карађорђевог звезде, и мајке *Станише*. Основну школу завршио је у Тулару, гимназију похађао у Гњилану, Приштини, Врању, Суботици и Лесковцу, а Правни факултет завршио 1937. године у Београду, где је 1940. године и *докторирао*. По завршетку студија, био је судски и адвокатски приправник у Лесковцу, где је био председник Народног универзитета и *стални дописник „Политике“*.

Др Миливоје Перовић био је познати адвокат, дипломата, новинар и књижевник. Написао је и објавио више од 20 романа и хроника. Као романописац, хроничар, есеиста, приповедач и новинар, Перовић спада у најплодније писце јужне Србије, а као правник и адвокат уживао је велики углед. Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних и мирнодобских одликовања и Октобарске награде Лесковца. Умро је 29. децембра 1975. године у Београду.⁹⁹

%

Миливоје Перовић је пре (Другог) светског рата био *дописник „Политике“ из Лесковца*. После рата наставио је да пише репортаже и чланке по разним листовима и часописима, али је почео да објављује и хронике из народноослободилачког рата, док се није појавио и својим радовима и првим романом *„Големаши“*.¹⁰⁰

Перовић је, може се рећи, у белетристику закорачио књигом *„Хроника о Пустој Реци“* (Просвета, Београд, 1951). У том делу је писац, како истиче Д. Костић, покушао „да на документарном изгради шире уметничко дело, да уметничким поступком обради ослободилачку борбу једног краја у Србији, Топлицу и Јабланицу”, не схватајући хронику само као фактографску операцију, као пуко низање датог материјала који следи својим одређеним током, већ и као тежи, згуснутији и литерарнији израз оног што се обично подразумева под тим појмом”. „Писац има приповедачког дара, он често изненађује свежим и оштрим опсервацијама, кратким и лепим описима; у више махова полази му за руком да нас врати у атмосферу устанка, да да слику његовог успона и падова” – каже даље писац.

Друга Перовићева књига у коју су ушли његови почетни белетристички радови, зове се *„Поред Мораве“* (Просвета, Београд, 1958). То је збирка од десет приповедака, међу којима прве две захватају више од половине текста и карактеришу читаво његово потоње литерарно стварање.

У првој од ових дужих приповедака, која носи наслов *„Кућа на самку“*, за Перовића је било занимљиво да се позабави и једним обичним кријумчарем. (...) Причу о кући Перовић је доцније развио у читав један роман, вероватно аутобиографског карактера, *„Вуци из Жуте Реке“*. Из друге велике приповетке ове збирке, *„Болница из Придворице“* испилило се, у ствари, трећи по реду Перовићев роман, *„Седам ока земље“*. (...) О првом Перовићевом роману *„Големаши“*, који је објављен 1955. године у издању *„Минерве“* у Суботици, изашли су бројни прикази.¹⁰¹

⁹⁹ Добросав Ж. Туровић, *Горња Јабланица, људи и време, Лесковац, 2004. (део прилога о др Перовићу, који је заступљен у поглављу посвећеном истакнутим функционерима Горње Јабланице, стр. 263)*

¹⁰⁰ Д. Трајковић, *Романи Миливоја Перовића у књижевној критици, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, стр. 57-82. страна (краћи преглед).*

¹⁰¹ *Књижевне новине, 13. март 1956, Политика, 6. април 1956. и др.*

О другом по реду Перовићевом роману „*Бели квадрати*” (Космај, Београд, 1957) такође је објављено више приказа.¹⁰²

Миодраг Максимовић у књижевном додатку „Политике” пише да се „роман „Бели квадрат” чита са узбуђењем и та прва веза са читаочевом пажњом најзад ишчезне кад се књига дочита”, а *Атанасије Младеновић* у *Нашој речи*” пише: „Један критичар назвао је ликове у роману Достојевског – свет болнице нервно оболелих. И за ликове из овог романа можемо рећи да су „поремећени људи”, личности ван нормалног колосека живота...”

О трећем роману М. Перовића „*Седам ока земље*”, Душан Костић¹⁰³ даје приказ: „Тежак утисак остане после дочитавања овог најновијег романа Миливоја Перовића: једна страшна, надугачко и нашироко испричана повијест о моравском сељаку - мрачна дозлабога”. (...) Слободан А. Младеновић пише:¹⁰⁴ „Позитивних ликова нема. Ниједног. И због тога мора човек да се замисли над овом књигом”.

(...) Четврти по реду Перовићев роман „*Планина Влаина*”, који је издала „Народна књига” у Београду 1962. године у лицу Мирка Милорадовића нашао је врло строгог критичара:¹⁰⁵ (...) Мали Перовићев роман „*Вуци из Жуте Реке*”, који се појавио 1964. године у издању самог аутора испилио се, као што смо напоменули, из његове приповетке „*Кућа на самку*.”

Шести роман М. Перовића „*Град на Морави*” (Просвета, Београд, 1965) приказао је *Николај Тимченко* у „*Нашој речи*, 11. јуна 1965. године овако: „Импонује стваралашка плодност Миливоја Перовића: убрзо после краће прозе „*Вуци са Жуте Реке*”, појављује се његов роман; пријатна је његова тематска везаност за људе и поднебље Лесковачке Мораве која је у *Перовићу* добила свог песника; нови роман, што је још пријатније, није само нова библиографска јединица у списку Перовићевих остварења него је стварно нов и по тематском материјалу, композиционој структури и извесним свежим садржајним елементима, поготово у обликовању ликова. Критика, међутим, није била једнодушна у оцени вредности овог Перовићевог дела: кретала се од негације до готово потпуног признања.

Какав је свет који Перовић описује, како изгледају људи Мораве у његовом приказу? Досадашња остварења овог аутора сугерисала су песимистички утисак: његови описи били су пуни бруталности, односили су се на мутне сцене испољавања мрачних дубина људске психе, били су натуралистички у својој огољености и имали су призвук нечега што је више подсећало на литературу, психоанализу и конструкцију него на лични доживљај самога писца. И у овом роману у основи сачуван је такав приступ: поднебље Мораве остало је амбијент мрачних сукоба страсти, злочина и неспоразума са собом и својим хтењима, али ипак - атмосфера није тако црна и то не по крајњем утиску који читалац понесе него захваљујући ауторовом настојању да у своје дело унесе и неке нове димензије – објашњавајући личности, њихове поступке и судбине. Овде има више наговештавања него бруталних натуралистичких описа, композиција је занимљива утолико што се користе стари летописи и причања главног јунака, фабула, ма колико била танана, испричана је живо тако да држи пажњу читалаца... Перовић је, дакле, свом уметничком поступку додао неке нове елементе који су обогатили његово дело у целини. Фабула се састоји из сплета околности које је, по Перовићу, типичан за животне судбине људи из Мораве: интелектуалац, јунак романа, који прича у првом лицу, враћа се у град на Морави, Брестовац. У родни град довела га је нека и њему готово несазнатљива чешња; он наставља да пише Моравски летопис (можда би се могло рећи да и сам Перовић, овим романом, наставља да пише свој уметнички летопис о Морави). На крају романа, који узгредно додирују неколико људских судбина, типичних за Мораву, испоставило се да је јунака у Брестовац довела неуспела љубав према лепотици Драги, која труне крај големаша Хаџи Косте. Она је сестра по мајци Хаџи Костина, а поп Лука је његов син, писац Моравског летописа и неиспуњени Хаџи Костин сан. Сви они проживели су свој век и искуство које су стекли може се сажети овако: „Човек је... увек доживљавао поразе: почињао да се бори и увек на крају бивао побеђен. Човека – победника још сунце над овом земљом није видело”. Овај роман, као и многи други Перовићеви

¹⁰² *Политика*, 15. децембар 1957, *Наша реч*, 12. април 1958.

¹⁰³ Д. Костић, *Књижевни додаток Политике*, 27. септембар 1959.

¹⁰⁴ *Наша реч*, 3. октобар 1959. год.

¹⁰⁵ М. Милорадовић, *Борба*, 18. март 1962. год.

романи – јер је то, изгледа, његово антрополошко искуство – завршава се поразом човека и људкости уопште. Интересантни су само елементи – међу којима биолошки играју једну од одлучујућих улога – који сачињавају то Перовићево искуство и условљавају овакве његове закључке.

У „Нашој речи”, 24. јуна 1966. године, о седмом роману М. Перовића „Четири Мујове војске” (Својина човечанства), који је издала крушевачка „Багдала” 1966. године, *Мирослав Миловановић* је написао овај приказ: „После романа „Планина Влаина” Миливоја Перовића, хроничар, приповедач и романсијер, поново се враћа Влаини и револуцији романом „Четири Мујове војске”. У њему је остао веран свом завичајном пејзажу, у коме има богате социјално-историјске рудокопе из којих узима и проучава грађу, коју уметнички претвара у синтетичке целине, које већ представљају, без икаквог претеривања, један још непознати монумент.

„Планину Влаину”, слободно можемо сматрати прологом овог најновијег романа, јер у њеном тематском снопу налазимо многе појединости које се у облику реминисценција уплићу и преплићу у овај роман. Револуција је основна потка овога романа. И то прецизно уоквирена у просторне координате Пусте Реке и Кукавице. Али ово није књига само о устаничким данима 1941. и 1942. године. „Четири Мујове војске” је виолентна амплитуда људске психологије и судбине, тако сложене, трагичне и драмски замршене у суровим условима рата. У много чему овај роман се надовезује на Ћосићево „Далеко је сунце” и са њим представља богату фреску догађаја народноослободилачког рата од Гоча и Јастрепца до Пусте Реке и Кукавице. У овом роману се приказује животни хоризонт и у њему стравичне муке једног јужноморавског партизанског одреда, где је сва пажња усредсређена на комесара и војсковођу Младена Петровића Мују. Али у њему сусрећемо и читав свет и ратну атмосферу Пусте Реке у доба рата, који живи и пати, сиротује и ратује, страда али не посустаје држећи барјак слободе.

Читав роман је углавном монолог – дијалог комесара Муја. Он говори о себи и другима – кроз себе: о очима неискреним, завереничким, о поступцима – сумњивим. Перовићеви јунаци и делају и гину обично, у махове и прозаично, без икаквих громких речи и поклича. У мирном приповедању, често неочекиваном, писац нас доводи очи у очи са драматичним и трагичним ситуацијама, писац нас стално узбуђује. Безброј пута се нађемо у дилеми, више пута прогутамо чемерну сузу неслагања и озбиљно се у одстрадној ћутњи опредељујемо за и против појединих брзих и преоштрих одлука.

Није овај Перовићев роман без мана. Ликови су овлаш скицирани, без улажења у психологију личности. У више случајева одлуке су немотивисане. У четвртом делу романа причање је замагљено, местимично неразговорно. Комесар Мујо је изгубио три војске, а четврта га оставља обешена у планини. Међутим, иза ове одлуке и чина остају многа питања и проблеми који су покренути Гвозденовим случајем а актуелизовани Мујовим смрћу. Јер, Перовић се овим романом и романом „*Седам ока земље*”, тематском креацијом, надовезује на Добрицу Ћосића са којим заокружава психологију и етику окоморавске Србије и њених људи. И зато се овај роман чита са великим интересовањем”.

Осми по реду Перовићев роман, ако сам ја добро израчунао, зове се „*Дан осми*”. Изишао је 1968. годинеу издању аутора. О том делу Драган Јеремић је написао:¹⁰⁶ „Дан осми је, у ствари један велики мозаик састављен из описа низа мањих необичних карактера и судбина, специфичних доживљаја природе, запажања о извесној друштвеној средини и, најзад, једног (непотпуног) романа у роману. (...) Пошто је бог умро, настао је дан осми, дан без бога, без ослонца на његове моралне норме. Тог осмог дана људи су се нашли сами са собом, отуђили се, сакрили иза закључаних брава и започели борбу свих против свију. Они, притом, осећају потребу за једним новим моралом, али га не налазе. Уместо у том моралу, они траже склониште на тамним скривеним местима, која их подсећају на њихове приповетке, али „што је човек више жудео да побегне – и гоњење се усавршавало”.

¹⁰⁶ Видети опирније недељни додатак *Политике*, 8. септембар 1968. године

(...) Од до сада последњем роману М. Перовића, називајући га „алегоричном визијом зла” о његовом „Последњем броду” (Слово љубве, Београд, 1971) књижевник *П. Палавестра* пише да је то „до сада најамбиционије дело изузетно плодног писца”¹⁰⁷

(...) Састављен од три неједнако писана дела, Перовићев роман има чврсту унутрашњу структуру. Немаран стилиста и без правог смисла за чврсто компоновање великих прозних целина, Перовић се често губи у дигресијама и епизодама у којима непотребно троши снагу. Нецеловит, неизгладан и неуједначен, роман је исувише гломазан и тежак да би могао деловати као компактна целина...”

%

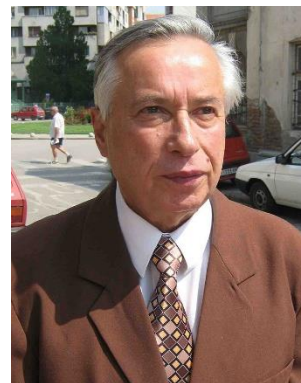
Књижевно дело Миливоја Перовића, у које је укључено десетак романа и једна збирка приповедака, пре свега: импонује својим обимом. Његов аутор се не би могао пожалити да за већину тих списа није могао да нађе издавача, као ни на то да је од критике био прећуткиван, чак да му од ње нису признавани извесни квалитети. Ово последње и од оних из града на Морави, односно на Ветерници.¹⁰⁸

Перовићево дело Лесковчани, међутим, нису могли и не могу да прихвате као адекватан уметнички одраз савремене и прошле објективне стварности Лесковца и околине. Због тога оно није умногоме прихваћен ни од неких критичара ван Лесковца, од оних који су у њему, поред осталог, пронашли елементе натурализма или утицаја Ф. М. Достојевског.

(...) Књижевни опус Миливоја Перовића, као што смо већ нагласили, својим *волуменом изазива дивљење*, а аутор му се ипак још није прославио? Откуд то? Нетачно би било рећи да је читаво Перовићево дело књижевни промашај. Јер ако смо извесне ликове у његовом првом роману препознали, то значи да су дати више-мање успешно, и да утолико његово дело представља допринс остварењу лесковачког романа на који одавно чекамо. Можда би се и из других Перовићевих романа о граду на Морави (односно на Ветерници) могли издвојити извесни елементи по којима бисмо исти град такође открили. Али још увек остаје огроман квантум који се, бар са етнолошког и социолошког становишта, не би могао сматрати конгруентним са оном реалношћу која је могла бити подстицај ауторовом књижевном стварању.¹⁰⁹

%

Последње издање „*Легата*”, (број 8 за 2005. годину) електронског часописа Народне библиотеке у Лесковцу (*оснивач и уредник Саша Хаџи Танчић*), у целости (девет страна) је посвећено др Миливоју Перовићу, како се каже у уводу, „пре свега зато што је и после тридесет година од његове смрти неизбрисив траг његове личности и дела у научном, културном и јавном животу Србије пре, за време и после Другог светског рата”. Овај објективни саучесник драматичних преокрета у годинама покушаја револуционисања Планете ни у једном раздобљу није заборавио завичајно поднебље родног *Српског Југа*. Саша Хаџи Танчић пише у чланку *Метафора светлости и таме* да је пишчева амбиција била да до перфекције савлада технику писања по узору на Иву Андрића, па је његов утицај несумњив. Хаџи Танчић помиње и утицај неких других писаца попут Достојевског, Чехова, Ги де Мопасана и Кафке.¹¹⁰

Познати лесковачки књижевник, аутор романа „*Каравани Светог Влаха*”, у чланку *Више од прећуткивања* констатује да се „у Лесковцу *упорно наставаљају да прећуткују личност и дело Миливоја Перовића*; димензије прећуткивања превазилазе баналност пуког заборава и људске сујете. Равнодушност и инерција према *најзначајнијем писцу лесковачког краја* средином прошлог века,

¹⁰⁷ *Опширније, Политика, 26. фебруар 1972. године*

¹⁰⁸ *Д. Трајковић, Преглед..., стр. 79.*

¹⁰⁹ *Исто, стр. 82.*

¹¹⁰ *Легат бр. 8, 2005. године, стр. 2-3.*

несумљиво је ригидна, идентична са затирањем дела културне традиције овог поднебља. Пропуштена је, заправо, прилика да се обележи тридесета годишњица од његове смрти. Није забележена ни на маргинама медијских регистратора, да не говорим о крупним разлозима за комплетно научно и књижевно историјско проучавање свих видова његове богате стваралачке и интелектуалне личности.¹¹¹

Коначно, треба поменути да марљиви лесковачки историчар и публициста *Добросав Туровић* пише (Легат, бр 8, стр. 4-9) о Миливоју Перовићу као познатом адвокату. Туровић констатује да је Миливоје Перовић почео да се бави адвокатуром 18. фебруара 1958. године и за кратко време је стекао велики углед. Аутор дела *Јунаци гвозденог пука* наводи да је о др Миливоју Перовићу као адвокату писала и „*Политика*“:

„Познати београдски адвокат др Миливоје Перовић одавно је познат као човек који преузима одбране у тешким и замршеним злочинима.”

Поводом његове смрти у „*Адвокатури*” је, између осталог, записано: „Као правник, књижевник, дипломата, адвокат и дописник „*Политике*”, својим погледима, опсервацијама о питањима како изградње земље, тако и догађајима, допринео је да многа од њих од интереса за право, правну свест и културу, постану доступни широким масама, тако да га је његова јавна делатност истакла као врсног правника и друштвено ангажованог борца и публицисту за јавну реч.”¹¹²

При систематизацији књижевног стваралаштва *Миливоја Перовића* поставља се питање разврставања периодизације или типолошке природе. Може се говорити о историјским и теоријским основама периодизације и о могућим критеријумима за разврставање романа овог плодног писца. Томе се може приступити, најпре, историјско-хронолошки; затим, поетички и типолошки и, најпосле, тематско-мотивски.¹¹³

Слика развојних процеса омогућава потпунији компаративни приступ његовим делима. И обратно, такав приступ допустив је и из перспективе његовог целокупног прозног опуса, тим пре што је књижевно стваралање Миливоја Перовића несумњив израз духовних особености пишчевог родног југа Србије.

Када је реч о прозном опусу Миливоја Перовића издвајају се четири развојне етапе карактеристичних и битних вредности; то су његови *хроничарско-монографска* дела историографског карактера и његове *приповетке* (Књига „*Поред Мораве*”), које нису предмет нашег интересовања у овом раду; *романи о доратном Лесковцу*; и *романи о Лесковцу у време Другог светског рата и из послератне стварности*.

Три типа прозе - Да би се, дакле, спровела типологијација романеског опуса Миливоја Перовића неопходно је указати на његову присутност у српској књижевности чију су суштину, уопште узев, одређивали важни историјски догађаји и друштвене промене. Широко узето, три развојне фазе српске послератне књижевности, у којима стварао Миливоје Перовић (прва, време непосредно после рата и промене друштвено-политичког система; друга, период од средине педесетих година до половине шездесетих година; и трећа, од друге половине шесте деценије до данас) могуће је квалификовати на основу културних, историјских и политичких чињеница, затим на основу књижевне ситуације и на основу вредносних критеријума. Померање књижевних убеђења од њеног реализма у првој фази (доктрина социјалистичког реализма, заснована на строгом принципу *верности* естетских модела чињеницама реалног живота и на естетским критеријумима вредности дела), преко реалистички схваћеног егзистенцијализма (измена књижевне технике и третмана човека и његовог места у свету и обнова искуства међуратне модернистичке књижевности, у првом реду искуства експресиони зма и надреализма) до потоње доминантније естетике структуре реализма у критици и реалистичко-веристичких тенденција у прози и поезији, оживело је трагичну рекапитулацију историјског на примеру савременог и уметничког транспоновања савремене реалности у књижевној слици. Стваралачки развој

¹¹¹ Саша Хаџи Танчић, *Више од прећуткивања*, Легат бр 8, 2005. година, стр. 3-4.

¹¹² Добросав Туровић, *Познати београдски адвокат*, Легат бр. 8, 2005, стр. 4-9

¹¹³ Саша Хаџи Танчић, *Романи Миливоја Перовића*, Лесковчанин бр. 10, јун 1999, стр. 13; Приказ најбољег зналца Перовићевог рада преносимо у целини.

Миливоја Перовића, као и карактеристике његове уметничке прозе, неодвојиве су од поменутих развојних етапа књижевности којој припада.

Обзиром на то да се свака типологија ослања на хронологију развитка књижевности и њоме образлаже, када је реч о Миливоју Перовићу, могуће је издвојити три типа прозе које овај писац обликује у романсираној форми; то су: најпре *објективистички тип прозе*, затим *субјективистички тип ратне прозе* и *јунака-ратника у послератним условима* и, најад, *параболичко-симболички тип прозе*.

Дела првог циклуса Перовићевих романа, о грађанском Лесковцу, писана су у знаку објективистичког (натуралистичког) типа прозе. Свевидећи приповедач саопштава збивања и бави се ликовима. Поједностављено се приповеда о људским судбинама и стваралачки сублимише животна грађа. На специфичност овог типа прозе Миливоја Перовића утицао је пресудно елеменат традиције. Посматрано синхронички, али и историјско-дијахронички, несумњив је, наиме, утицај реалистичке традиције; поготово изразитије тенденције те врсте у делу најбољег писца књижевног југа, Боре Станковића. Књижевни југ је у најбољем и највишем смислу регионалан. Зато је за естетско уживање у Перовићевим прозама потребна извесна наклоност за локалну атмосферу овог посебно занимљивог поднебља. Пишчева уметничка настојања не трагају за новим обликом и поступком него богате и психолошки нијансирају тематске - мотивске равни нарације о људима и животу једне средине недовољно присутне у нашој књижевности. Еминентно књижевним средствима осмишљена је уметничка слика књижевног југа у делима „Големаши“, „Седам ока земље“, „Бели квадрати“, „Моравски летопис“ и „Град на Морави“. Пре свега, тема ових дела је грађанска реалности Лесковца на коју се гледа критички. Књижевни лик је део стварности, биће са њиховог тамног фона, оптерећено грађанским начином живота и поразним дејством новца на његову психу. Заједничка формула ових романа, која их чини типским садржана је у шире оцртаној слици грађанске стварности, поларизацији ликова у панорами спољашњих збивања, али и психологији унутрашњег живота објашњивој спољашњим и, напослед, свезнајућих личности аутора у улози приповедача.

Могуће је указати на још неке типске ознаке ове прозе. Тако су, на пример, ликови оличење патријалхалног морала, али и његове патријалне жртве; њихова драма проузрокована је несрећним животним околностима и наслеђем (мистика крви). Фолкорно и натуралистички експресивно, стварно и бизарно, мотивисани су атмосфером прошлости, интимизацијом живота, понирањем у животни простор и душевни живот.

У Перовићевим наредним романима „Четири Мујове војске“ и „Дан осми“ остварена је тематика рата. И понашање ликова мотивисано је општим ратним хаосом. Херојски подвиг мотивисан је пре инстинктом него идејно или политички. У роману „Планина Влајна“ бизарност психологије и њена несагласност са постојећим животним околностима доводи до гротеске коју Перовић постиже посредством главног лика неприлагодљивог новој, послератној реалности. Стога се ова три романа обједињено могу сврстати у субјективни тип ратне прозе и јунака-ратника у послератним условима.

Већ у време када је Перовић објавио ове романе, па и нешто раније, наиме, почеле су промене у нашој књижевности. Нови тип прозе испољава се, пре свега, у другачијем третману ликова. Субјективизован је а спољашња стварност посматрана је у функцији његове свести. Тим променама нагвештени су квалитети новог типа прозе чије се појаве поклапају са другом фазом наше послератне књижевности. Објективизирани свезнајући приповедач уступа место субјективној јунаковој аутоанализи, причи у првом лицу кроз коју се преламају догађаји у рату и послератном времену. Главни лик је ратник кога у рату и миру оптерећују доживљаји, тешка искушења се објављају и дезинтегришу његову личност.

Нови квалитети прозе, испољени не толико у обликовном поступку (техника приповедања је и даље у знаку свезнајућег приповедача), већ у општој структури дела, видљиви су у романима „Време без бога“ и „Последње брдо“, који се стога могу сврстати у параболичко симболички тип прозе. Ова два романа представљају новину и вредност у Перовићевом раду управо модернизацијом субјективне свести главног лика.

Дивергенција - Романи Миливоја Перовића, узети скупа, репрезентују типолошку линију од објективистичке у субјективистичку прозу (модернизација синтагме, измена приповедачке перспективе, манипулација врстама дијалога и монолога).

Из свега изложеног, поставља се и сада, као у време његовог настанка, питање *дивергенције* романескног дела Миливоја Перовића у смеру тематско-мотивских, обликованих и идејних равни или тенденција чији су они саставни део. То се може образложити пишећим настојањем да обликује јединствене слике света у две различите временске, односно историјске равни. Ништа не може бити природније него утврдити, ако се прати генеза романескних остварења Миливоја Перовића, како многе идеје и конвенције у тематско-мотивском смислу представљају управо испољавање јединственог обликотворног процеса грађења уметничке слике света, примереног специфичним условима живота у датој временској равни. С друге стране, и поред поменутих заједничких конвенција, постоје и неке специфичне црте које одређује не само индивидуалне карактеристике Перовића као аутора, већ и његова друштвена и политичка припадност, са критичношћу као изразом ауторске индивидуалности. У анализи структуре подразумева се елеменат критичности као један од слојева који је чини, поред многих других, оним што јесте: романом са изразитом моћи да сугерише присуство јаке естетске информације. Једну од многих, иако не и једину и искључиву.

Полазећи од тога, може се приступити и раздвајању књижевних тоталитета појединих романа у ансамблу романескних остварења Миливоја Перовића. Оно што их приближава јесте заједништво идеја и тематских и мотивских конвенција, а удаљавају их одлике индивидуалних и обликованих црта у њима. Груписање скупих књижевних конвенција очито је на основи хронотопа и идејне интегрисаности. У појединим делима овог писца могуће је пратити прожимање више тематско-мотивских и идејних равни истим духом времена; и то на тај начин што се заједнички књижевни модел на сличан начин трансформише у неколико романа. Једну врсту таквог интегритета представљају „*Големаши*” „*Бели квадрати*”, „*Седам ока земље*” и „*Град на Морави*”. Целином их чини синтеза живота и судбина лесковачких Моравца у ремеслом распону од ослобођења од Турака до Другог светског рата. Специфичан део те целине јесте роман „*Моравски летопис*” који по свему представља прочишћену и комплекснију верзију „*Седам ока земље*”.

Њу сачињавају дела у којима се прате судбине неколико генерација имућних и угледних породица специфичне културе живљења, зависно од главних типова стицања иметка! У ближој прошлости, на жалост, Лесковчана не утиче само припадност заједници, поднебљу и традицији, него и битно измењени идејни и економско-политички интереси, матични токови живота *револуционисту* се у један нови и наизглед сасвим другачији друштвени модел живота и стицања иметка. А то значи да се управо дух тог новог времена и модел егзистенције на књижевни начин трансформише у неколико наредних романа Миливоја Перовића.

Другу врсту таквог интегритета представљају „*Планина Влаина*” и „*Последње брдо*”. Специфичан део ове целине, пак, јесте двотомно „*Време без бога*”, заправо прерађени поменути романи „*Дан осми*” и „*Четири Мујове војске*” („*Својина човечанства*”).

Обе скупине романа обликују кохерентну књижевну целину поднебља југа Србије, искључивог књижевног надахнућа Миливоја Перовића по одласку у средину у којој је живео и радио до смрти. (Београд).

АРИСТОМЕН РИСТИЋ

Аристомен Ристић Мења припада генерацији лесковачких интелектуалаца који су између два светска рата а и после оставили неизбрисив траг у нашој културној баштини. Пуне четири деценије Мења се бавио новинарством и публицистиком. Иза њега су остале многе странице новинарских чланака и *седам вредних књига*.¹¹⁴

Аристомен Ристић Мења, крштен *Аристоменис Димитрије* рођен је 27. августа 1906. године у Лесковцу, у угледној, имућној трговачко-кафецијској породици, у којој је стекао солидно васпитање и образовање. Његов отац *Леонида* и мајка *Олга* пореклом су Грци. Леонида, по завршетку матуре у Грчкој, настанио се у Лесковац и бавио кафецијским послом. За време Другог светског рата и бомбардовања Лесковца 9. септембра 1944. њихова велика кућа срушена је до темеља. Аристоменово школовање почело је са балканским ратовима. Припадао је генерацији ученика којима је Први светски рат узео детињство. Глад и свакојака немаштина били су пратиоци његовог школовања у основној школи, а касније и у гимназији. Ристић је наставио даље школовање после Првог светског рата. Школске 1919/20. године уписао је први разред лесковачке гимназије.

После матуре, Аристомен је 1929. године уписао право на Београдском универзитету. И за време студија школовао се под врло тешким материјалним приликама. Пратило га је сиромаштво те је био приморан да студира уз рад. Припадао је напредном студентском покрету. Његова политичка активност дошла је до изражаја за време парламентарних избора.

Као студент права био је *хонорарни дописник београдског листа „Политика“ из Лесковца* 1929-1934. године. Такође, Ристић је био *новинар и уредник* опозиционог листа „Недељне новине“, који је излазио од 1932. до 1935. године. Права је завршио 12. фебруара 1937. године. Правничку каријеру Аристомен Ристић је започео као адвокатски приправник код познатог лесковачког адвоката Јована Јовановића Абраша 1935. године.

Као судски приправник радио је у Среском суду у Јужном Броду све до 1941. године. После капитулације бивше Војске Југославије и окупације земље, Ристић је 12. августа 1941. године декретом премештен за судског приправника Среског суда у Куршумлији, где је остао до јула 1944. године.

После ослобођења Лесковца, Ристић је 7. новембра 1944. године постављен за *првог уредника листа „Наша реч“*, органа Градског одбора Народног фронта Лесковца. *На овој дужности је остао до 15. марта 1948. године.* (...) Правничку радну каријеру Ристић је завршио као судија Окружног суда у Лесковцу 1954-1966. године.

За свој плодан стваралашки рад добио је бројна признања. Носилац је Медаље заслуге за народ, Октобарске награде Лесковца, као и Медаље за новинарски и публицистички рад. Умро је 21. септембра 1969. у 64. години живота.¹¹⁵

%

¹¹⁴ Добросав Туровић, публициста и историчар, део оцене о Аристомену Ристићу (специјално написан прилог за књигу „Лесковачки писци – трагови и трагања“).

¹¹⁵ Аристомен Ристић је сахрањен уз учешће великог броја грађана. Од њега су се и уме СО, Окружног суда и редакције *Наше речи* опростили мр Мирослав Здравковић, Предраг Елезовић и Милосав Маринковић.

Аристоменов новинарски и публицистички рад био је плодан и разноврстан. Његов стваралачки рад био је везан за Лесковац. Био је један од најстаријих новинара југа Србије. Новинарством је почео да се бави у 23 години. *Први новинарски чланак објавио је 8. јуна 1929. године у београдском листу „Политика“ о подизању Соколског дома у Лесковцу, где је сада Народно позориште. Био је сарадник и уредник лесковачког листа „Недељне новине“.* Сарађивао је у „Лесковачком гласнику“ и у „Лесковачком привреднику“, а повремено у београдским листовима „Правда“ и „Време“. У београдском листу „Нин“ објавио је 1935. године подужу рецензију о првом позоришном комаду др Жака Конфина „Плагиијат пред академијом“. Треба рећи да је Ристић нарочито неговао рецензију и репортаже и био *стални рецензент Народног позоришта.* Писао је озбиљне и запажене критике књига, филмова и културних приредби. Учествовао је у покретању напредних листова „Прогрес“ и „Погледи“, који се нису појавили због притиска режима.

У току новинарског и публицистичког рада, Аристомен Ристић је објавио *осам књига: „Лесковац јуче и данас“ (1935), „Истакнути борци радничке класе Лесковца“ (1951), „Публицистички рад народног хероја Трајка Стаменковића“ (1953), „Коста Стаменковић“ (живот и рад, 1969, I и II издање), „75 година текстилне индустрије у Лесковцу“ (1959), хроника „Грделица у пламену револуције“ (1965), „Вилем Пушман“ (1969). (...)* Ристићева Хроника о Грделици је *прва награђена хроника* у нашој средини. Последњих десетак година интензивно се бавио историографијом и тако дао огроман допринос бољем упознавању лесковачког краја. Савременици Аристомена Ристића, првог уредника „Наше речи“, исписали су током ове године много лепих речи о Мењи – ентузијасту и заљубљенику писане речи. Аристомен Ристић је не само на страницама овог листа већ и у Политици, чији је био први дописник из Лесковца, као и у историографској литератури и публицистици овога краја, оставио значајан траг.¹¹⁶

У ручно писаној биографији (5. мај 1951), Ристић је записао: „Рођен сам 9. септембра 1908. године у Лесковцу, срез лесковачки, НР Србија. Пореклом сам Грк, а југословенски држављанин. Мој отац Леонида, по завршеној матури у Грчкој, настанио се у Лесковцу и одао кафецијском послу. Мати ми се зове Олга, грчког је порекла, по занимању домаћица. Ожењен сам. Године 1937. завршио сам Правни факултет на Београдском универзитету, од страних језика говорим грчке. Још као студент нагињао сам новинарству и огледао се на том пољу (био дописник „Политика“, затим уредник напредног листа „Народне новине“ од 1933. до 1935.). писао сам чланке, позоришне рецензије, филмске приказе, репортаже и др. Бавио сам се проучавањем прошлости Лесковца и уредио и издао књигу „Лесковац јуче и данас“.

Школовао сам се под врло тешким материјалним приликама као гимназист, а нарочито као студент, јер су у то време моји материјално лоше стајали. Први пут сам ступио у државну службу 1939. годин (две и по године после дипломирања, због напредног става), као судијски приправник Среског суда у Јужном Броду, у Македонији, где сам био до 1941. године, а после окупације додељен сам, у истом својству, Среском суду у Куршумлији и тамо остао до 1944. године. После ослобођења уређивао сам лесковачки локални лист „Наша реч“ од 1944. до 1948. године, био дописник Танјуга готово у исто време, уређивао Билтен Среског синдикалног већа....¹¹⁷

Развоју књижевног живота у Лесковцу несумњиво су у великој мери допринели листови који су излазила у овом граду, у првом реду *Лесковачки гласник* и *Недељне новине*. (...) Критике у Недељним новинама писали су Јован В. Јовановић, Аристомен Ристић, Драгољуб Трајковић и Брана Митровић.¹¹⁸

¹¹⁶ *Верица Баторевић Божовић, Кратка прича о Аристомену Ристићу, првом уреднику Наше речи, Наша реч, 28. новембар 1984. Напомена: Прилог објављен и у књизи В. Баторевић Божовић „Живот пише приче“, Удружење писаца Лесковац 2001, стр. 41-42.*

¹¹⁷ *В. Б. Божовић, Живот пише приче, Удружење писаца Лесковац 2001, стр. 41-42. Напомена: У изјави коју је супруга Аристомена Ристића, Нада Ристић, дала новинарки В. Б. Божовић (Живот пише приче), сазнајемо да је Ристић највише волео новинарство и публицистику: „За писање никада није био уморан. Иако судија по професији, позив који је највише волео је новинарство. Уз бројна признања која је добио као судија, друштвено-политички радник и активиста, најдраже му је била Медаља града Лесковца за новинарство и публицистички рад.“*

¹¹⁸ *Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац 2007, стр. 107-108.*

У *Недељним новинама*, листу који је и поред свог краткотрајног излагања, оставио видног трага у културној и политичкој историји Лесковца, 1. априла 1934. године појавио се натпис са карактеристичним насловом „*Народни универзитет без народа*“. То је заправо извештај сталног сарадника и практично једног од уредника тог листа Аристомена Ристића о годишњој скупштини те установе која је, како пише у тексту, рођена у великим мукама десет година раније и која је, према утиску који је преовладао у живој дискусији на самој скупштини, ипак имала пет година интензивног рада корисног за културни и просветни просперитет града. Међутим, најинтересантнији део дискусије, у којој је учествовало више тада најпознатијих и најагилнијих јавних радника Лесковца био је посвећен приказивању (оцени) предавања која су одржавана на Народном универзитету, а затим опширно коментарисана у листу.¹¹⁹

Поводом једног извештаја Аристомена Ристића (потписаном шифром „3“) у *Недељним новинама* са предавања „*Шта је филозофија*“, које је одржао Димитрије Хаџи Митић, дошло је и до судског спора. Суђење је одржано, дуго је трајало јер је правничким смицалицама адвоката и уредника Јована Јовановића одлагано и то је било прво суђење на основу Закона о штампи у Лесковцу.¹²⁰

Књижевни живот добија посебно интензивне импULSE када се у град враћа група свршених студената са београдских факултета. Неки од њих одају се публицистичком и научном раду, а они са свршеним судијама књижевности започињу књижевну делатност (нажалост, они су у мањини – овде се издваја Брана Митровић), док они који су завршили права или сличне факултете развијају плодну публицистичку активност: реч је о *Драгољубу Трајковићу* – правнику, који се бавио историјом завичаја, *Јовану Јовановићу* – правнику, који се бавио књижевном критиком, *Сергију Димитријевићу* – који се најпре истакао као историчар и чије су песме објављене тек посхумно; ту су и *Аристомен Ристић* – који се бавио позориштем, *Добривоје Каписазовић* – који је писао пезију, *Атанасије Младеновић* – просветни радник, који је писао и драма итд.

(...) Године 1949, на првој књижевној вечери у Лесковцу, о којој је остао траг у *Нашој речи*, у приказу Владимира Каменовића, једног од млађих, учествовали су: Сретен Динић и Брана Митровић, Аристомен Ристић, Јован Јовановић и Драгољуб Каписазовић, од старијих, и Радмило Требјешанин, ученик гимназије, од млађих. Узгред буди речено, овај приказ је изазвао малу полемику, јер се управа Књижевног клуба није сложила са неким оценама рецензента.¹²¹

¹¹⁹ Н. Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 113. Напомена: Без обзира на критике које је трпела и нападе који су се обрушили на њу, редакција недељних новина је наставила да прати збивања у граду и приказује предавања на Народном универзитету, такође са доста критичности и личног става. Иначе, лист је опширно пратио ток парнице са професором Хаџи-Митићем већ од свог 13. броја који је изашао 1. Априла 1934. године

¹²⁰ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 113.

¹²¹ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 197-198.

ФРЕДИ ФАЗЛОВСКИ

У граду на Ветерници десетак година (1926 - 1930 и 1955 – 1961) провео је Фреди Фазловски, глумац, песник, новинар и боем. Поред сарадње у „Лесковачком гласнику”, ради и у „Лесковачком привреднику”, чије је ступце врло често сам испуњавао почев од уводника па преко других разноврсних написа све до фелтона, позоришних рецензија и приказа књига. Он је из Лесковца слао своје напise и загребачком позоришном листу „Кулисе” и у њима давао оцене појединих представа лесковачког позоришта, чији је члан био.¹²²

Фазловски је у Лесковцу објавио збирку песама „Еротикон моје психе” (Лесковац, 1928). То је поезија старог жанра, са реквизитима и арматуром ранијег доба, са строфама и сликама. После тога појавиле су се његове „Поеме” (Прокупље, 1929) у којим су видно дошли до изражаја не само многи тренуци и периоди живота човека кога је отиснуо у свет, пун непредвиђених тешкоћа и јада, силни нагон да превазиђе беду и мрак средине у којој је поникао. Фреди Фазловски, писао је Д. Трајковић, још 1930. године, није посматрао Лесковчане само са позорнице, док су за време представе крцкали кикирике или јели ћевапчиће и испијали расхлађено вино са содом. Није постао Лесковчанин, али зато није остао ни имун за социјалну и културну средину Лесковца, чије супротности су му биле добро познате. Стога су у његову поезију utkани и фрагменти прозе нашег града, и крајња стремљења оних који у њему пате.

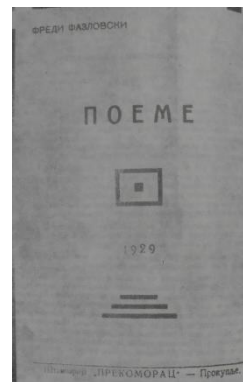
У његовој другој збирци „Поеме” (1929) има песама социјалних, бунтовних, у слободном стиху и снажном изразу, материјом којом је дата форма пуна сарказама што уједа као отров гује, с пуно гнушења на некадашњи беспоредак, с револтом који се диже као бура: „Вапај, очај, чезнутљив вапај из грла милиона неговестио је одмазду”.

За време поновног боравка у Лесковцу, Фазловски је сарађивао у „Нашој речи”, у „Нашем стварању” и „Лесковачком зборнику”. Поред осталог, објавио је подужи чланак о Сими Бунићу као драмском писцу. У „Споменици” о тридесетогодишњици некадашњег лесковачког Градског позоришта штампан је његов дужи реферат о раду тога позоришта.

За лесковачко позориште и позоришни живот у овом граду нераскидиво је везано име једног посленика – Фредија Фазловског. Босанац који је у Лесковац дошао први пут 1926. године у ондашње Градско позориште. Његовим гашењем, одлази глумачким путем широм Југославије, да би се овом граду и његовом позоришту поново вратио 1955. године и ту дочекао пензију. Фреди Фазловски није био само глумац и редитељ. Био је и новинар, публициста, песник... Лесковцу је дао своје младалачке а потом и зреле године уметничког стваралаштва. Упоредо, био је у свим културним и друштвеним токовима и збивањима у ондашњем „српском Манчестеру” и поратном Лесковцу.¹²³

Занимљив је податак из његове биографије: од родног села у Босни до школе прелазео је пут од 14 километара дневно, и поред свих недаћа, стекао образовање. Определио се за позориште: У Народно позориште у Сарајеву ступио је 1923. године као реквизитер, потом је био инспцијент. „Пекао” је позоришни занат успињући се постепено лествицама до – глумца, касније и редитеља. Немиран дух донео му је прву животну недаћу: због позоришних критика које је тада објављивао, добија отказ, па се прикључује путујућим позориштима Душана Животића, Николе Јоксимовића и Матијевића.

Међу првим члановима Градског позоришта у Лесковцу, када је почело са радом, био је и – Фреди Фазловски. Те 1926. године први пут се среће са Лесковцем и остаје у њему док је трајало Градско позориште – 1929. године.

¹²² Д. Трајковић, Преглед..., стр. 48.

¹²³ Велимир Хубач, Не само глумац, Помак, бр.15/15, април 2000, стр. 5.

О том периоду оставио је вредан историографски текст „Градско позориште – прво професионално позориште у Лесковцу”, објављен у „Споменици трдесетогодишњице позоришног живота Лесковца ” у издању Народног позоришта 1956. године. У градском позоришту млади глумац Фреди Фазловски исказивао се успешним остварењима на сцени. Истовремено, био је и новинар: сарадник је „Лесковчаког привредника” (1928-1929, уредник Драгутин Тодоровић), а у часопису за казалиште, кино и варијете, друштво и шпорт „Кулиса” у Загребу редовно је објављивао текстове о раду Градског позоришта.

У „Нашој речи” Фазловски објављује серијал „Хроника о глумцима”. Н.Т. (Николај Тимченко) 1996. године, поред осталог, записује: Фрзлофски је ушао је у „Историју српског позоришта” Боровоја Стојковића и „Лексикон књижевника Југославије”, био глумац, редитељ, песник, новинар”. Указује и на податак да је афирмацију као млади глумац стекао у Градском позоришту у Лесковцу, да је пензионисан у Народном позоришту у Лесковцу 1961. године, а последње године живота провео је у Вршцу бавећи се књижевним радом. Гашењем Градског позоришта 1929. године одлази из Лесковца. Био је у ангажману у професионалним позориштима у Мостару, Новом Саду, Београду, Пожаревцу, Ужицу и другим местима. У неким је учествовао и у њиховом оснивању. У Лесковац се враћа 1955. године као зрели уметник, пун искуства и глумачког и редитељског. У њему и овом граду остаје све до пензионисања 1961. године, опраштајући се од лесковачке публике улогом у „Јелисавети, кнегињи црногорској”. Те године, у „Нашој речи” излази пригодан текст у коме се износе занимљиви подаци из његове биографије: У 38 година професионалног бављења позоришном уметношћу играо је у 8.000 представа, тумачио око хиљаду ликова, од тога остварио око 600 главних улога. Потписао је и 90 режија, 60 у послератном раду. У лесковачком театру такође се исказао као редитељ.

У средини коју је познавао и која је њега знала, одмах се активно укључује у друштвене токове: изабран је за члана првог позоришног савета, формираног крајем 1955. године. Поред рада у самом театру сарађује са „Нашом речи” пишући о позоришту. Тако, све до пензије. Лесковачкој публици представља се као редитељ на почетку сезоне 1955/56. представама „Манде” М. Држића и „Хасаногиница” М. Огризовића, а потом и представом „Љубав и беда” А. Гринвуда”.

Крајем новембра у „Нашој речи” објављује текст „Око позоришног репертоара”, који је изазвао пажњу. Следе године пуног ангажмана, својственог Фредију Фазловском: писао је за „Нашу реч” занимљиве текстове, од најаве премијера до мини-студија о писцима чија се дела играју, сматрајући да позоришној публици треба пружити што више података о ономе што се у театру догађа. Није се либио да улази у полемике које су се на страницама овог листа повремено отварале када је реч о позоришту. Увек је био на страни театра, указујући да је он не само забава већ и уметност која оплемењује. О Сими Бунићу је написао - објављен је у више наставака - садржајан текст позоришног znalца. Индикативан је и његов текст, споменимо га као пример, о вези глумац – публика. У „Нашој речи” од 10. марта 1956. године објављује подужи текст: „Посматрано не из гледалишта већ са позорнице ПУБЛИКА И ГЛУМЦИ – овога пута: шта мисле позоришни радници о гледаоцима”. Ова занимљива размишљања завршава: „Публика је један од најважнијих фактора за остварење *добре* позоришне представе и позоришни је радници моле да им у томе погледу помогну у границама могућности.” У Лесковцу је, не само његовом, у његовом театру, оставио незаобилазне вредности, остајући део његовог позоришта и културе. После Првог светског рата, покретањем „Лесковачког гласника“, почиње *трећи*, свакако најзначајнији период развоја завичајне књижевности. И публикације и писци из овог раздобља заслужују највећу пажњу, и то како историчара књижевности и књижевног критичара тако исто, додуше у већој мери, и историчара културе и хроничара књижевних догађаја. На пример, када је реч о поезији, морају се поменути *Добривоје Каписазовић* и *Фреди Фазловски* као песници чији покушаји превазилазе у извесној мери културно-историјски значај.¹²⁴

¹²⁴ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина Николај Тимченко, Лесковац 2007, стр. 23-24.*